CARTEA I

CLIO

NOTIȚĂ ISTORICĂ

Cartea I cuprinde preliminariile conflictului greco-persan și unele incursiuni în istoria popoarelor asiatice care au venit în contact cu grecii. Această carte, care conține cele mai multe straturi redacționale și face corp comun cu cartea a III-a, constituia inițial, după toată probabilitatea, o istorie a Persiei (Persica).

Planul de redactare al cărții I este următorul :

1. Cap. I–V echivalează cu o scurtă introducere privitoare la întreaga operă ; în această introducere se pot distinge două părți : a) prezentarea subiectului operei și a scopului urmărit ; b) fixarea începuturilor conflictului dintre greci și perși.

2. Cap. VI–XCIV, despre care avem tot temeiul să presupunem că alcătuiau povestiri lydiene, (Lydiaca) *conțin istoria Lydiei din secolul al VII-lea î.e.n., sub dinastia Mermnazilor, pînă la căderea orașului Sardes sub perși (546 î.e.n.). În redactarea finală, Herodot a introdus în acest grup de capitole istoria cetăților grecești din Asia Mică cucerite de lydieni, pentru a stabili un echilibru între relatările dintre* barbari *(străini) și cele referitoare la* greci. *Cînd a făcut această intercalare, Herodot a avut în vedere descrierea progresivă a conflictului dintre* barbari *și* greci.

3. Ultimul mare grup de capitole din cartea I, cap. XCV–CCXVI, cuprinde istoria închegării regatului medo-persan și extinderea acestuia pînă la țărmurile Mediteranei, subjugarea cetăților grecești din Asia Mică, descrierea moravurilor populațiilor din Iran și Babilonia, precum și o biografie romanțată a lui Cyrus. În centrul acestei ultime diviziuni. Herodot a intercalat istoria rezistenței grecilor asiatici împotriva perșilor, stăruind îndelung asupra trecutului coloniilor grecești (cap. CXXX–CLXXV).

În afară de istoria ciocnirii dintre lydieni și greci și a celei dintre perși și greci, cartea I conține și părți mai dezvoltate și simple aluzii la istoria asiro-babilonienilor, a medo-perșilor și a

sciților din Asia. Pentru urmărirea mai lesnicioasă a datelor privitoare la istoria Orientului cuprinse în cartea I, vom face o scurtă expunere asupra poziției geografice, originii etnice și istoriei acestor popoare, deoarece materialul documentar strîns de Herodot este lipsit de criterii cronologice și expus conform necesităților povestirii.

La începutul mileniului I î.e.n., regiunile dintre Tigru și Eufrat au fost dominate de asiro-babilonieni, pomeniți de Herodot în cartea I, cap. XCV. Așa cum precizează Herodot, puterea asirienilor, de neam semit, a avut ca punct de plecare regiunea Tigrului superior, cu centrele Ninive și Așșur. Istoria asiriană este bine cunoscută începînd din secolul al XI-lea î.e.n., datorită unei cronici din faimoasa bibliotecă cu texte cuneiforme a lui Așșurbanipal, unul din ultimii regi asirieni.

În secolul al X-lea î.e.n., statul asirian de tip sclavagist oriental, în care puterea era deținută de aristocrația militară, începe o vastă campanie de cuceriri. Uriașa extindere pe care o capătă statul asirian provoacă însă în curînd o gravă criză politică și socială, datorită răscoalelor din ținuturile supuse samavolnic și masivelor strămutări de populații în vederea sporirii nesăbuite a mîinii de lucru sclavagiste [1]. Această criză era agravată de contradicțiile pe tărîm politic și economic ivite între diferitele pături ale clasei dominante, în fruntea căreia se aflau marii proprietari de pămînt și sclavi și locuitorii centrelor orășenești [2]. Asiria cunoaște o trecătoare înviorare sub domnia lui Tiglatpalassar al III-lea (745–727 î.e.n.). Acest rege, prin unele reforme cu caracter social, a încercat să stăvilească prăbușirea statului hibrid în fruntea căruia se găsea, stat ros de contradicții de neîmpăcat, și a izbutit să consolideze întrucîtva unitatea politică a imenselor teritorii ce le avea sub stăpînire [3]. În timpul domniei lui Tiglatpalassar, regiunea sudică a Mesopotamiei, dominată de Babilon, se afla în sfera de influență asiriană, împotriva căreia se răscoală de nenumărate ori pînă în 607–606 î.e.n., ani corespunzători

[1] *Istoria universală*, vol. I, Editura Științifică, București, 1959, pp. 540 și urm.

[2] Vezi Studiul introductiv, p. VIII.

[3] *Istoria universală*, vol. I, pp. 543 și urm.

dispariției asirienilor din istoria Asiei și căderii Ninivei sub loviturile combinate ale medo-perșilor și babilonienilor.

La prăbușirea regatului asirian, care, sub domnia lui Așșurbanipal (669–626 î.e.n.), își extinsese dominația pînă în Egipt, au contribuit și atacurile triburilor indo-europene din Asia, aflate încă în stadiul orînduirii comunei primitive sau într-o fază timpurie a orînduirii sclavagiste. Aceste triburi sînt cimmerienii și sciții dinspre nord, mezii și perșii dinspre podișul oriental al Iranului.

Cimmerienii (gimmiraii)[1] *erau indo-europeni stabiliți vremelnic în nordul regatului Urartu, de unde au roit apoi spre Asia Mică. Nu se știe exact regiunea de unde au coborît cimmerienii în Urartu, dar se pare că veneau de pe țărmurile nordice ale Mării Negre, din Chersonesul Tauric, străbătînd defileurile vestice și centrale ale Caucazului. Cauza migrației triburilor indo-europene din regiunile pontice și caspice era dezvoltarea creșterii animalelor în urma procesului de diviziune a muncii între triburile sedentare de agricultori și cele nomade de păstori*[2].

Textele cuneiforme pomenesc de o incursiune cimmeriană în Asiria pe timpul lui Sargon al II-lea (722–705 î.e.n.) și de marea invazie din timpul lui Așșurbanipal (aproximativ 655–650 î.e.n.) căreia i-a căzut pradă și Lydia. Succesul invaziei triburilor cimmeriene a fost înlesnit și de ajutorul primit de ele de la triburile seminomade care populau Transcaucazia. Gyges (Gugu), regele Lydiei, piere în lupta împotriva cimmerienilor (652 î.e.n.), dar luptele continuă și după moartea sa, dacă ar fi să dăm crezare lui Herodot[3]. *Herodot pomenește și de o altă invazie cimmeriană, neconfirmată de textele asiriene, în preajma căderii Ninivei*[4].

Lydienii, susținuți de asirieni, au oprit înaintarea cimmerienilor, concomitentă și combinată cu cea a triburilor tracice ale trerilor care coborau dinspre Bosfor. La împrăștierea cimmerienilor, ale căror rămășițe s-au așezat în regiunea sudică a Mării Negre, a contribuit și apariția sciților (saka), tot o populație

[1] Vezi notele despre cimmerieni nr. 46 și 275 la cartea I și nr. 6 la cartea a IV-a.

[2] Vezi *Istoria universală*, vol. I, pp. 531 și urm.

[3] Cartea I, cap. XV.

[4] *Ibidem*, cap. CIII.

indo-europeană, coborîtă din ținuturile răsăritene ale Mării Caspice [1].

Documentele asiriene atestă că sciții și-au făcut apariția la scurtă vreme după cimmerieni, în timpul domniei unuia din urmașii lui Sargon al II-lea, anume Asarhaddon (680–669 î.e.n.). Unul din cei mai vestiți conducători ai acestor triburi a fost Bartatua, denumit de Herodot Protothyes [2]. *Spre deosebire de cimmerieni, care au sosit în Asia Anterioară prin regiunea lacului Van, sciții au coborît de-a lungul coastelor apusene ale Mării Caspice, ajungînd în regiunea lacului Urmia* [3].

În cartea I, cap. CIII – cînd vorbește despre atacurile cimmeriene asupra Ninivei – Herodot susține că pe urmele cimmerienilor, în nordul Mesopotamiei, au năvălit numeroși sciți [4]. *Nu este exclus ca înșiși asirienii, amenințați de medo-perși, să-i fi chemat în ajutor pe sciți. Madyes, fiul lui Bartatua (Protothyes), zdrobește pe medo-perși, care atacau Mesopotamia din direcția Iranului de nord și a Azerbaidjanului de sud. După această victorie urmează o roire a sciților în toată Asia Anterioară (aproximativ 630–625 î.e.n.). Sciții se răspîndesc pînă în Palestina* [5] *și Egipt* [6]. *Ca și invazia cimmeriană, invazia scită a slăbit rezistența statelor sclavagiste din Asia Anterioară, în primul rînd a celui asirian, și a pregătit apariția statelor sclavagiste ale mezilor și perșilor. Cu privire la originea sciților care au invadat Asia, oamenii de știință nu sînt de acord cu identificarea acestor sciți cu sciții europeni, așa cum procedează Herodot* [7], *ci înclină să-i identifice, măcar în parte, cu saccii-massageți din regiunile Mării Caspice.*

După moartea lui Așșurbanipal (626 î.e.n.), în perioada răspîndirii sciților în Asia Anterioară, Asiria se afla în plină criză politică. După lupte îndelungate, Babilonul izbutise să se desprindă cu totul de sub dominația asiriană. La Babilon puterea

[1] Vezi și *Istoria universală*, vol. I, p. 533.

[2] Cartea I, cap. CIII. Vezi și *Istoria universală*, vol. I, p. 533.

[3] *Istoria universală*, vol. I, p. 520. Vezi nota 275 la cartea I, însoțită de bibliografia respectivă și notele 2 și 5 la cartea a IV-a.

[4] Vezi nota 275 la cartea I.

[5] Ieremia, IV, 3.

[6] Herodot, *Istorii*, cartea I, cap. CV–CVI.

[7] Cartea a IV-a, cap. V–VI. Printre alții, vezi Lehmann-Haupt, *Kimmerier*, în Pauly-Wissowa, *Real Enzyklopädie*, col. 405.

este preluată de un rege tînăr, Nabopalassar (626–605 î.e.n.), din triburile Chaldu (arameene), fondatorul celei de-a XI-a dinastii, aşa-zisa neobabiloniană sau chaldeeană, care a reuşit să se impună ca reprezentant al intereselor aristocraţiei posesoare de sclavi atît babiloniene, cît şi chaldeene. În chip firesc, Nabopalassar devine aliatul mezilor, alături de care trece la un atac organizat împotriva Ninivei[1]. *Trebuie menţionat că Herodot n-a făcut niciodată o distincţie clară între asirieni şi babilonieni, mulţumindu-se cel mult să-i numească pe babilonieni „asirienii din Babilon"*[2].

Lovitura decisivă dată dominaţiei asiriene în Asia se datorează în primul rînd ridicării politice şi economice a medo-perşilor de la sfîrşitul secolului al VII-lea î.e.n. Aceste triburi iraniene (indo-europene) au intrat în conflict cu sciţii pentru dominarea regiunilor din preajma lacului Urmia. Puterea lor s-a extins spre est, în direcţia Ecbatanei (viitoarea lor capitală), atingînd împrejurimile Golfului Persic. Înfrîngerea lor de către sciţi s-a dovedit trecătoare.

Istoria medo-perşilor, pînă la constituirea lor într-un stat sclavagist, este foarte puţin cunoscută. Începuturile ei se cunosc numai din tradiţia orală culeasă de grecii din Asia Mică. Această tradiţie are trei variante : 1) cea culeasă de Herodot, aşa-numita tradiţie a lui Harpagos, omul de încredere al lui Astyages şi Cyrus ; 2) versiunea lui Ctesias (secolul al IV-lea î.e.n.), medicul grec al lui Artaxerxes al II-lea Memnon ; 3) versiunea lui Berosos păstrată fragmentar în Chronica *lui Eusebios. Controlul exactităţii unor date ale tradiţiei orale se poate face prin inscripţiile regilor asirieni, ale regilor persani şi prin confruntarea cu unele părţi foarte vechi din* Zend-Avesta *(secolul al III-lea î.e.n.).*

În secolul al VII-lea î.e.n. medo-perşii se aflau în perioada de trecere de la orînduirea comunei primitive la orînduirea sclavagistă. Aristocraţia tribală, posesoare de pămînt, cirezi de vite, şi sclavi, se transformă treptat, şi la medo-perşi, într-o aristocraţie sclavagistă, care limitează puterea conducătorului uniunilor de triburi, ce-şi ia numele de rege[3]. *Herodot enumeră şase triburi*

[1] *Istoria universală*, vol. I, p. 560.
[2] Cartea I, cap. CVI ; vezi şi notele 269 şi 440 la cartea I.
[3] *Istoria universală*, vol. I, p. 597.

încă autonome de mezi și zece de perși[1], *din care patru nomade și șase de agricultori*[2]. *Pînă în secolul al VII-lea î.e.n. nu există nici o indicație despre unificarea politică și social-economică a triburilor medo-perse, ținute în frîu de asirieni. La sfîrșitul secolului al VIII-lea î.e.n. în timpul domniei regelui asirian Sargon al II-lea, au loc lupte crîncene între asirieni și mezi (722–714 î.e.n.) ; mezii, conduși de un șef de triburi numit Daiaukku sau (Deiokes, cum este transcris de Herodot), reprezintă încă de pe atunci o primejdie crescîndă pentru Asiria*[3]. *În timpul regelui asirian Asarhaddon, procesul de unificare a triburilor mede este în curs de dezvoltare pentru a atinge treptat înfățișarea unui stat sclavagist de tip oriental pe vremea lui Așșurbanipal (669–626 î.e.n.).*

Întemeierea și creșterea regatului med este povestită de Herodot în capitolele CII–CLXXVII din cartea I.

În jurul anului 700 î.e.n., un alt Deiokes, probabil un urmaș al primului Deiokes, unind principalele șase triburi de mezi și stabilindu-și capitala la Echatana, fundează regatul med. Lui Deiokes îi urmează Phraortes (655–633 ?), care extinde puterea statului med, dar piere într-un atac împotriva asirienilor ; după Phraortes urmează Cyaxares (633 ?–584), distrugătorul Ninivei și al regatului asirian (607–606 î.e.n.).

Expozeul istoric făcut de Herodot este remarcabil prin succesiunea logică pe care o prezintă și claritatea sa.

Deși acest expozeu reprezintă, după toată probabilitatea, o schemă a „tradiției lui Harpagos", venirea la putere a lui Deiokes, așa cum este povestită de Herodot, a avut loc în perioada marii crize sociale și economice care a bîntuit Asia la începutul secolului al VII-lea î.e.n, criză semnalată și în Zend-Avesta.

După anul 640 î.e.n., analele asiriene din Ninive nu mai menționează nimic despre situația politică a regiunilor din nord-estul Asiriei. În schimb, Herodot semnalează că Phraortes a unit pe mezi cu perșii, supremația deținînd-o mezii[4] *; unirea acestor triburi sporea considerabil puterea medo-perșilor. În această organizare politică perșii dețineau un rol minor, totuși nu în măsura în care prezintă lucrurile Herodot. Pe timpul lui Așșurba-*

1 Cartea I. cap. CI.
2 *Ibidem*, cap. CXXV.
3 Vezi și *Istoria universală*, vol. I, p. 596.
4 Cartea I, cap. CII, CXXXIV.

nipal, un nobil persan din familia Ahemenizilor, anume Teispes, fiul lui Abaimenes, izbutise să-și constituie un regat în partea orientală a Elamului (vezi harta de la sfîrșitul acestui volum), regat pe care textele asiriene îl numesc Anzan. Tronul Anzanului a fost moștenit de tatăl lui Cyrus, Cambyses, căruia Astyages, ultimul rege al mezilor și bunicul lui Cyrus, îi dăduse în căsătorie pe propria-i fiică, Mandana[1]*. Urmînd o tradiție medă, Herodot nu-i recunoaște lui Cambyses titlul de rege, ci vede în familia Ahemenizilor o casă aristocrată inferioară, cu care Astyages s-a înrudit, dorind să îndepărteze pe Mandana de la curtea lui.*

Lui Cyaxares, cuceritorul Ninivei, Herodot îi atribuie rolul de organizator al armatei mezilor. Sub acest conducător, mezii, în unire cu perșii și alături de babilonieni, izbutesc să cucerească Ninive (612 î.e.n.). Distrugerea Ninivei punea problema reorganizării teritoriilor fostului regat asirian care se întindeau de la Golful Persic pînă în Urartu.

Victoria lui Cyaxares asupra Ninivei a fost deosebit de însemnată. După căderea Ninivei, Cyaxares anexează regatului med părți întinse din Asiria superioară, pînă la fluviul Halys din Asia Mică. Spre sfîrșitul domniei lui, regele med se încumetă să treacă chiar Halysul, care servea drept frontieră cu Lydia[2]*, însă la 28 mai 585 î.e.n., în cursul unei bătălii cu lydienii, producîndu-se o eclipsă de soare, fenomenul a impresionat, într-atît pe combatanți, încît au făcut pace și s-au înrudit : Aryenis, fiica lui Alyattes, regele Lydiei, și sora lui Cresus, luă în căsătorie pe Astyages, fiul lui Cyaxares*[3]*.*

La moartea lui Cyaxares (584 î.e.n.), regatul med, bine delimitat între Halys, Tigru și Elamul susian (Elamul occidental), trece în mîna lui Astyages, cumnatul regelui lydian Cresus. O perioadă de pace relativă se întinde de aci înainte pe o durată de aproximativ treizeci de ani, cînd mezii nu se războiesc cu lydienii și trăiesc în relații de bună înțelegere cu babilonienii și perșii din Anzan. O dată cu întărirea medo-perșilor, sub dinastia neobabiloniană, Babilonul se dezvolta, la rîndul lui, cu o repeziciune uimitoare, pe calea întăririi relațiilor de producție sclavagiste. Un urmaș al lui Nabopalassar, Nabucodonosor al II-lea (604–

[1] Herodot, *Istorii*, cartea I, cap. CVII.
[2] *Ibidem*, cap. LXXII.
[3] Cartea I, cap. LXXIV.

561 î.e.n.), a rămas vestit prin lucrările edilitare și fortificațiile pe care le-a început. În regatul babilonian, ca și în cel asirian, marii proprietari de pămînt și de sclavi se bucurau de privilegii și scutiri de dări, în timp ce restul populației libere gemea sub povara prestațiilor și a impozitelor. Herodot a descris pe larg Babilonul în cartea I, cap. CLXXVIII și urm. Multe din lucrările lui Nabucodonosor (dezgropate de expediția arheologică a lui R. Koldewey și a colaboratorilor săi – 1896–1914), Herodot le-a văzut la fața locului : printre acestea se numără zidul de centură al orașului, cu porți de aramă[1], *podul de peste Eufrat*[2], *templele lui Bel-Marduk*[3] *etc. După moartea lui Nabucodonosor – pe vremea căruia puterea Babilonului atinge aproape întinderea puterii de odinioară a Asiriei – Babilonia încape pe mîna unui uzurpator, Nabonides (Nabunaid, renumit pentru știința sa în cultul zeilor). Spre sfîrșitul vieții, deși era încă rege, Nabonides își ia drept coregent pe fiul său, Baltbazar.*

Profitînd de situația din Babilon după încetarea din viață a lui Nabucodonosor, mezii, conduși de Astyages, încep atacuri violente asupra ținuturilor din sud-vestul Iranului. Astyages (584–555 î.e.n.) și-ar fi dus pînă la sfîrșit opera de cucerire a Babiloniei chaldeene dacă n-ar fi fost răsturnat de propriul său nepot de fiică, anume Cyrus, fiul Mandanei, pe care o căsătorise cu Cambyses, regele Anzanului.

Căderea lui Astyages și suirea pe tron a lui Cyrus, precum și inversarea rolurilor în ierarhia puterii medo-persane, adică trecerea supremației de partea perșilor, este povestită pe larg de Herodot[4], *în cartea I a* Istoriilor.

[1] Cartea I, cap. CLXXXV.

[2] *Ibidem*, cap. CLXXXVI ; cf. Diodor, cartea a II-a, 8.

[3] Cartea I, cap. CLXXXI și CLXXXIII.

[4] O altă versiune asupra nașterii și carierei politice a lui Cyrus poate fi citită în fragmentele lui Ctesias. După această versiune, care circula în cercurile mezilor, Cyrus s-ar fi născut dintr-o păzitoare de capre și un bandit, într-un trib de perși semisălbatic, marzii. Cariera sa strălucită, care l-a dus pînă la tron, Cyrus ar fi început-o foarte de jos, ca măturător al palatului regal. Ajungînd paharnic, Cyrus a izbutit să pătrundă în gărzile regale, unde s-a distins în mod deosebit ; la îndemnul unui curtean, Oibares, Cyrus s-a hotărît să-i ridice pe marzi împotriva lui Astyages, pe care reușește să-l detroneze.

De neam ahemenid, stăpînitor al Elamului răsăritean (Anzan), Cyrus, denumit „cel Mare" (557-529 î.e.n.) a fost întemeietorul regatului persan.

În anul 555 î.e.n., Cyrus răscoală triburile perșilor împotriva mezilor și înlătură de la domnie pe bunicul său, care e înfățișat de Herodot drept un tiran crud și asupritor. Despre triburile perșilor se cunosc unele știri mai amănunțite din analele cuneiforme din timpul dinastiei Ahemenizilor. Datele acestor anale corespund, în general, cu cele relatate de Herodot. Avînd ca punct de roire regiunea sud-estică a lacului Urmia (vezi harta de la sfîrșitul volumului), unde textele asiriene semnalează existența așa-zișilor parsua, *perșii s-au întins și spre Iran, și spre Bactriana, întărindu-se în cele din urmă în Anzan.*

Cucerind în anul 555 î.e.n. Ecbatana, capitala mezilor, Cyrus, datorită noii uniuni medo-perse, izbutește să devină la rîndul lui stăpîn al tuturor ținuturilor pînă la Halys. Situația era firesc să îngrijoreze profund pe monarhul din Lydia și pe cel din Babilon. Herodot, în cartea I, povestește desfășurarea ambelor conflicte : cel dintre Cresus, regele Lydiei, și Cyrus, și cel dintre Nabonides [1] *(ultimul rege al Babilonului) și Cyrus. Cresus, chibzuind să preîntîmpine amenințarea persană, a intrat în Cappadocia, atacîndu-l el cel dintîi pe Cyrus, sub pretextul de a-și răzbuna cumnatul, adică pe Astyages* [2]*. Campania lydiană s-a sfîrșit printr-un dezastru, cu toate că Cresus se gîndise să cheme într-ajutor Babilonia și Egiptul, cu care avea tratate de alianță* [3]*. În anul 546 î.e.n., numai la zece ani după căderea Ecbatanei, Sardes, capitala Lydiei, cade la rîndul ei sub perși și, o dată cu Sardes, toate posesiunile lydiene. Cucerirea cetăților grecești de pe coastă a fost apoi o treabă relativ ușoară pentru perși, iar grecii insulari s-au închinat de bunăvoie perșilor* [4]*. Între anii 545–539 î.e.n., despre care Herodot nu pomenește nimic, Cyrus se ocupă cu întărirea frontierei de răsărit : cucerește Margiana, Bactriana, Sogdiana, întinzîndu-și stăpînirea dincolo de rîul Oxos, pînă la*

[1] Herodot numește pe Nabonides, Labynetes. Vezi notele 206 și 439 la cartea I.

[2] Cartea I, cap. LXXIII.

[3] *Ibidem*, cap. LXXVII.

[4] *Ibidem*, cap. CLXII și urm.

fluviul Iaxartes. Spre sud-est ocupă Arahosia și Gedrosia, atingînd actualul Afganistan și regiunile Indiei nordice.

A treia mare cucerire a perșilor conduși de Cyrus a fost cea a Babilonului (538 î.e.n.). Cucerirea Babilonului de către perși, povestită de Herodot [1]*, nu se potrivește cu adevărul istoric relatat de o cronică de pe vremea lui Nabonides. Contrar celor susținute de Herodot* [2]*, Babilonul n-a opus lui Cyrus nici o rezistență. O mică împotrivire a lui Baltbazar, fiul lui Nabonides, a fost repede înăbușită, iar Nabonides și fiul său s-au refugiat la Borsippa, unde s-au predat curînd învingătorului* [3]*.*

Trecînd peste isprăvile de arme din ultimii ani ai vieții lui Cyrus, Herodot își încheie cartea I cu povestirea morții lui Cyrus cel Mare, care reușise să aducă sub ascultarea Ahemenizilor pe toți grecii din Asia Mică.

Materialul istoric mînuit de Herodot în cartea I este, după cum se vede, extrem de vast, gravitînd totuși în jurul evenimentelor din Asia, care au dus treptat la marele conflict greco-persan. Pentru alcătuirea cărții I, Herodot s-a folosit de nenumărate izvoare orale, cît și de observațiile personale pe care le-a făcut în cursul călătoriilor sale în Asia.

Pentru întocmirea povestirilor lydiene, Herodot s-a documentat în orașele grecești de pe coasta Asiei Mici, în Lydia, dar și în Grecia europeană, cu care Cresus întreținuse intense relații de prietenie, la Sparta, la Delfi etc. Herodot a aflat lucruri sigure și interesante despre relațiile greco-lydiene și a văzut majoritatea ofrandelor lui Cresus. După cum arată Ph. Legrand [4]*, în urma unei minuțioase analize filologice, e puțin probabil ca Herodot, să fi utilizat pentru povestirile lydiene izvoare scrise. Legrand a demonstrat că Xanthos din Lydia nu a putut fi utilizat de Herodot, și că din* περίοδος γῆς *a lui Hecataios sau din opera lui Dionysios din Milet, Herodot a putut lua cu privire la Lydia cel mult date geografice, și nu istorice. Tradiția urmată de Herodot este în primul rînd o tradiție populară lydiană, răspîndită în orașele Greciei asiatice.*

[1] *Ibidem,* cap. CLXXXVIII și urm.
[2] *Ibidem,* cap. CXCI.
[3] Vezi *Istoria universală,* vol. I, p. 570.
[4] Ph. Legrand, *Hérodote, Histoires,* I, Notice, pp. 24 și urm.

O documentare istorică asemănătoare înfățișează și Περσικά Persica, *istoria perșilor a lui Herodot. Povestea căderii lui Astyages și a preluării puterii de către Cyrus a fost relatată după așa-zisa „tradiție a lui Harpagos“* [1], *fruntașul med care l-a trădat pe Astyages. Nu se poate preciza dacă Herodot a fost sau nu primul scriitor grec care a consemnat în scris această tradiție. În capitolul XCV al cărții I, care deschide istoria medo-perșilor, Herodot face o mărturisire :*

„Așa cum istorisesc unii dintre perși – care nu caută să umfle faptele lui Cyrus, ci să spună numai adevărul curat – așa voi scrie și eu, deși despre Cyrus aș putea să arăt încă trei feluri de povestiri, deosebite între ele“.

În lumina acestor rînduri se pare că Herodot a consultat direct izvoare scrise sau orale din Asia vestică supusă perșilor, fără a mai fi cunoscut o altă scriere greacă intermediară.

Privitor la unele fapte istorice, Herodot s-a documentat chiar la fața locului, cum s-a întîmplat, de pildă, la Babilon, unde preoții i-au povestit căderea orașului sub perși dintr-un punct de vedere chaldeean. Este vădit că povestea căderii Babilonului sub Cyrus n-a fost scrisă după o tradiție persană. În orice caz, și în privința medo-perșilor, Herodot a cules date care păcătuiesc în același chip ca și cele referitoare la Lydia : abundența anecdotelor înăbușă adevărul istoric dezvăluit astăzi prin descifrarea documentelor cuneiforme. În Persica, *contribuția personală de informare este în schimb foarte însemnată. Cu toate acestea, deși nu există îndoială că Herodot a vizitat Mesopotamia, multe din detaliile de geografie, etnografie, arhitectură etc. pe care le dă, suscită pînă azi semne de întrebare. Faptul se datorește, în parte, fidelității cu care cercetătorul a reprodus informațiile inexacte ale altora.*

Cînd tratează istoria neamurilor grecești sau relațiile dintre greci *și* barbari, *Herodot se simte dintr-o dată pe un teren mult mai sigur. Principala sursă de informație pentru istoria grecilor din Asia fiind tradiția orașelor ionice și eolice, Herodot s-a folosit din plin de această posibilitate, dar pentru pasajele în care dă detalii geografice și etnografice asupra grecilor este neîndo-*

[1] Cuceritor al cetăților grecești de coastă ; în Ionia era firesc să circule versiunile generalului victorios.

ielnic că s-a folosit de opera lui Hecataios (de pildă cap. CXLII–CLI), și, eventual, de cea a lui Dionysios din Lampsacos. Confruntarea interesantă pe care o face Ph. Legrand[1] *între Herodot și Strabo*[2]*, ajunge la concluzia că deși despărțiți de multe secole, amîndoi autorii au avut sub ochi una și aceeași scriere din care s-au inspirat, și care, cu toată probabilitatea nu putea fi alta decît* περίοδος γῆς *a lui Hecataios. Granița dintre reproducerile după alți autori și rezultatele propriei munci de culegere a materialului este și aici, ca și în alte sectoare ale cărții lui Herodot, imposibil de precizat.*

[1] *Op. cit.*; pp. 112 și urm.
[2] Strabo, *Geografia*, cartea a XIII-a.

Herodot din Halicarnas înfățișează aici rodul cercetărilor sale, pentru ca faptele oamenilor să nu pălească prin trecerea vremii, iar isprăvile mari și minunate săvîrșite și de greci și de barbari [1] să nu fie date uitării ; printre altele va pomeni și pricina pentru care aceștia s-au războit între olaltă.

I Învățații persani [2] susțin că fenicienii au prilejuit învrăjbirea ; veniți de pe țărmurile Erythreei [3] pe cele ale Mediteranei [4] și statornicindu-se în ținutul pe care încă și astăzi îl locuiesc, fenicienii se apucară îndată de un întins negoț pe mare ; cărînd cu corăbiile lor mărfuri din Egipt și din Asia în diferite locuri, ajunseră și la Argos. Pe vremea aceea Argosul era în fruntea tuturor cetăților din ținutul numit în zilele noastre Ellada [5]. După ce-au ajuns la Argos, fenicienii au început să-și desfacă încărcătura ; într-a cincea sau a șasea zi de la sosire, după ce vînduseră aproape întreaga marfă, au văzut venind pe malul mării o ceată numeroasă de femei, printre care se afla și fiica regelui [6]. Numele ei era, precum spun și elenii, Io a lui Inachos [7]. În timp ce femeile, aproape de pupa corăbiei, își cumpărau marfa care le mergea mai mult la inimă, fenicienii, îndemnîndu-se unii pe alții, se năpustiră asupra lor. Cele mai multe au putut scăpa, însă Io și cîteva din însoțitoarele ei au fost răpite. După ce le-au urcat pe corabie, fenicienii se îndreptară, în grabă, spre Egipt.

II Perșii susțin că în felul acesta – și nu cum spun elenii [8] – a ajuns Io în țara Egiptului. Această întîmplare a fost începutul unui lanț întreg de nenorociri. Se mai spune că, după aceea, niște eleni, cărora perșii nu le știu numele – s-ar putea să fie cretani [9] –, au debarcat la Tyr în Fenicia și au ră-

pit-o pe Europa, fiica regelui. În felul acesta se plătea dinte pentru dinte. Pe urmă, elenii se făcură vinovaţi de o nouă jignire. Ajungînd, pe mare, cu o corabie de război [10] la Aia din Colchida, pe ţărmurile fluviului Phasis [11], după ce şi-au isprăvit celelalte treburi pentru care veniseră, au răpit-o pe Medeea, fiica regelui acestor ţinuturi [12]. Regele colchidienilor trimise în Ellada un sol, să le ceară socoteală şi să-i aducă fata înapoi. Elenii însă răspunseră că, întrucît cei din Asia nu-i despăgubiseră pentru răpirea argienei Io, nici ei nu se simt datori să facă acest lucru.

III O generaţie mai tîrziu [13], Alexandros [14], fiul lui Priam, aflînd de aceste întîmplări, vru să-şi ia, tot prin răpire, soţie din Ellada, încredinţat fiind că nu va fi tras la răspundere, după cum nici elenii nu fuseseră. Cînd, împins de un asemenea gînd, Alexandros o răpi pe Elena, elenii, la început, crezură de cuviinţă să trimită o solie care s-o ceară înapoi şi să capete dreptate pentru cele petrecute. Ca răspuns la întîmpinarea făcută, elenilor li se aduse aminte de răpirea Medeei şi că cereau de la alţii să se facă dreptate, fără ca ei să fi dat vreodată socoteală sau să fi înapoiat ceea ce li se ceruse.

IV Aşadar, pînă acum, şi unii şi alţii se ţinuseră numai de răpiri ; de-acum încolo însă, elenii s-au făcut greu vinovaţi [15], pornind ei, cei dintîi, cu război împotriva Asiei, înainte ca perşii să fi atacat Europa. Perşii privesc răpirea femeilor drept faptă de oameni care încalcă dreptatea, dar a porni cu zel la răzbunarea unei răpiri, o treabă de oameni fără minte ; dimpotrivă, cuminte lucru este să nu-ţi faci nici o grijă de soarta femeilor răpite, vădit fiind că, dacă ele nu s-ar învoi, n-ar putea fi răpite. Cît despre ei, cei din Asia, spun perşii, niciodată n-au făcut ceartă pentru răpirea femeilor lor ; elenii în schimb, din pricina unei femei din Sparta [16], au adunat oştiri numeroase şi, trecînd apoi în Asia, au nimicit puterea lui Priam. Iată cum de la această întîmplare au ajuns perşii să-i privească pe eleni ca duşmanii lor de totdeauna. Într-adevăr, perşii socot Asia şi neamurile barbare care-o locuiesc drept ale lor, în timp ce Europa şi lumea elenică le privesc ca o lume aparte.

V Aşa s-au petrecut lucrurile, după spusele perşilor, şi izvorul urii ce-o nutresc faţă de eleni ei îl văd în cucerirea Ilionului [17]. În privinţa lui Io, fenicienii nu se împacă cu spusele perşilor : ei zic că n-au dus fata cu de-a sila în Egipt, ci că ea fusese în dragoste la Argos cu stăpînul corăbiei şi, simţindu-se grea, de teama părinţilor a plecat de bunăvoie cu fenicienii, ca nu cumva taina-i să fie dată în vileag.

Acestea sînt istorisirile perşilor şi ale fenicienilor ; cît despre mine, nu cutez să mă rostesc dacă întîmplările s-au petrecut aşa sau altminteri. Mi-e de ajuns că-l ştiu pe cel care a început mai întîi şirul jignirilor faţă de eleni [18]. După ce-l voi fi arătat, îmi voi urma povestirea, depănînd, deopotrivă, istoria cetăţilor omeneşti, mari şi mici [19], căci multe din cîte au fost mari odinioară, cu timpul şi-au pierdut strălucirea, pe cînd altele, mari în vremea mea, altădată au fost neînsemnate ; pătruns de nestatornicia lucrurilor omeneşti, le voi pomeni, deopotrivă, şi pe unele şi pe altele.

VI Cresus, lydian de neam, fiul lui Alyattes, era regele [20] seminţiilor din ţinutul scăldat de fluviul Halys [21], care, curgînd de la miazăzi, face hotar între syrieni [22] şi paflagonieni şi se varsă spre miazănoapte în marea numită Pontul Euxin. Acest Cresus, precît ştiu eu, a fost cel dintîi dintre barbari care a silit pe o parte din eleni să-i plătească tribut, iar pe alţii şi i-a făcut prieteni. A supus pe ionienii, eolienii şi dorienii din Asia şi s-a împrietenit cu spartanii. Pînă la domnia lui Cresus, toţi elenii fuseseră liberi [23]. Mai timpurie decît domnia lui Cresus, expediţia cimmerienilor [24], ajunşi pînă în Ionia, nu adusese supunerea cetăţilor elenice, ci numai prădarea lor în urma unei năvăliri de jaf.

VII Domnia, care fusese în mîna Heraclizilor [25], trecu – după cum o vom arăta – la neamul lui Cresus, numit al Mermnazilor. Rege al Sardesului era Candaules [26], căruia elenii îi spun Myrsilos, coborîtor din Alcaios, fiul lui Heracles. Agron al lui Ninos, nepot al lui Belos şi strănepot al lui Alcaios, a fost cel dintîi Heraclid ajuns rege în Sardes, după cum Candaules al lui Myrsos a fost cel din urmă. Cei care domniseră în această ţară înaintea lui Agron se trăgeau din Lydos al lui

Atys [27], de unde întregul popor, care se numea mai înainte meonian, a fost numit lydian [28]. Heraclizii, asupra cărora trecuse o parte din putere, au dobîndit domnia de la aceşti stăpînitori în urma profeţiei unui oracol. Trăgîndu-se dintr-o sclavă a lui Iardanos [29] şi din Heracles, ei domniră de-a lungul a douăzeci şi două de generaţii, vreme de cinci sute de ani [30], transmiţîndu-şi puterea din tată-n fiu, pînă la Candaules, fiul lui Myrsos.

VIII Acest Candaules se îndrăgostise de soţia sa [31] atît de orbeşte, încît credea că frumuseţea ei e mai presus decît a tuturor femeilor din lume. Adînc încredinţat de acest lucru, Candaules vorbea despre frumuseţea soţiei sale – pe care o lăuda peste măsură – unui anume Gyges, fiul lui Daskylos [32], oştean din gărzile ce-l păzeau, favorit căruia îi împărtăşea cele mai de seamă din grijile sale. Nu după multă vreme, Candaules (îi era pesemne dat să i se întîmple o nenorocire [33]) îi vorbi astfel lui Gyges: „Pare-mi-se, Gyges, că nu prea crezi ce-ţi spun despre frumuseţea soţiei mele, căci omul îşi crede mai puţin urechilor decît ochilor... Fă aşa ca s-o poţi vedea goală..." Gyges strigă plin de uimire: „Stăpîne, ce vorbă nechibzuită rosteşti, poruncindu-mi s-o privesc goală pe stăpîna mea? Femeia, dezbrăcîndu-şi haina [34], îşi leapădă şi ruşinea. Încă din vechime oamenii au găsit învăţăminte înţelepte, din care trebuie să ne adăpăm şi noi. Printre ele se află şi acesta: fiecare să cate la ale sale. Sînt încredinţat că regina e cea mai frumoasă dintre femei, şi te rog din suflet să nu-mi ceri să fac ceea ce nu se cade".

IX Vorbind astfel, Gyges încerca să scape, de frică să nu păţească vreun rău din toate acestea. Dar regele îi răspunse aşa: „Cutează, Gyges, şi nu te teme nici de mine, că-ţi fac acest îndemn ca să te pun la încercare, şi nici de nevasta mea, că-ţi va putea pricinui vreun rău... Voi potrivi lucrurile aşa fel ca ea nici să nu afle că ai văzut-o. Am să te aşez după o uşă care dă în iatacul nostru [35]; eu voi intra întîi şi după mine va veni şi ea să se culce. Lîngă uşă e un scaun pe care regina îşi pune unul cîte unul veşmintele, pe măsură ce şi le scoate; vei putea deci s-o priveşti în tihnă. Pe urmă, cînd va pleca de

lîngă scaun și se va îndrepta spre pat, caută să fii în spatele ei, așa ca să nu te vadă cînd vei ieși pe ușă".

X Nemaiavînd încotro, Gyges se învoi. Cînd socoti că a venit ceasul culcării, Candaules îl duse pe Gyges în camera de culcare și îndată veni și regina. După ce intră ea, Gyges o privi în vreme ce-și punea veșmintele pe scaun ; cum se întoarse cu spatele spre el – îndreptîndu-se spre pat – se grăbi să iasă. Dar femeia îl zări în clipa cînd se strecura pe ușă. Pricepînd că bărbatul ei pusese acestea la cale, nu țipă de rușine și se prefăcu că nu știe nimic ; în mintea ei însă se cuibări gîndul să se răzbune pe Candaules, fiindcă la lydieni, ca la toți barbarii de altfel, era o mare rușine chiar și pentru un bărbat să fie văzut gol [36].

XI Regina nu se trădă deci cu nimic și tăcu mîlc. Dar în revărsatul zorilor, strîngîndu-și servitorii pe care-i știa mai de credință, îl chemă pe Gyges. Acesta, nebănuind că regina știe ceva din cele petrecute, veni la chemarea ei, căci și pînă atunci obișnuia să se grăbească ori de cîte ori îl chema [37]. De îndată ce sosi, regina îi spuse : „Dintre cele două drumuri deschise înaintea ta, Gyges, îți dau acum prilejul să-l alegi pe acela pe care vrei să mergi : ori îl ucizi pe Candaules și te faci stăpîn pe mine și peste regatul lydian, ori trebuie să mori neîntîrziat, ca altă dată să nu mai privești la ce nu ți se cade, dînd ascultare în toate lui Candaules... Sau cel care a pus toate acestea la cale trebuie să piară, sau tu care m-ai văzut goală, purtîndu-te cum nu se cuvine..." O bucată de vreme Gyges rămase năucit de cuvintele reginei, pe urmă însă începu s-o roage să nu-l silească la o alegere atît de grea. Cum totuși nu izbuti s-o înduplece în nici un chip, se văzu într-adevăr silit sau să-și ucidă stăpînul, sau să piară el însuși ucis de alții. În cele din urmă se hotărî să-și mîntuie viața și întrebă pe regină : „De vreme ce mă silești să-mi ucid stăpînul împotriva voinței mele, învață-mă dar și cum trebuie să ridicăm mîna asupra lui". Regina îi răspunse zicînd : „Va trebui izbit chiar din locul în care ți-a arătat goliciunea mea, iar lovitura să-i fie dată în somn !"

XII După cum se înțeleseseră, la căderea nopții Gyges o urmă pe femeie în camera de culcare, căci nici nu putea da înapoi, nici nu avea putința să aleagă, ci trebuia să piară sau el sau Candaules. Ea îi dădu un pumnal și-l ascunse după aceeași ușă. Apoi, cînd Candaules adormi, Gyges se năpusti asupră-i și-l ucise, dobîndind astfel atît soția cît și domnia acestuia. De Gyges pomenește într-un trimetru iambic și Archilochos din Paros, care a trăit în vremea aceea [38].

XIII Gyges luă domnia și puterea lui fu întărită de oracolul din Delfi [39]. Lydienii, privind cu ochi răi uciderea lui Candaules, luaseră armele ; cei care erau de partea lui Gyges căzură însă la înțelegere cu ceilalți că, dacă oracolul îl va recunoaște ca rege al lydienilor, să domnească, iar de nu, să lase Heraclizilor sceptrul domniei [40]. Iată însă că oracolul îl recunoscu – și astfel Gyges rămase rege. Pythia mai prevesti totodată că răzbunarea Heraclizilor îl va ajunge pe al cincilea urmaș al lui Gyges. Nici lydienii, nici regii lor nu ținură însă seama de această profeție pînă cînd ea s-a împlinit [41].

XIV Astfel au dobîndit Mermnazii domnia, luînd-o de la Heraclizi. Ajuns rege, Gyges trimise numeroase daruri la Delfi ; din cîte prinoase de argint se află la Delfi, cele mai multe sînt închinate de el. În afară de podoabele de argint, mai făcu templului și alte bogate daruri în aur, din care vrednice de amintit sînt mai ales șase cratere de aur, închinate tot din partea lui. Craterele se mai găsesc și astăzi în tezaurul corintienilor și au o greutate de treizeci de talanți [42]. Ca să spunem adevărul, tezaurul nu este al comunității corintiene, ci al lui Kypselos, fiul lui Eetion [43].

După Midas, fiul regelui Gordias al Frigiei, acest Gyges a fost cel dintîi barbar din cîți cunoaștem care a închinat daruri altarului de la Delfi. Midas dăruise templului tronul regesc de pe care împărțea dreptatea, un tron care într-adevăr merită să fie văzut ; tronul este așezat în același loc cu craterele lui Gyges. Atît aurul pomenit, cît și argintul închinat de Gyges sînt, de altfel, numite de cei din Delfi *gygade* [44], după numele celui ce le-a dăruit.

Cum se văzu stăpîn, Gyges năvăli la rîndu-i cu o oştire asupra Miletului şi a Smirnei şi cuceri partea neîntărită a Colofonului. Dar cum n-a mai săvîrşit nici o altă faptă de seamă în cei treizeci şi opt de ani cîţi a domnit [45], ne vom mulţumi cu cele spuse pînă acum şi vom trece mai departe.

XV Voi pomeni în schimb pe Ardys, fiul şi urmaşul lui Gyges. El a cucerit Priene şi a pătruns în ţinutul Miletului. In vremea cînd Ardys domnea la Sardes, cimmerienii, izgoniţi de pe meleagurile lor de sciţii nomazi, au ajuns în Asia şi au luat Sardesul, în afară de fortăreaţă [46].

XVI După o domnie de patruzeci şi nouă de ani, lui Ardys îi urmă în scaun fiul lui, Sadyattes, care domni doisprezece ani, urmat apoi de Alyattes, fiul său. Acesta din urmă se război cu Cyaxares [47], urmaşul lui Deiokes, şi cu mezii ; el izbuti să alunge pe cimmerieni din Asia, luă Smirna [48], întemeiată de coloniştii din Colofon, şi năvăli pe pămînturile oraşului Clazomenai. Din aceste încercări nu ieşi aşa cum şi-ar fi dorit, ci fu bătut crunt.

XVII În timpul cîrmuirii sale, Alyattes săvîrşi şi alte fapte vrednice de luare aminte, cum ar fi următoarele : moştenind războiul purtat de tatăl său, s-a luptat mai departe cu milesienii. Ori de cîte ori pornea la atac, asedia oraşul în felul următor : cînd roadele pămîntului dădeau în pîrg, îşi pornea şi el oştile la război ; cotropirea o făcea în sunete de nai [49], de citară [50], de flaute cu sunet ascuţit sau jos [51]. Sosit pe pămînt milesian, nu dărîma locuinţele răspîndite printre ogoare, nici nu le dădea foc, nici nu le smulgea porţile, ci le lăsa aşa cum se găseau pe locul lor. În schimb, nu se întorcea acasă decît după ce nimicea pomii şi holdele cîmpului. Milesienii erau stăpînii mărilor, aşa că n-ar fi slujit la nimic să fie împresuraţi de o armată de uscat. Lydianul însă, cu bună ştiinţă, nu distrugea aşezările, pentru ca oamenii să-şi găsească un adăpost de unde să poată porni din nou la însămînţatul şi lucrul pămîntului, iar el să aibă ce prăda de pe urma muncii lor.

XVIII Purtat în felul acesta, războiul ținea de unsprezece ani [52], timp în care milesienii suferiră două mari înfrîngeri, una într-o bătălie dată în propriul lor ținut, la Limenion, și alta în cîmpia Meandrului. Șase din acești unsprezece ani s-au scurs sub domnia lui Sadyattes, fiul lui Ardys, care pe acea vreme își mîna și el oștenii spre pămîntul milesian ; tot el fusese și cel care pornise războiul. În ceilalți cinci ani următori ăstor șase, s-a războit Alyattes, fiul lui Sadyattes ; moștenind războiul de la taică-său, -așa cum am arătat mai înainte, el a dus cu multă rîvnă lupta mai departe. Afară de locuitorii Chiosului, nimeni dintre ionieni nu ușură milesienilor povara grea a războiului ce se abătuse asupra lor [53]. Prin acest ajutor, cei din Chios își plăteau însă o datorie, căci și milesienii îi sprijiniseră cîndva într-un război împotriva celor din Erythrai [54].

XIX În al doisprezecelea an, cînd oștirea lydiană dădu foc recoltei, se nimeri să aibă loc următoarea întîmplare. De îndată ce cuprinse grînele, vîlvătaia ațîțată de vînt se întinse și la templul Athenei, așa-numita Assesia, mistuindu-l pînă în temelii. Pe acea vreme nu se stîrni nici o vîlvă, dar după întoarcerea oastei la Sardes, Alyattes se îmbolnăvi. Boala lungindu-i-se, regele – fie că-l sfătuise cineva, fie că-i dăduse chiar lui în gînd să-l întrebe pe zeu despre boala sa – trimise niște soli la Delfi. Pythia îi vesti pe solii sosiți la Delfi că nu le va da nici un răspuns [55] pînă cînd lydienii nu vor fi înălțat din nou templul Athenei pe care-l arseseră la Assesos, în ținutul milesienilor.

XX Știu că așa s-au petrecut faptele, fiindcă eu însumi le-am auzit chiar la Delfi. Iată ce mai adaugă însă milesienii la toate acestea. Aflînd de răspunsul primit de Alyattes [56] și fiind foarte strîns legat de Thrasybulos, tiranul din acea vreme al Miletului, Periandros, fiul lui Kypselos, îi trimise vorbă acestuia printr-un sol, pentru ca, prevenit la timp, [tiranul] să poată chibzui la ce avea de făcut. Așa cel puțin povestesc milesienii că s-au întîmplat lucrurile.

XXI Între timp, cînd Alyattes află răspunsul dat de Pythia, trimise pe dată la Milet un crainic, propunîndu-i lui

Thrasybulos şi milesienilor un armistiţiu pentru cîtă vreme se va lucra la construcţia templului. Pe cînd trimisul se îndrepta spre Milet, Thrasybulos, care fusese dinainte lămurit pe deplin de toată povestea şi ştia ce avea de gînd să săvîrşească Alyattes, a pus la cale un şiretlic : adunînd în piaţă tot grîul cît se afla în cetate, atît pe-al lui cît şi pe cel al cetăţenilor, le porunci milesienilor ca, la un semn pe care avea să-l dea, să înceapă cu toţii să bea şi, cete, cete, să meargă unii la alţii plini de voioşie.

XXII Thrasybulos făcea toate acestea şi-i punea astfel pe oameni la cale, cu gîndul că solul din Sardes – zărind multe grîne grămadă şi pe locuitori benchetuind – îl va înştiinţa pe Alyattes. Ceea ce s-a şi întîmplat. După ce crainicul văzu cele ce se petreceau şi-i înfăţişă lui Thrasybulos solia lydianului, se întoarse la Sardes. După cîte am auzit eu, pacea s-a încheiat fără să mai fi fost la mijloc vreo altă pricină. Alyattes – care nutrea speranţa că foametea este cruntă la Milet şi că poporul, ajuns la capătul puterilor, e deznădăjduit – află de la crainicul întors de acolo că lucrurile stăteau cu totul altfel decît credea el. Ca urmare, pacea se încheie între cei doi stăpînitori, cu legămîntul să-şi fie unul altuia prieteni şi aliaţi ; iar Alyattes, în loc de un singur templu, ridică la Assesos două temple în cinstea Athenei, şi abia atunci putu să se ridice de pe patul de boală. Aşa i s-a întîmplat lui Alyattes cu războiul purtat împotriva milesienilor şi lui Thrasybulos.

XXIII Periandros, care îi dezvăluise lui Thrasybulos oracolul dat de Pythia, era fiul lui Kypselos şi tiranul Corintului [57]. Corintienii povestesc (şi lesbienii [58] întăresc spusele lor) că în timpul vieţii acestuia s-a întîmplat o minune nemaipomenită. Arion din Methymna a fost purtat pe spate de un delfin pînă la capul Tainaron. Arion era un citared [59] care nu-şi găsea pereche pe vremea lui şi cel dintîi, după cîte ştim, care a creat un „ditiramb“ [60], compoziţie numită astfel de el şi înfăţişată în public la Corint.

XXIV Se spune că acest Arion, care a trăit vreme îndelungată la curtea lui Periandros, a fost cuprins de dorinţa să se

ducă în Italia și Sicilia [60 bis], dincolo de marea cea largă. După ce izbuti să strîngă mari avuții, hotărî să se întoarcă îndărăt la Corint. El plecă din Tarent, și cum nu avea în nimeni mai mare încredere decît în corintieni, luă cu simbrie o corabie a unor oameni din Corint. Dar aceștia, o dată ajunși în largul mării, îi puseră gînd rău, plănuind să-l arunce în mare ca să-i ia bogățiile. Arion, ghicindu-le gîndul, se rugă de ei și le făgădui tot ce avea, numai să-i cruțe viața. Cum nu putu să-i înduplece, vîslașii îi poruncîră sau să-și ia singur viața, dacă dorea să aibă un mormînt pe uscat, sau să se arunce cît mai degrabă în mare. Văzîndu-se pierdut, Arion le ceru hatîrul ca – deoarece așa le era voia – să-i îngăduie cel puțin să mai cînte o dată sus pe puntea corăbiei, îmbrăcat în haine de sărbătoare [61]; făgădui că după ce va fi cîntat se va omorî. Oamenii, lăsîndu-se ademeniți de plăcerea de a-l asculta pe cel mai bun cîntăreț din lume, se îngrămădiră de la pupă spre mijlocul corăbiei.

Arion își puse veșmîntul cel bogat, își luă citara și apoi, stînd în picioare pe punte, cîntă de la un cap la altul nomosul orthian [62]. Cînd ajunse la sfîrșitul cîntării se azvîrli în mare, așa cum era, în straiul de mare sărbătoare. Corăbierii plutiră mai departe spre Corint, iar pe Arion se spune că l-ar fi luat în spinare un delfin care l-a dus pînă la capul Tainaron [63]. Cînd ajunse pe uscat, se îndreptă către Corint îmbrăcat în același veșmînt și, o dată sosit, povesti cu de-amănuntul toată întîmplarea. Periandros, neîncrezător, îl puse sub pază bună și nu-i îngădui să mai vadă pe nimeni, dar pîndi cu luare-aminte întoarcerea corăbierilor. Cum sosiră, Periandros dete poruncă să-i cheme și-i puse să povestească ce știau despre Arion. La răspunsul lor că se află sănătos și teafăr în Italia și că îl lăsaseră la Tarent, unde-i mergea de minune, iată că se ivi în fața lor și Arion, așa cum era în clipa cînd a sărit din corabie. Încremeniți de uimire, corăbierii nu-și mai putură tăgădui nelegiuirea.

Această întîmplare o povestesc și corintienii și lesbienii. La Tainaron mai poate fi văzută pînă azi o statuie nu prea mare de bronz [64], dăruită de Arion, înfățișînd un om pe un delfin [65].

XXV Lydianul Alyattes, cel care s-a războit cu milesienii, se stinse din viață în cele din urmă, după o domnie de cincizeci și șapte de ani. El e al doilea rege dintre Mermnazi care, scăpînd de boală, a închinat daruri templului din Delfi [66], și anume un mare crater de argint însoțit de un suport de crater făurit din fier, cu aplicații lipite la foc. Prinosul merită să fie văzut mai mult decît toate celelalte odoare aflate la Delfi. Lucrul a ieșit din mîna lui Glaucos din Chios, singurul om din lume care a descoperit taina lipirii fierului în foc [67].

XXVI După moartea lui Alyattes, domnia trecu la fiul său Cresus, atunci în vîrstă de treizeci și cinci de ani [68]. Efesul a fost primul oraș elen atacat de Cresus. În acea vreme, efesienii, împresurați de Cresus, i-au închinat Artemidei orașul, întinzînd o funie de la templul zeiței pînă la zidurile cetății [69]. Între cetatea veche, împresurată atunci, și templu, sînt opt stadii [70]. Cresus a pus mîna întîi pe Efes, apoi, rînd pe rînd, pe celelalte cetăți ioniene și eoliene, aducîndu-i fiecăreia tot felul de învinuiri, unora – mai mari, acolo unde putea să născocească mai mari, altora – căutîndu-le doar nod în papură.

XXVII După ce-i sili pe elenii din Asia să-i plătească tribut, Cresus se gîndi să construiască corăbii pentru a-i lovi pe elenii din insule. Cînd totul fu pregătit pentru construirea corăbiilor, a sosit la Sardes, după unii, Bias din Priene, după alții, Pittacos din Mytilene [71]. La întrebarea lui Cresus ce mai e nou prin Ellada, oaspetele îi dădu un răspuns care-l făcu să-și întrerupă pregătirile : „O, rege, locuitorii insulelor cumpără mii și mii de cai cu gîndul să pornească împotriva Sardesului și a ta..." Cresus, crezînd că oaspetele spune adevărul, a zis : „Măcar de le-ar da zeii în gînd celor din insule să vină cu călărime asupra fiilor lydienilor !" – „Rege, glăsui iarăși oaspetele, pare-mi-se că ai vrea din toată inima să-i prinzi pe uscat pe insulari călări, și dorința ta e de înțeles [72]. Dar și insularii, de îndată ce-au aflat că pregătești o flotă împotriva lor, ce altceva crezi că cer în rugile ce le înalță, decît prilejul să le cadă lydienilor în spate în largul mării, pentru a se răzbuna că-i ții în robie pe elenii care locuiesc pe uscat ?" Se spune că ultimele cuvinte i-au plăcut grozav lui Cresus și,

ducă în Italia și Sicilia [60 bis], dincolo de marea cea largă. După ce izbuti să strîngă mari avuții, hotărî să se întoarcă îndărăt la Corint. El plecă din Tarent, și cum nu avea în nimeni mai mare încredere decît în corintieni, luă cu simbrie o corabie a unor oameni din Corint. Dar aceștia, o dată ajunși în largul mării, îi puseră gînd rău, plănuind să-l arunce în mare ca să-i ia bogățiile. Arion, ghicindu-le gîndul, se rugă de ei și le făgădui tot ce avea, numai să-i cruțe viața. Cum nu putu să-i înduplece, vîslașii îi poruncіră sau să-și ia singur viața, dacă dorea să aibă un mormînt pe uscat, sau să se arunce cît mai degrabă în mare. Văzîndu-se pierdut, Arion le ceru hatîrul ca — deoarece așa le era voia — să-i îngăduie cel puțin să mai cînte o dată sus pe puntea corăbiei, îmbrăcat în haine de sărbătoare [61]; făgădui că după ce va fi cîntat se va omorî. Oamenii, lăsîndu-se ademeniți de plăcerea de a-l asculta pe cel mai bun cîntăreț din lume, se îngrămădiră de la pupă spre mijlocul corăbiei.

Arion își puse veșmîntul cel bogat, își luă citara și apoi, stînd în picioare pe punte, cîntă de la un cap la altul nomosul orthian [62]. Cînd ajunse la sfîrșitul cîntării se azvîrli în mare, așa cum era, în straiul de mare sărbătoare. Corăbierii plutiră mai departe spre Corint, iar pe Arion se spune că l-ar fi luat în spinare un delfin care l-a dus pînă la capul Tainaron [63]. Cînd ajunse pe uscat, se îndreptă către Corint îmbrăcat în același veșmînt și, o dată sosit, povesti cu de-amănuntul toată întîmplarea. Periandros, neîncrezător, îl puse sub pază bună și nu-i îngădui să mai vadă pe nimeni, dar pîndi cu luare-aminte întoarcerea corăbierilor. Cum sosiră, Periandros dete poruncă să-i cheme și-i puse să povestească ce știau despre Arion. La răspunsul lor că se află sănătos și teafăr în Italia și că îl lăsaseră la Tarent, unde-i mergea de minune, iată că se ivi în fața lor și Arion, așa cum era în clipa cînd a sărit din corabie. Încremeniți de uimire, corăbierii nu-și mai putură tăgădui nelegiuirea.

Această întîmplare o povestesc și corintienii și lesbienii. La Tainaron mai poate fi văzută pînă azi o statuie nu prea mare de bronz [64], dăruită de Arion, înfățișînd un om pe un delfin [65].

XXV Lydianul Alyattes, cel care s-a războit cu milesienii, se stinse din viață în cele din urmă, după o domnie de cincizeci și șapte de ani. El e al doilea rege dintre Mermnazi care, scăpînd de boală, a închinat daruri templului din Delfi [66], și anume un mare crater de argint însoțit de un suport de crater făurit din fier, cu aplicații lipite la foc. Prinosul merită să fie văzut mai mult decît toate celelalte odoare aflate la Delfi. Lucrul a ieșit din mîna lui Glaucos din Chios, singurul om din lume care a descoperit taina lipirii fierului în foc [67].

XXVI După moartea lui Alyattes, domnia trecu la fiul său Cresus, atunci în vîrstă de treizeci și cinci de ani [68]. Efesul a fost primul oraș elen atacat de Cresus. În acea vreme, efesienii, împresurați de Cresus, i-au închinat Artemidei orașul, întinzînd o funie de la templul zeiței pînă la zidurile cetății [69]. Între cetatea veche, împresurată atunci, și templu, sînt opt stadii [70]. Cresus a pus mîna întîi pe Efes, apoi, rînd pe rînd, pe celelalte cetăți ioniene și eoliene, aducîndu-i fiecăreia tot felul de învinuiri, unora – mai mari, acolo unde putea să născocească mai mari, altora – căutîndu-le doar nod în papură.

XXVII După ce-i sili pe elenii din Asia să-i plătească tribut, Cresus se gîndi să construiască corăbii pentru a-i lovi pe elenii din insule. Cînd totul fu pregătit pentru construirea corăbiilor, a sosit la Sardes, după unii, Bias din Priene, după alții, Pittacos din Mytilene [71]. La întrebarea lui Cresus ce mai e nou prin Ellada, oaspetele îi dădu un răspuns care-l făcu să-și întrerupă pregătirile : „O, rege, locuitorii insulelor cumpără mii și mii de cai cu gîndul să pornească împotriva Sardesului și a ta..." Cresus, crezînd că oaspetele spune adevărul, a zis : „Măcar de le-ar da zeii în gînd celor din insule să vină cu călărime asupra fiilor lydienilor !" – „Rege, glăsui iarăși oaspetele, pare-mi-se că ai vrea din toată inima să-i prinzi pe uscat pe insulari călări, și dorința ta e de înțeles [72]. Dar și insularii, de îndată ce-au aflat că pregătești o flotă împotriva lor, ce altceva crezi că cer în rugile ce le înalță, decît prilejul să le cadă lydienilor în spate în largul mării, pentru a se răzbuna că-i ții în robie pe elenii care locuiesc pe uscat ?" Se spune că ultimele cuvinte i-au plăcut grozav lui Cresus și,

fiindcă socoti că oaspetele rostise lucruri pline de miez, îl crezu pe cuvînt şi se lăsă de pregătirile începute[73]. Ba încă ajunse să lege şi prietenie cu ionienii din insule.

XXVIII Cu trecerea timpului au fost aduse sub jugul lydian aproape toate neamurile de dincoace de fluviul Halys[74]. Afară de cilicieni şi de lycieni, Cresus făcu să treacă sub stăpînirea sa toate celelalte neamuri[75], şi anume : lydienii, frigienii, mysienii, mariandinii, chalibii[76], paflagonienii, tracii, thynienii şi bithynienii, carienii, ionienii, dorienii, eolienii, pamfilienii[77].

XXIX După ce isprăvi cucerirea acestor neamuri şi alipirea de noi ţinuturi la Lydia[78], veniră rînd pe rînd la Sardes, oraş în plină înflorire prin bogăţiile sale, toţi oamenii înţelepţi[79] care trăiau pe vremea aceea în Ellada, fiecare cînd se nimeri. Printre alţii a venit şi Solon. Acesta, după ce la cererea lor statornicise legiuiri atenienilor, şi-a părăsit patria pentru un răstimp de zece ani ; el se îmbarcase lăsînd a înţelege că pleacă să cunoască lumea, de fapt însă ca să nu fie silit să înlăture vreuna din legile pe care le orînduise. În lipsa lui, aşa ceva nu s-ar fi putut întîmpla, căci atenienii se legaseră cu jurămînt înfricoşat că timp de zece ani vor asculta de legile date lor de Solon.

XXX Plecînd din patrie din această pricină – dar şi din dorinţa de a vedea ţări străine –, Solon se duse în Egipt, la curtea lui Amasis[80] şi pe urmă la Sardes, cerîndu-i ospitalitate lui Cresus[81]. Ajuns aici, a fost găzduit cu toată curtenia de rege, chiar la palat. La trei sau patru zile după sosire, la porunca lui Cresus, slujitorii îl plimbară pe Solon printre comorile regelui şi-l îndemnară să ia aminte ce mari şi scumpe erau. După ce a privit şi a văzut totul pe îndelete, Cresus îl întrebă : „Oaspete atenian, faima înţelepciunii tale şi veşti despre călătoriile ce le-ai făcut au ajuns pînă la noi ; ni s-a spus că, mereu dornic de a învăţa[82], ai străbătut ţinuturi întinse, numai pentru a le cunoaşte. Acum sînt şi eu dornic să te întreb ceva : văzut-ai cumva vreun muritor pe care să-l socoţi cel mai fericit om din lume ?" Regele punea această întrebare în credinţa că el este cel mai fericit dintre oameni. Solon însă, fără nici un fel de linguşire şi spunînd adevărul în faţă, vorbi

aşa : „Da rege, pe atenianul Tellos". Cresus, uimit de ceea ce auzise, întrebă iscoditor : „Pe ce temei socoţi că Tellos ar fi cel mai fericit ?" Solon răspunse : „Mai întîi, acest Tellos, cetăţean al unui oraş în plină înflorire, a avut copii frumoşi la trup şi la suflet. A apucat să-i vadă şi pe copiii născuţi din fiii săi, care la rîndul lor au trăit cu toţii. Avînd parte în viaţă de o stare mulţumitoare, pe potriva lucrurilor de la noi, şi-a sfîrşit zilele în chipul cel mai frumos cu putinţă : într-o bătălie dată de atenieni la Eleusis împotriva unor vecini ; apărîndu-si glia şi izbutind să pună pe fugă pe duşman, a pierit acoperit de glorie. Atenienii l-au îngropat pe cheltuiala statului chiar pe locul unde a căzut şi i-au cinstit amintirea cu mare pietate" [83].

XXXI Cum Solon izbutise să-l răscolească pe Cresus povestind amănunte despre viaţa plină de mulţumire a lui Tellos, regele îl întrebă pe cine altul vede îndată după Tellos -- crezînd că fără doar şi poate va fi socotit el pe locul al doilea. Dar Solon răspunse : „Pe Cleobis şi Biton. Argieni de neam, ei duceau o viaţă îndestulată şi, mai mult decît atît, se bucurau de atîta putere trupească, încît amîndoi erau deopotrivă învingători în întrecerile atletice. Despre ei se povesteşte următoarea întîmplare : la Argos se celebra sărbătoarea Herei şi mama lor trebuia neîntîrziat dusă la templu [84], într-un car cu boi. Boii pe care-i aveau nu se întorseseră la timp de la arat. Tinerii, văzînd că vremea trece şi că o să întîrzie, s-au înjugat ei înşişi la carul în care se găsea mama lor şi-l traseră cale de patruzeci şi cinci de stadii, ajungînd la sanctuar. După ce săvîrşiră această ispravă sub ochii mulţimii adunate, îşi sfîrşiră zilele în chipul cel mai fericit. Prin cele ce s-au petrecut, divinitatea voia să arate că pentru om e mai bine să moară decît să-şi trăiască viaţa. Strîngîndu-se în jurul lor, argienii îi proslăveau pentru puterea de care dăduseră dovadă, iar femeile o fericeau pe mama lor că născuse astfel de fii. Atunci, copleşită de fericire în urma celor întîmplate, şi a laudelor primite, mama, în picioare în faţa statuii zeiţei, se rugă de zeiţă să le hărăzească copiilor ei dragi, Cleobis şi Biton, care o cinstiseră atîta [85], tot ce poate fi mai bun pentru un muritor. După această rugăciune, la sfîrşitul jertfelor şi al ospăţului sacru, tinerii au adormit în sanctuar şi nu

s-au mai trezit ; aşa s-au săvîrşit din viaţă [86]. Argienii le-au făcut statui pe care le-au aşezat la Delfi, cinstindu-i ca pe nişte bărbaţi aleşi" [87].

XXXII. Cum Solon îi punea pe aceşti argieni pe al doilea loc în privinţa fericirii, Cresus îi spuse mînios : „Dar fericirea mea, oaspete din Atena, ţi se pare oare atît de neînsemnată că nici măcar nu mă pui la un loc cu oamenii de rînd ! ?" Solon cuvîntă, zicînd : „O, Cresus, mă întrebi de lucruri lumeşti tocmai pe mine, care ştiu că zeii sînt numai răzbunare şi iubitori de vrajbă [88]... Într-o viaţă lungă se văd multe lucruri pe care omul n-ar vrea să le vadă, şi multe sînt de îndurat. Eu socotesc hotarul vieţii omeneşti ca la şaptezeci de ani [89]. Aceşti şaptezeci de ani fac cu totul douăzeci şi cinci de mii două sute de zile, fără a mai pune la socoteală şi luna intercalată : să zicem că tot la doi ani vrei să adaugi un prisos de o lună, ca anotimpurile să se poată potrivi cu lungimea anului aşa cum trebuie ; asta-ţi va da pentru şaptezeci de ani un număr de treizeci şi cinci de luni intercalate ; zilele acestor luni sînt cu totul o mie cincizeci [90]. Însă, din toate zilele cuprinse în şaptezeci de ani, adică din douăzeci şi şase de mii două sute cincizeci de zile, nici una nu va aduce faţă de cealaltă o întîmplare chiar aidoma... Aşa fiind, o, Cresus, tot omul e la voia întîmplării... [91] Acum, văd că eşti şi nespus de bogat şi rege peste supuşi fără număr ; dar despre cele ce mă întrebi nu pot să-ţi spun nimic mai înainte de a mă fi încredinţat că ţi-ai sfîrşit viaţa în deplină fericire. Cel foarte bogat nu este cu nimic mai fericit decît cel care n-are decît atîta cît îi trebuie în fiecare zi, dacă soarta nu-i hărăzeşte să-şi sfîrşească zilele aşa cum se cuvine, într-o deplină mulţumire. Nenumăraţi oameni putrezi de bogaţi sînt nefericiţi, şi mulţi sînt în schimb cei care, bucurîndu-se numai de o bunăstare mijlocie, sînt foarte mulţumiţi. Cel foarte bogat, dar nefericit, îl întrece numai în două privinţe pe cel căruia norocul îi surîde, în timp ce acesta din urmă are mult mai multe foloase decît cel bogat şi nefericit. Celui dintîi îi e mai uşor să-şi împlinească dorinţele şi să îndure loviturile grele ale soartei ; al doilea însă, îl întrece prin următoarele : chiar dacă îndură mai greu decît celălalt nenorocirea şi nevoia, norocul tocmai de ele îl fereşte ; el nu ştie ce-i beteşugul, boala, este scutit de rele, copiii îi aduc

numai bucurii şi rămîne chipeş la faţă. Dacă, după toate astea, îşi mai şi sfîrşeşte cu bine viaţa – iată omul pe care-l cauţi, vrednic de a fi numit fericit. Dar nu-i niciodată înţelept să te grăbeşti a numi pe cineva fericit, cît mai este în viaţă, ci poţi doar să spui că are noroc [92].

Nu este însă cu putinţă pentru oameni să întrunească toate aceste foloase, după cum nici o ţară nu poate să aibă toate bunurile de care are nevoie, ci pe unele le are, iar de unele duce lipsă ; ţara care din întîmplare are cele mai multe bunuri este şi cea mai bogată. Aşa e şi cu omul, care nu poate fi cu totul neatîrnat : unele lucruri le are, iar altele-i lipsesc. Atunci cînd cineva îşi petrece viaţa bucurîndu-se de cît mai multe şi apoi îşi sfîrşeşte zilele în pace, acela, după mine, o rege, este vrednic să fie numit un om fericit. Trebuie întotdeauna să caţi la întorsătura pe care o iau lucrurile şi la sfîrşitul lor [93]. Multora din cei cărora divinitatea le-a arătat ce-i fericirea, le-a smuls-o apoi din rădăcini" [94].

XXXIII Socot că aceste cuvinte nu-i prea plăcură lui Cresus ; fără să-i mai pese cîtuşi de puţin de oaspete, regele porunci să fie poftit să plece, fiind pe deplin încredinţat că cine nu ia în seamă bunurile ce-ţi stau la îndemînă şi te îndeamnă să cugeţi la sfîrşitul tuturor lucrurilor, este tare lipsit de minte.

XXXIV După plecarea lui Solon, răzbunarea zeilor îl lovi crunt pe Cresus, fiindcă, pe cît se pare, se crezuse cel mai fericit dintre oameni. Mai întîi de toate, un vis îi arătă aievea în somn nenorocirea ce avea să cadă asupra lui, lovindu-i feciorul. Cresus avea doi copii, dintre care unul infirm, căci era surdo-mut. Celălalt însă, pe nume Atys [95], în toate îi întrecea pe tinerii de vîrsta lui, şi încă cu mult. Despre Atys, i se arătase în vis lui Cresus că îl va pierde răpus de un vîrf de fier. De îndată ce se deşteptă şi se dezmetici, regele – înspăimîntat de vis – se grăbi să-i caute fiului său o soţie şi nu-l mai trimise să comande oştile lydiene, ca de obicei. El îndepărtă din odăile de locuit ale bărbaţilor toate săgeţile, lăncile şi alte asemenea arme de care se folosesc oamenii în război, şi le îngrămădi în nişte cămări, ca nu cumva vreuna din ele, căzînd de pe perete, să-l lovească pe fiul său [96].

XXXV Pe cînd pregătea încă nunta feciorului, sosi la Sardes un om lovit de o mare nenorocire, cu mîinile pîngărite de sînge : frigian de neam, el făcea parte din casa domnitoare[97]. Venind în casa lui Cresus, el ceru să fie purificat după obiceiul locului. Cresus îl purifică. Purificarea la lydieni se face aproape ca şi la eleni. După ce săvîrşi ritul cerut de datină, Cresus îl întrebă pe oaspete de unde vine şi cine este, zicînd : „Cine eşti tu, omule, din ce parte a Frigiei vii ca să te adăposteşti la vatra mea ? Şi cine e bărbatul sau femeia ce-ai ucis ?“ Străinul răspunse : „Sînt fiul lui Gordias şi nepotul lui Midas[98]. Numele meu e Adrastos. Fără voie mi-am ucis fratele şi, izgonit de tatăl meu, am venit la tine lipsit de orice avuţie“. Cresus îi răspunse astfel : „Se întîmplă să fii fiul unor oameni care ne sînt dragi[99] şi ai nimerit la prieteni, astfel că nu vei duce lipsă de nimic rămînînd la curtea noastră. Va fi mult spre binele tău dacă vei îndura cît mai uşor povara nenorocirii tale“.

XXXVI Adrastos rămase de-atunci la curtea lui Cresus. În vremea aceea se ivi pe muntele Olympos din Mysia un mistreţ uriaş[100], care, coborînd de pe munte, strica semănăturile mysienilor. Adeseori porniseră mysienii împotriva lui, dar nu izbutiseră să-i facă nici un rău, ci, dimpotrivă, tot ei pătimeau de pe urma lui. În cele din urmă, nişte soli ai mysienilor veniră la Cresus şi-i spuseră : „Un mistreţ uriaş s-a ivit în ţinuturile noastre, o rege, şi ne strică semănăturile ; toate strădaniile noastre de a-l prinde au dat greş. Acuma ne rugăm ţie : îngăduie fiului tău să vină cu noi, însoţit de tinerii cei mai de frunte şi de cîini, ca să scăpăm ţara de mistreţ“. Aşa se rugară ei. Aducîndu-şi însă aminte de vis, Cresus le spuse : „Nu-mi pomeniţi de fiul meu... nu-mi e cu putinţă să vi-l trimit ; abia s-a însurat şi gîndul lui e numai la asta. Dar voi trimite floarea tinerimii lydiene împreună cu vînătorii mei şi le voi da în grijă celor ce se duc acolo să-şi desfăşoare întreaga iscusinţă ca să vă mîntuie ţara de fiara ce-o bîntuie“[101].

XXXVII Acesta fu răspunsul. Mysienii se arătară mulţumiţi de cele făgăduite, cînd tocmai intră fiul lui Cresus, care aflase de cererea mysienilor. Şi fiindcă Cresus nu-i îngădui fiului său să plece cu ei, acesta îi spuse : „Tată, toată fala şi toată cinstea

mea era altădată să strălucesc pe cîmpul de luptă sau de vînătoare. Acum văd că mă înlături și de la una și de la cealaltă, fără ca eu să mă fi arătat vreodată fricos sau nevrednic. Cum să mai scot capul în lume cînd mă duc sau cînd mă întorc din piața publică [102] ? Drept ce mă vor lua oare cetățenii și tînăra mea soție ? Cu ce fel de bărbat va crede ea că și-a legat viața ? Îngăduie-mi deci să mă duc la vînătoare, sau lămurește-mă de ce e mai bine pentru mine să mă supun voinții tale".

XXXVIII Cresus îi răspunse : „Vai, fiule, toate acestea le fac nu fiindcă aș fi văzut la tine semne de lașitate sau altceva ce nu mi-a plăcut, ci fiindcă, pe cînd dormeam, o vedenie care mi s-a arătat în vis m-a prevestit că ești ursit să mori în plină tinerețe, lovit de-un vîrf de fier. Din pricina acestei vedenii ți-am grăbit și nunta și nu te trimit la vînătoarea la care ai fost poftit. Caut să te păzesc de soartă, încercînd să te cruț pe cît îmi stă în putere, atîta vreme cît mai sînt în viață. Ești singurul meu fiu, căci celălalt care nu aude, pentru mine parcă nici n-ar fi"...

XXXIX Tînărul răspunse : „Înțeleg prea bine, tată, ca după o asemenea vedenie să-mi porți de grijă ! Ai scăpat însă din vedere un amănunt pe care nu l-ai luat în seamă și se cuvine să-ți atrag luarea-aminte asupra lui. Zici că în vis ți s-ar fi arătat că voi pieri lovit de un vîrf de fier. Dar unde are oare mistrețul mîini sau vreun vîrf de fier de care să te temi ? Dacă în vis ți s-ar fi spus că am să pier de colții lui sau de ceva asemănător, ai fi fost dator să faci așa cum ai hotărît. Dar e vorba de un vîrf ascuțit. Deoarece lupta ce-o pornim nu e împotriva oamenilor, îngăduie-mi, rogu-te, să mă duc".

XL Cresus zise atunci : „M-ai biruit, fiule, tălmăcindu-mi astfel tîlcul visului. Cum recunosc că m-ai învins, te las să pleci la vînătoare".

XLI După această hotărîre, Cresus trimise să-l cheme pe frigianul Adrastos și îndată ce se înfățișă îi spuse : „Te-am purificat, Adrastos, atunci cînd fără voia ta ai fost lovit de o nenorocire cruntă de care nu te învinuiesc : primindu-te în casa mea, am luat asupră-mi și toată cheltuiala ta. Acum însă, pentru

că ești dator să-mi răsplătești cu bine binele ce ți-am făcut, îți cer să fii păzitorul fiului meu care pleacă la vînătoare, ca nu cumva pe drum să vă iasă în cale răufăcători, cu gînduri de pradă. Mai ai și o datorie față de tine însuți, să te duci acolo unde se ivește prilejul să te distingi prin fapte. Ia pildă de la strămoșii tăi și apoi, chiar tu ești un om în vigoare".

XLII Adrastos îi răspunse : „O rege, în altă împrejurare nici prin gînd nu mi-ar fi trecut să pornesc la această vînătoare, căci nu se cade unui om lovit de o asemenea nenorocire să se amestece cu cei care petrec. Nici nu-mi doresc astfel de petreceri și multe sînt pricinile pentru care e mai bine să stau deoparte... Dar acuma, fiindcă tu mă îndemni și fiindcă trebuie să-ți fiu pe plac (căci datoria mea e să-ți plătesc binele cu bine), sînt gata să fac tot ce-mi ceri ; îți făgăduiesc că fiul tău, pe care mi-l dai în pază, se va întoarce viu și nevătămat acasă, în măsura în care aceasta stă în puterea celui ce-l veghează".

XLIII După ce-i dete acest răspuns lui Cresus, ei plecară însoțiți de tineri de neam și de cîini. Ajungînd la muntele Olympos, vînătorii începură să caute fiara. Cum o găsiră, o împresurară și își aruncară lăncile spre ea. Atunci străinul, cel care fusese purificat de omor și purta numele de Adrastos [103], țintind mistrețul, nu izbuti să-l doboare, ci-l nimeri pe fiul lui Cresus. Lovit de vîrful lăncii, Atys împlini proorocirea visului. Un crainic alergă îndată să-l vestească pe Cresus de cele întîmplate ; ajungînd la Sardes, acesta îi povesti desfășurarea luptei și soarta tristă a fiului său.

XLIV Cresus, doborît de moartea fiului său, se tînguia și mai tare, știind că tînărul fusese ucis de acela pe care-l purificase el însuși. Frămîntat de nenorocirea cumplită ce-l lovise, îl chema cu glas înfricoșător pe Zeus Purificatorul, ca martor al celor ce pățise de la străin ; îl invoca și ca ocrotitor al ospeției, și ca ocrotitor al prieteniei ; – ca apărător al ospeției, fiindcă, primindu-l pe străin în casa lui, îl hrănise fără să știe pe ucigașul fiului lui ; – ca apărător al prieteniei, deoarece trimițîndu-l să-i păzească fiul, găsise în el un cumplit dușman.

XLV După aceea sosiră şi lydienii purtînd leşul, iar în urma lor păşea ucigaşul. El se opri lîngă mort şi, intinzînd mîinile, se lăsă pradă mîniei lui Cresus ; el îi ceru regelui să-l înjunghie chiar deasupra leşului, aducîndu-i aminte de nenorocirea cea dintii şi cum mai adăugase încă o crimă ucigînd pe cel care-l purificase [104] ; prin urmare, zicea el, nu mai are pentru ce trăi. Auzindu-i vorbele, cu toată jalea care-i lovise casa, Cresus fu cuprins de milă pentru Adrastos şi-i grăi astfel : „În ochii mei ţi-ai ispăşit vina, oaspete, osîndindu-te singur la moarte, iar de această cumplită întîmplare nu eşti vinovat decît în măsura în care, fără voia ta, ai săvîrşit fapta... La mijloc e mîna vreunui zeu, acela care mi-a şi prevestit ce va să se întîmple"... Apoi Cresus îşi înmormîntă fiul după cuviinţă. Cît despre Adrastos, feciorul lui Gordias şi nepotul lui Midas, cel care fusese ucigaşul propriului lui frate şi ucigaşul celui ce-l purificase, după ce liniştea şi singurătatea se aşternură în preajma mormîntului, se înjunghie pe mormînt, dîndu-şi seama că, dintre toţi oamenii pe care-i ştia, este cel mai greu bătut de soartă.

XLVI După ce îşi pierdu fiul, Cresus petrecu doi ani adînc cernit. La capătul acestui răstimp, domnia lui Astyages, fiul lui Cyaxares, a fost cucerită de Cyrus, fiul lui Cambyses [105]. Puterea Perşilor crescînd neîncetat, Cresus îşi înfrînă durerea şi începu să se gîndească, plin de îngrijorare, dacă nu i-ar fi cumva cu putinţă să stăvilească întinderea perşilor mai înainte ca ei să se fi întărit prea mult [106]. Chibzuind la aceasta, se hotărî să întrebe de îndată oracolele aflate în Ellada, cît şi pe cel din Libya. Trimise, prin urmare, soli în diferite locuri, unii cu poruncă să meargă la Delfi, alţii la Abai, în Focida [107], alţii la Dodona [108] ; cîţiva au fost trimişi şi la oracolele lui Amphiaraos [109] şi Trophonios [110], ba unii pînă şi în ţinutul Miletului, la Branchizi [111]. Acestea au fost oracolele eleneşti la care Cresus îşi mînă slujitorii, cu gîndul să le cerceteze. Pe alţi slujitori îi trimise cu poruncă să întrebe pînă şi oracolul din Libya, la templul lui Ammon [112]. Cresus îşi trimitea oamenii pentru a pune la încercare ştiinţa oracolelor ; abia după ce s-ar fi încredinţat că spun adevărul, regele urma să le mai întrebe încă o dată, prin credincioşii săi, dacă era sau nu bine să se ridice cu război împotriva perşilor.

XLVII Iată ce porunci lydienilor regele cînd i-a trimis să încerce oracolele : numărînd cu grijă zilele ce se vor scurge din ziua plecării lor din Sardes, să nu întrebe oracolele decît cînd se vor fi împlinit o sută de zile în cap, și atunci abia să vorbească astfel : „oare ce face in clipa aceasta Cresus al lui Alyattes, regele lydienilor ?" ; apoi să însemne în scris răspunsul fiecărui oracol și să i-l aducă chiar lui. Ce vor fi răspuns celelalte oracole, nimeni nu poate spune ; însă la Delfi, de îndată ce lydienii au intrat în templu cu gîndul să-l încerce pe zeu, nici nu apucară să întrebe cele poruncite, că Pythia grăi în hexametri următoarele :

Știu cîte fire are nisipul și-ntinderea mării,
Pot înțelege pe cel făr' de auz și-l aud pe cel mut.
Pînă în piept îmi pătrunde mirosul de broască țestoasă,
Cînd în tingire ea fierbe cu carne de miel laolaltă.
Zace sub ea întinsă aramă, și-aramă-i deasupra...

XLVIII După ce lydienii își însemnară în scris răspunsul dat de Pythia, făcură cale-ntoarsă la Sardes. Pe măsură ce trimișii se înfățișau înaintea lui Cresus cu răspunsurile oracolelor, regele le deschidea numaidecît pe fiecare în parte și arunca o privire la rîndurile scrise. Dar nici unul din răspunsuri nu-l mulțumi. De îndată însă ce văzu răspunsul de la Delfi, înălță rugi și recunoscu adevărul celor spuse – socotind oracolul de la Delfi drept singurul oracol nemincinos, deoarece ghicise ceea ce făcuse el. Într-adevăr, după ce-și trimisese credincioșii să cerceteze oracolele, păzind cu grijă sorocul zilelor, iată ce a pus la cale Cresus : gîndindu-se la ceva peste putință de ghicit și de înțeles, a tăiat în bucăți o broască țestoasă și un miel, pe care le-a fiert apoi împreună într-un căzănel de aramă acoperit cu un capac de aramă.

XLIX Acesta a fost oracolul primit de Cresus de la Delfi. Cît despre răspunsul dat lydienilor de oracolul lui Amphiaraos după săvîrșirea cuvenitelor rituri în incinta templului, nu pot să povestesc nimic ; în privința răspunsului nu se spune altceva decît că regele a rămas încredințat că și acest oracol era de crezut.

L După aceste cercetări, Cresus căută să-și cîștige de partea sa pe zeul din Delfi prin sacrificii uriașe ; el îi aduse o jertfă

de trei mii de capete din vitele care se sacrifică de obicei zeilor, apoi, îngrămădind pe un rug mare paturi bătute în aur şi argint, potire de aur, haine de purpură şi alte veşminte, le dădu foc, nădăjduind că va cîştiga astfel şi mai mult bunăvoinţa zeului. De asemenea, îndemnă pe lydieni să aducă cu toţii jertfe, fiecare după puterile lui. Cînd jertfa luă sfîrşit, porunci să se topească aur neînchipuit de mult, din care făuri drugi bătuţi cu ciocanul, de grosimea unei jumătăţi de cărămidă, lungi de şase palme, laţi de trei şi înalţi de una. Drugii erau o sută şaptezeci la număr. Din aceştia, patru erau din aur curat, cîntărind fiecare doi talanţi şi jumătate, iar restul din aur alb [113], în greutate de doi talanţi. Regele mai porunci să se toarne din aur curat şi chipul unui leu [114] cîntărind zece talanţi. Cînd a ars templul de la Delfi [115], leul a căzut de pe lespezile de grosimea unei jumătăţi de cărămidă pe care şedea, iar acum se află în tezaurul corintienilor, dar nu mai atîrnă decît şase talanţi şi jumătate, căci trei şi jumătate se topiseră în foc.

LI Cînd sfîrşi cu pregătirea darurilor, Cresus le trimise la Delfi împreună cu alte cîteva prinoase, şi anume două cratere de o mărime cum nu s-a mai văzut – unul de aur şi altul de argint ; cel de aur a fost aşezat la dreapta intrării în templu, iar cel de argint la stînga. Şi aceste cratere au fost strămutate cam pe vremea cînd a ars templul ; cel de aur se află azi în tezaurul de la Clazomenai, cîntărind opt talanţi jumătate şi douăsprezece mine, iar cel de argint a rămas într-un colţ al pronaosului ; el poate cuprinde şase sute de amfore ; lucrul e ştiut – căci localnicii amestecă în el, la sărbătoarea Theophaniilor [116], vin cu apă. Cei din Delfi mai spun că ar fi fost făurit de un anume Theodoros din Samos [117], şi eu îi cred, căci se vede cît de colo că nu este lucrul unui meşter oarecare. Cresus mai trimise şi patru chiupuri de argint care se află azi în tezaurul corintienilor şi, afară de ele, mai închină încă două vase de stropit cu apă sfinţită, unul de aur şi unul de argint ; pe cel de aur se află săpate cîteva cuvinte care amintesc că vasul a fost dăruit de spartani, ceea ce însă nu e adevărat ; vasul vine tot din partea lui Cresus ; cuvintele au fost săpate de unul din Delfi care voia să fie pe placul spartanilor ; îl ştiu eu pe nume, dar n-am să-l pomenesc. În-

XLVII Iată ce porunci lydienilor regele cînd i-a trimis să încerce oracolele : numărînd cu grijă zilele ce se vor scurge din ziua plecării lor din Sardes, să nu întrebe oracolele decît cînd se vor fi împlinit o sută de zile în cap, şi atunci abia să vorbească astfel : „oare ce face în clipa aceasta Cresus al lui Alyattes, regele lydienilor ?" ; apoi să însemne în scris răspunsul fiecărui oracol şi să i-l aducă chiar lui. Ce vor fi răspuns celelalte oracole, nimeni nu poate spune ; însă la Delfi, de îndată ce lydienii au intrat în templu cu gîndul să-l încerce pe zeu, nici nu apucară să întrebe cele poruncite, că Pythia grăi în hexametri următoarele :

Ştiu cîte fire are nisipul şi-ntinderea mării,
Pot înţelege pe cel făr' de auz şi-l aud pe cel mut.
Pînă în piept îmi pătrunde mirosul de broască ţestoasă,
Cînd în tingire ea fierbe cu carne de miel laolaltă.
Zace sub ea întinsă aramă, şi-aramă-i deasupra...

XLVIII După ce lydienii îşi însemnară în scris răspunsul dat de Pythia, făcură cale-ntoarsă la Sardes. Pe măsură ce trimişii se înfăţişau înaintea lui Cresus cu răspunsurile oracolelor, regele le deschidea numaidecît pe fiecare în parte şi arunca o privire la rîndurile scrise. Dar nici unul din răspunsuri nu-l mulţumi. De îndată însă ce văzu răspunsul de la Delfi, înălţă rugi şi recunoscu adevărul celor spuse – socotind oracolul de la Delfi drept singurul oracol nemincinos, deoarece ghicise ceea ce făcuse el. Într-adevăr, după ce-şi trimisese credincioşii să cerceteze oracolele, păzind cu grijă sorocul zilelor, iată ce a pus la cale Cresus : gîndindu-se la ceva peste putinţă de ghicit şi de înţeles, a tăiat în bucăţi o broască ţestoasă şi un miel, pe care le-a fiert apoi împreună într-un căzănel de aramă acoperit cu un capac de aramă.

XLIX Acesta a fost oracolul primit de Cresus de la Delfi. Cît despre răspunsul dat lydienilor de oracolul lui Amphiaraos după săvîrşirea cuvenitelor rituri în incinta templului, nu pot să povestesc nimic ; în privinţa răspunsului nu se spune altceva decît că regele a rămas încredinţat că şi acest oracol era de crezut.

L După aceste cercetări, Cresus căută să-şi cîştige de partea sa pe zeul din Delfi prin sacrificii uriaşe ; el îi aduse o jertfă

de trei mii de capete din vitele care se sacrifică de obicei zeilor, apoi, îngrămădind pe un rug mare paturi bătute în aur și argint, potire de aur, haine de purpură și alte veșminte, le dădu foc, nădăjduind că va cîștiga astfel și mai mult bunăvoința zeului. De asemenea, îndemnă pe lydieni să aducă cu toții jertfe, fiecare după puterile lui. Cînd jertfa luă sfîrșit, porunci să se topească aur neînchipuit de mult, din care făuri drugi bătuți cu ciocanul, de grosimea unei jumătăți de cărămidă, lungi de șase palme, lați de trei și înalți de una. Drugii erau o sută șaptezeci la număr. Din aceștia, patru erau din aur curat, cîntărind fiecare doi talanți și jumătate, iar restul din aur alb[113], în greutate de doi talanți. Regele mai porunci să se toarne din aur curat și chipul unui leu[114] cîntărind zece talanți. Cînd a ars templul de la Delfi[115], leul a căzut de pe lespezile de grosimea unei jumătăți de cărămidă pe care ședea, iar acum se află în tezaurul corintienilor, dar nu mai atîrnă decît șase talanți și jumătate, căci trei și jumătate se topiseră în foc.

LI Cînd sfîrși cu pregătirea darurilor, Cresus le trimise la Delfi împreună cu alte cîteva prinoase, și anume două cratere de o mărime cum nu s-a mai văzut – unul de aur și altul de argint ; cel de aur a fost așezat la dreapta intrării în templu, iar cel de argint la stînga. Și aceste cratere au fost strămutate cam pe vremea cînd a ars templul ; cel de aur se află azi în tezaurul de la Clazomenai, cîntărind opt talanți jumătate și douăsprezece mine, iar cel de argint a rămas într-un colț al pronaosului ; el poate cuprinde șase sute de amfore ; lucrul e știut – căci localnicii amestecă în el, la sărbătoarea Theophaniilor[116], vin cu apă. Cei din Delfi mai spun că ar fi fost făurit de un anume Theodoros din Samos[117], și eu îi cred, căci se vede cît de colo că nu este lucrul unui meșter oarecare. Cresus mai trimise și patru chiupuri de argint care se află azi în tezaurul corintienilor și, afară de ele, mai închină încă două vase de stropit cu apă sfințită, unul de aur și unul de argint ; pe cel de aur se află săpate cîteva cuvinte care amintesc că vasul a fost dăruit de spartani, ceea ce însă nu e adevărat ; vasul vine tot din partea lui Cresus ; cuvintele au fost săpate de unul din Delfi care voia să fie pe placul spartanilor ; îl știu eu pe nume, dar n-am să-l pomenesc. În-

tr-adevăr, copilul prin a cărui mînă se scurge apa este dăruit de spartani, nu însă şi vreunul din vase.

O dată cu lucrurile înşirate mai sus, regele a mai trimis multe altele, lipsite de pecetea lui, de pildă, vase pentru libaţii [118], o statuetă de aur înaltă de trei coţi înfăţişînd o femeie (pe care cei din Delfi o numesc statuia „brutăresei" [119] lui Cresus) – cît şi colane şi brîie de-ale soţiei sale.

LII Acestea au fost darurile trimise la Delfi; lui Amphiaraos, aflînd despre vitejia sa şi de patimile ce le-a îndurat, îi închină un scut făurit în întregime din aur curat, precum şi o lance trainică, turnată toată în aur, mînerul fiind de aur ca şi cele două vîrfuri [120] ; aceste două lucruri se mai aflau încă pe vremea mea la Theba, în templul închinat de thebani lui Apollo Ismenios [121].

LIII Lydienilor care trebuiau să ducă darurile la cele două temple, Cresus le dete poruncă să întrebe oracolele dacă putea să pornească cu război împotriva perşilor şi dacă era bine să cheme într-ajutor oştiri prietene. Îndată ce sosiră la locurile unde au fost trimişi, lydienii dăruiră prinoasele şi iscodiră oracolele, grăind astfel : „Cresus, regele lydienilor şi al altor neamuri, socotind că oracolele de aici sînt singurele în lume care spun adevărul, v-a trimis daruri vrednice de răspunsurile voastre ; acum vă întreabă dacă e cuminte lucru să lupte împotriva perşilor şi dacă ar fi bine să-şi ia ajutoare". La întrebările puse de soli, cuvîntul celor două oracole s-a dovedit a fi aidoma. Ele i-au prevestit lui Cresus că, de va porni lupta contra perşilor, va nimici o mare împărăţie şi l-au povăţuit să-şi ia ca tovarăşi de arme pe aceia dintre eleni pe care îi va recunoaşte drept cei mai puternici.

LIV Cînd răspunsurile aduse de soli ajunseră la urechile lui Cresus, mult se bucură regele de spusele oracolelor. Plin de încredere că avea să răstoarne domnia lui Cyrus, Cresus trimise o altă solie la Delfi şi, după ce află numărul localnicilor, îi dărui cu cîte doi stateri [122] de aur pe fiecare. În schimb, cei din Delfi îi dădură lui Cresus şi lydienilor precădere la consultarea oracolului, scutirea de orice dare, dreptul de a sta la jocuri în primele rînduri [123], cît şi îngăduinţa pentru vecie să ajungă cetăţean al Delfilor oricare lydian ar fi dorit acest lucru [124].

LV După ce făcu aceste danii, Cresus ispiti din nou oracolul pentru a treia oară. De cînd primise răspunsuri adevărate de la oracol, nu se mai sătura să-l tot întrebe întruna. De data aceasta întrebă dacă domnia lui va fi îndelungată. Pythia, în cuvinte învăluite, îi răspunse :

Iată, cînd un catîr al mezilor rege-o s-ajungă,
Atunci, o lydian subţire-n picioare [125], ia-o la fugă
De-a lungul pietrosului Hermos [126], făr' să te-opreşti
Şi făr-a roşi de ruşine...

La sosirea acestor stihuri, Cresus se bucură de ele mai mult ca oricînd, încredinţat pe deplin că niciodată vreun catîr nu-i va cîrmui pe mezi în locul unui om – astfel că nici el, nici urmaşii lui nu-şi vor pierde vreodată domnia.

LVI Regele se strădui apoi să afle care erau cei mai vajnici dintre eleni, pentru a şi-i cîştiga de prieteni. Tot cercetînd mereu, cunoscu că în primele rînduri se aflau spartanii şi atenienii, unii de neam doric, ceilalţi de neam ionic. Aceste ramuri erau vestite, în vechime atenienii avînd drept strămoşi pe pelasgi, iar spartanii pe eleni [127]. Cei din Attica nu s-au strămutat niciodată din locul lor de baştină, în schimb dorienii au fost o seminţie rătăcitoare prin multe locuri [128]. În timpul regelui Deucalion [129], dorienii locuiau pe plaiurile Phthiotidei [130] – iar sub Doros, fiul lui Hellen [131], ţinutul de la poalele munţilor Ossa şi Olympos, cunoscut sub numele de Histiaiotida [132]. Alungaţi de aci de cadmeeni [133] s-au aşezat în Pind [134] sub numele de „macedni". De pe aceste meleaguri s-au strămutat din nou spre Driopida [135], iar din Driopida, îndreptîndu-se spre Pelopones, şi-au luat în cele din urmă numele de dorieni.

LVII Ce limbă vor fi vorbit pelasgii nu pot să spun fără greş. De-ar fi însă să aducem vreo mărturie, luîndu-ne după limba pelasgilor care mai trăiesc încă pînă azi, atît a celor care locuiesc în oraşul Crestona [136], deasupra tyrrhenienilor [137], vecini odinioară cu aşa-numiţii „dorieni" din zilele noastre, cînd [aceşti pelasgi] sălăşluiau în pămînturile numite azi Thessaliotis [138], precum şi după graiul pelasgilor care au întemeiat în Hellespont

Plakia şi Skylake[139], împărţind cu timpul colonia lor cu atenienii[140], cît şi al tuturor celorlalte aşezări pelasgice, care însă şi-au schimbat numele – de-ar fi nevoie, zic, să aducem vreo mărturie, judecînd după aceştia, apoi pelasgii vorbeau o limbă barbară[141].

Dacă aşa stau lucrurile şi toată populaţia pelasgică vorbea o astfel de limbă, prin urmare, neamul celor din Attica fiind tot pelasgic, a învăţat o altă limbă abia atunci cînd s-a preschimbat într-un neam elen. Într-adevăr, nici cei din Crestona, nici cei din Plakia nu seamănă la grai cu nimeni din împrejurimi, ci vorbesc o limbă pe care o înţeleg numai ei, dovedind astfel că graiul ce-l păstrează este acela pe care l-au adus cînd s-au strămutat pe aceste meleaguri.

LVIII Neamul elenilor, după cît mi se pare mie, de cînd s-a ivit, s-a folosit necontenit de aceeaşi limbă. Pornind de la începuturi modeste, puţin numeros, s-a avîntat spre locul cel mai înalt şi s-a înmulţit pînă a atins numărul neamurilor din zilele noastre, mulţumită mai ales amestecului ce s-a făcut cu numeroşi pelasgi şi cu multe alte neamuri barbare. Faţă de această înflorire, am credinţa că nici un neam pelasgic, barbar de soiul lui, n-ar fi putut vreodată să se înmulţească în aşa măsură.

LIX Cresus află că din aceste două neamuri, cel attic era supus şi dezbinat de către Peisistratos[142], fiul lui Hippocrates, tiranul Atenei din acele vremuri[143].

Pe cînd privea jocurile olympice, ca oricare om de rînd, acestui Hippocrates i s-a întîmplat o mare minune... După ce a adus jertfă aşa cum se cuvenea, vasele de sacrificiu, care stăteau în faţa lui încărcate cu cărnurile victimelor şi cu apă, începură deodată să fiarbă fără foc şi dădură pe dinafară... Hilon[144] lacedemonianul, nimerindu-se de faţă şi văzînd minunea îi dete lui Hippocrates următoarele sfaturi : mai întîi, să nu-şi ia niciodată la casa lui o soaţă care să-i nască prunci, în al doilea rînd, dacă se întîmplă să aibă una, s-o alunge, şi, dacă are şi vreun copil, să-l lepede.

Se spune că Hippocrates nu vru să asculte de sfaturile lui Hilon şi, după întîmplarea ce v-am povestit-o, i se născu un fiu,

acest Peisistratos. Pe vremea cînd atenienii de pe coastele mării și cei de la cîmpie [145] se ridicaseră cu răzmeriță, unii sub conducerea lui Megacles, fiul lui Alcmeon, iar cei din cîmpie, sub Lycurgos, un Aristoloid. Peisistratos, dorind să dobîndească puterea, răsculă o a treia tabără [146]; după ce-și strînse sprijinitori și ajunse, ca să spunem așa, căpetenia muntenilor, iată ce-l duse capul să facă: se răni atît pe sine, cît și catîrii ce-i trăgeau carul, repezindu-se apoi în agora ca și cînd abia ar fi scăpat din mîinile unor dușmani care, chipurile, voiau să-l ucidă pe cînd se îndrepta spre cîmp... El ceru atunci de la ecclesia [147] o strajă de ostași întru apărarea sa, ca unul ce se acoperise de falã în războiul purtat împotriva megarienilor [148], cucerind Nysaia [149] și arătînd că era în stare să înfăptuiască și alte isprăvi vitejești. Amăgită, gloata atenienilor îi îngădui să-și aleagă dintre cetățeni trei sute de oameni, care nu ajunseră însă „lăncierii" [150] lui Peisistratos, ci „ciomăgașii" lui. Această strajă, înarmată cu bîte groase de lemn, îl urma pretutindeni. Pornind cu toții la luptă împreună cu Peisistratos, acești oameni au luat Acropole. De atunci Peisistratos domni peste atenieni fără să tulbure magistraturile [151] în ființă și fără să schimbe legiuirile; el cîrmuia cetatea după rînduielile strămoșești și se străduia să le facă pe toate cu rost.

LX Nu după multă vreme, partizanii lui Megacles și Lycurgos, înțelegîndu-se între ei, izbutiră să-l răstoarne. Astfel a pus Peisistratos mîna întîia oară pe cetatea Atenei, și așa și-a pierdut puterea mai înainte de a fi prins rădăcini.

Dar și cei ce-l alungaseră pe Peisistratos începură iarăși să se lupte între ei. Megacles, încolțit de oamenii lui în plină răzvrătire [152], îi trimise lui Peisistratos întrebare dacă nu cumva vrea să-i ia fata de nevastă și, în schimb, să-și recapete tirania. Peisistratos, primind propunerea lui Megacles și căzînd la învoială, pentru a pregăti întoarcerea, puse la cale împreună cu acesta din urmă o faptă pe care-o găsesc cît nu se poate mai prostească (ținînd seama că încă din vechime elenii s-au deosebit de neamurile barbare, arătîndu-se mai isteți la cuget și departe de a fi gata să creadă orice prostie), dacă într-adevăr cei doi au urzit față de atenieni, socotiți între eleni fruntași ca înțelepciune, un atare plan.

În demul Paiania trăia o femeie cu numele de Phya, înaltă de patru coţi fără trei degete, altminteri minunat de frumoasă. Megacles şi Peisistratos o îmbrăcară din cap pînă-n picioare în armură, o suiră pe un car de război şi o învăţară cum să se ţină ca să pară cît mai strălucitoare în măreţia ei. Pe urmă, după ce se îngrijiră să trimită crainici care au luat-o înaintea carului, au dus-o la oraş ; odată ajunşi acolo, crainicii trebuiau să strige cît îi ţinea gura, după cum li se poruncise : „Cetăţeni ai Atenei, primiţi cu voie bună pe Peisistratos, pe care chiar zeiţa îl aduce înapoi în propria-i Acropole, cinstindu-l mai mult decît pe oricare dintre muritori !" [153] Răspîndiţi în toate părţile, crainicii repetau cele de mai sus ; de îndată se şi întinse prin deme [154] zvonul că Athena îl aduce pe Peisistratos înapoi, iar locuitorii de la oraş – încredinţaţi că femeia era zeiţa însăşi – se închinară la o fiinţă pămîntească şi-l primiră îndărăt pe Peisistratos.

LXI Cînd şi-a recăpătat puterea aşa cum v-am povestit, Peisistratos, după învoiala ce avea cu Megacles, se însură cu fata acestuia. Cum avea însă băieţi mari şi cum umbla vorba că familia Alcmeonizilor, e blestemată [155], nemaivoind să aibă copii şi de la tînăra sa soţie, Peisistratos se împreuna cu ea altfel decît trebuie. La început, femeia nu dezvălui nimănui această ruşine, dar în cele din urmă, fie c-a fost, fie că n-a fost iscodită, îi destăinui totul maică-si, care la rîndu-i vorbi cu bărbatul ei. Megacles se înfurie grozav de ocara ce i-o făcea Peisistratos. Cuprins de mînie, el uită dintr-o dată de supărarea împotriva foştilor săi prieteni. Aflînd ce se uneltea, Peisistratos părăsi ţinutul cu tot ce avea şi se duse în Eretria [156], unde ţinu sfat cu fiii săi. Părerea lui Hippias [157], care cerea recucerirea tiraniei, ieşi biruitoare ; atunci, tatăl şi fiii începură să strîngă ajutoare de la oraşele care le erau îndatorate cu cîte ceva. Multe cetăţi dădură sume mari de bani, dar thebanii îi întrecură pe toţi prin dărnicia lor. Apoi – ce să mai lungesc vorba – vremea trecu şi totul a fost gata pregătit pentru întoarcerea lor. Din Pelopones le veniră într-ajutor mercenari din Argos, iar un bărbat din Naxos, pe nume Lygdamis [158], venit de bună voia lui, dădu dovadă de o însufleţire uimitoare, aducînd cu sine bani şi oameni.

LXII Porniţi la atac din Eretria, Peisistratos şi fiii săi s-au înapoiat [în Attica] în al unsprezecelea an de la izgonirea lor. Mai întîi, izbutiră să cucerească cîmpia Marathonului. De îndată ce îşi aşezară tabăra în acest ţinut, li se alăturară prietenii din oraş, iar pe urmă o mulţime de norod de la ţară – tot oameni cărora tirania le era mai dragă decît libertatea [159]. Toţi aceştia se strînseră în jurul lui Peisistratos. Pe de altă parte, atenienii din oraş, care nu se sinchisiseră cîtuşi de puţin nici cîtă vreme Peisistratos strîngea bani, şi nici mai tîrziu cînd ocupase Marathonul, abia atunci se treziră şi ei să se apere împotrivă-i cînd aflară că Peisistratos a pornit de la Marathon să atace oraşul. Atenienii se îndreptau cu toată oastea pe care-o aveau în întîmpinarea celor ce se întorceau din pribegie, iar oamenii lui Peisistratos, plecînd de la Marathon, dădeau năvală asupra oraşului ; cele două părţi învrăjbite ajunseră deodată faţă-n faţă la templul Athenei din Pallene [160] şi se pregătiră de încăierare. În acest loc, mînat de o poruncă cerească, iată că lui Peisistratos i se înfăţişează Amphilytos acarnianul, om priceput în prevestiri de tot soiul [161], care, apropiindu-se de el, rosti acest oracol în stihuri hexametrice :

Uite, zvîrlit e năvodul, iar plasa-i desfăşurată...
Tonii [162] s-or prinde la noapte sub razele albe-ale lunii.

LXIII Amphilytos proroci aceste cuvinte, stăpînit fiind de un duh sfînt. Peisistratos, tălmăcind oracolul şi spunînd că-i primeşte tîlcul, îşi mînă oştirea mai departe. Între timp, atenienii de la oraş stăteau liniştiţi la masă, şi, după masă, unii se apucară să joace zaruri, iar alţii se culcară. Oamenii lui Peisistratos, năvălind asupra lor, îi puseră pe fugă. Cînd îi văzu fugind care-ncotro, Peisistratos luă o hotărîre foarte înţeleaptă, pentru ca atenienii să nu se mai poată strînge la un loc, ci, dimpotrivă, să rămînă împrăştiaţi. Suindu-şi fiii călare, îi trimise înainte ; cînd îi ajunseră din urmă pe fugari, băieţii le strigară voia lui Peisistratos, îndemnîndu-i să nu se teamă, ci fiecare să se întoarcă la casa lui.

LXIV Atenienii ascultară ; şi aşa Peisistratos luă pentru a treia oară puterea la Atena [163]. Tirania şi-o întări tocmind mulţi

lefegii străini şi strîngind bani, parte din veniturile locale [164], parte din proprietăţile pe care le avea în ţinutul fluviului Strymon [165]; atenienilor care îi ţinuseră piept la Pallene şi nu fugiseră pe dată, le luă feciorii ca zălog şi-i trimise să locuiască în Naxos; căci tiranul cucerise cu armele şi Naxosul, pe care îl încredinţase spre cîrmuire lui Lygdamis [166]. În afară de toate acestea, ascultînd de nişte oracole, el purifică insula Delos în felul următor: cît vezi cu ochii roată în jurul templului dezgropă morţii din acest ţinut şi-i mută în altă parte a insulei.

În acest fel, Peisistratos domni la Atena; unii din atenieni căzuseră în luptă, iar alţii luaseră calea pribegiei, afară din ţara lor, urmîndu-i pe Alcmeonizi [167].

LXV Iată care era starea de asuprire ce se abătuse asupra Atenei în acele vremuri, pe care o află şi Cresus. În ce-i priveşte pe spartani, ei scăpaseră din grele încercări [168] şi tocmai îi învinseseră pe tegeaţi, cu care se aflau în luptă. În timpul domniei în Sparta a regilor Leon şi Hegesicles [169], spartanii, biruitori în toate luptele, numai tegeaţilor nu le puteau veni de hac. Cu mult înainte de aceste întîmplări, ei aveau aproape cea mai proastă legiuire dintre toţi elenii, învoindu-se cu greu şi acasă la ei, şi cu străinii, cu care n-aveau nimic de-a face. Iată cum au trecut la o legiuire mai bună. Lycurg [170], bărbat cu mare vază printre spartani, ducîndu-se la Delfi să consulte oracolul, cum păşi în sala cea mare a templului, pe dată Pythia rosti următoarele:

Venit-ai şi tu, o Lycurg, la templu-mi bogat în avuturi,
Om mult iubit de tatăl ceresc şi de toţi olympienii,
Om sau zeu să te chem? La cumpănă grea eu mă aflu!
Dar mai degrab', o Lycurg, inima-mi spune că zeu eşti!

Unii zic că după ce rosti aceste stihuri, Pythia îl învăţă pe Lycurg legile care mai dăinuiesc şi azi la Sparta. Dar, dacă dăm ascultare chiar spuselor spartanilor, Lycurg, pe cînd era epitropul nepotului său Leobotas, regele Spartei, ar fi adus din Creta orînduielile cele noi [171]. Cum s-a văzut epitrop, a schimbat toate rînduielile vechi şi a luat măsuri ca cele noi să nu fie încălcate [172]. Apoi luă hotărîri privitoare la războaie, enomotii [173],

triocade [174], syssitii [175] și, pe lîngă acestea, institui eforatul [176] și gerusia [177].

LXVI În urma acestor prefaceri, spartanii își schimbară starea, ascultînd de o legiuire mai bună. După moartea lui Lycurg, ei îi înălțară un templu și-l proslăviră ca pe-un zeu.

Deoarece se găseau într-un ținut îmbelșugat, cu populație deasă, puterea lor creștea într-una și înflorea tot mai mult. Cum nu se mai mulțumeau să trăiască în tihnă și pace, și erau încredințați că-s mai tari decît arcadienii, se duseră să întrebe oracolul de la Delfi ce-ar crede despre cucerirea întregii Arcadii [178]. Pythia le răspunse așa :

Ceri de la mine Arcadia ? Mult ceri ; n-am să ți-o dau !
Mulți mîncători de ghindă cuprind ai Arcadiei codri,
Stavilă-n cale toți îți vor sta ; dar ură nu-ți port.
Tegeea-ți voi da să joci tropotind cu bătăi de picioare,
Și o cîmpie frumoasă s-o-mparți în măsuri cu frînghia...

Cînd auziră spartanii răspunsul pe care-l aduseseră solii, îi lăsară în pace pe ceilalți arcadieni și porniră cu război împotriva tegeaților, luînd cu ei lanțuri de legat picioarele. Încrezători într-un oracol înșelător, își închipuiau că îi vor robi pe tegeați. Înfrînți în ciocnirea care a urmat, cîți dintre ei au fost prinși de vii fură puși la munca cîmpului – purtînd la picioare lanțurile pe care ei înșiși le aduseseră – și la măsurarea cîmpiei tegeate cu frînghia [179]. Lanțurile în care erau ferecați se mai puteau vedea încă pe vremea mea în Tegeea, atîrnate în templul Athenei Alea [180].

LXVII În timpul acestui prim război, spartanii suferiră înfrîngere după înfrîngere de la tegeați. Pe vremea lui Cresus însă, cînd la spartani erau în scaun Anaxandridas și Ariston, au izbutit în cele din urmă să se arate mai vîrtoși la luptă -- și iată cum [181] : înfrînți mereu în bătălie de către tegeați, spartanii s-au gîndit să trimită o solie la Delfi și să întrebe pe care dintre zei trebuie să-i înduplece ca să-i ajute să-i dovedească în luptă pe tegeați. Pythia le răspunse că mai întîi trebuie să aducă îndărăt la Sparta oasele lui Orestes, feciorul lui Agamemnon [182]. Cum însă nu izbuteau de fel să găsească mormîntul lui Orestes, au

trimis din nou la zeu, ca să afle și locul unde zăcea Orestes. La întrebarea solilor, Pythia le răspunse așa :

Este-un ținut în Arcadia, -n larga cîmpie Tegeea ;
Bat două vînturi pe-acolo, iscate de-un iureș puternic.
Lovirii-i răspunde lovire ; durerii-i urmează durere.
Roduica glie pe fiul lui Agamemnon ascunde.
De-l vei aduce la tine, stăpîn pe Tegeea tu fi-vei.

După ce auziră și această profeție, cu toate că nu încetară de fel să caute întruna, spartanii tot nu putură face vreun pas înainte pînă cînd Lychas, un spartan din cei numiți „agathoergi“ [183], găsi mormîntul. „Agathoergii“ sînt cetățenii cei mai vîrstnici care părăsesc rîndurile călărimii [184], cîte cinci în fiecare an ; datoria lor este ca, în anul cînd pleacă din mijlocul călăreților, să meargă fără răgaz care-ncotro îi trimite nevoia obștească.

LXVIII Așadar, unul din acești oameni, și anume Lychas, găsi în Tegeea mormîntul căutat, ajutat și de noroc, dar și de istețimea lui. Nimerindu-se pe acea vreme să fie în lupta cu tegeații un răgaz care îngăduia să se treacă liber dintr-un ținut într-altul [185], Lychas, intrînd într-o fierărie din Tegeea, privea cum se lucrează fierul și se minuna mult de cele ce vedea [186]. Fierarul, băgînd de seamă uimirea oaspetelui, își conteni lucrul și spuse : „Drumeț din Laconia, dacă lucratea fierului îți pare acum minune așa de mare, apoi de-ai fi văzut ce-am văzut eu, te-ai mira și mai mult... Voiam să fac în bătătura asta un puț ; tot săpînd, am dat de o raclă lungă de șapte coți ; cum nu-mi venea să cred că au trăit vreodată oameni mai înalți decît cei de azi, o deschisei și – ce să vezi ? – un mort lung tocmai cît racla. L-am măsurat și l-am îngropat la loc“. Și tot așa, fierarul povestea înainte cele ce văzuse, dar lui Lychas – luînd aminte la cele ce auzea – îi încolți în minte gîndul că mortul nu putea fi altul decît Orestes, după cum suna profeția. Socoteala pe care și-o făcu era următoarea : găsi că cele două foale ale fierarului pe care le-avea sub ochi ar fi *vînturile* ; ciocanul și nicovala, *lovirii-i răspunde lovire* ; iar în fierul lucrat, vedea *durerii-i urmează durere*, închipuindu-și în tălmăcirea ce-o făcea că îi fusese dat omenirii să născocească lucrul fierului spre nenoro-

cirea ei [187]. Punînd cap la cap cele ce știa, cînd s-a întors la Sparta povesti lacedemonienilor toată întîmplarea. Aceștia se prefăcură că-l judecă pentru o vină plăsmuită și-l izgoniră. Întors la Tegeea, Lychas îi destăinui fierarului soarta ce-l lovise și-l rugă să-i închirieze curtea în care lucra, dar fierarul nu se învoia în ruptul capului [188]. Cu vremea, Lychas îl înduplecă totuși, se mută acolo, deschise din nou mormîntul și strînse la un loc oasele ; apoi făcu cale întoarsă la Sparta, cu oase cu tot. Și de atunci, ori de cîte ori cele două puteri vrăjmașe se încăierau, spartanii se dovedeau a fi cu mult mai tari la luptă. De altfel, cea mai mare parte a Peloponesului intrase sub stăpînirea Spartei.

LXIX După ce află toate cele povestite mai sus, Cresus trimise la Sparta soli purtători de daruri, ca să ceară tovărășie de arme, învățîndu-i cu grijă ce trebuiau să spună. Ajunși la Sparta, solii vorbiră astfel : „Sîntem trimișii lui Cresus, regele Lydiei și al altor popoare ! Iată ce vrea el să vă spună : spartani, printr-un oracol, Apollo m-a îndemnat să mi-l iau tovarăș de arme pe elen ; cum am aflat că voi sînteți fruntea Elladei, ascultînd de oracol, vă poftesc să mă sprijiniți, dorind să fiu prietenul și tovarășul vostru de arme, fără de vicleșug și înșelăciune !"

Aceasta era dorința lui Cresus, pe care solii o împărtășiră spartanilor. Spartanii, care auziseră și ei de răspunsul dat de oracol lui Cresus, s-au bucurat de venirea lydienilor și au făcut jurăminte de prieteșug și tovărășie de arme. Chiar și mai înainte de asta ei primiseră unele binefaceri de la Cresus. Atunci, cînd au trimis să cumpere aur la Sardes, cu gîndul să-l topească pentru statuia lui Apollo care și astăzi se află la Thornax, în Laconia [189], Cresus, în loc să vîndă aurul, îl dărui cumpărătorilor.

LXX Pe aceste temeiuri au încuviințat spartanii tovărășia de arme cu Cresus, dar și fiindcă regele îi alesese pe ei dintre toți elenii ca prieteni, înaintea altora. Ei se arătară gata să răspundă la chemarea regelui și, poruncind să se făurească un crater de aramă, împodobit pe dinafară pînă la gură cu chipuri de plante și animale [190], în care puteau să încapă trei sute de amfore, îl trimiseră la Sardes. Erau doar și ei dornici să-i dăruiască ceva lui Cresus în schimbul celor primite. Dar craterul n-a mai ajuns

niciodată la Sardes din pricina unor întîmplări care se povestesc în două feluri : spartanii susţin că, pe cînd era dus spre Sardes, craterul ajunse în apele Samosului şi samienii, aflînd de încărcătură, au pus mîna pe el, atacînd corabia cu vase de război. Pe de altă parte, cei din Samos spun că, întîrziind pe drum, spartanilor care duceau craterul le-a ajuns la urechi vestea căderii Sardesului şi a lui Cresus ; atunci ei s-au grăbit să vîndă craterul la Samos unor cetăţeni particulari, care l-au cumpărat pentru a-l aşeza în templul Herei. Se poate foarte bine întîmpla ca cei ce l-au vîndut să fi povestit la întoarcerea acasă că fuseseră jefuiţi de samieni. Aşa a fost povestea cu craterul [191].

LXXI Cresus, înşelat de tîlcul oracolului, se pregătea să năvălească în Cappadocia, cu nădejdea că va izbuti să-l răstoarne pe Cyrus şi puterea perşilor [192].

Pe cînd Cresus se pregătea să pornească împotriva perşilor, un lydian pe care-l chema Sandanis, socotit de multă vreme om înţelept şi care-şi întări şi mai mult faima în Lydia prin părerea ce şi-o dădu atunci, îl sfătui pe Cresus astfel : „O rege ! Te pregăteşti să porneşti împotriva unor oameni care poartă nădragi strîmţi [193], au toată îmbrăcămintea făcută din piei şi care nu se hrănesc cît le cere inima, ci numai cu ce pot găsi, căci ţara lor e piatră seacă ! Afară de asta, ei nu ştiu ce-i vinul, ci beau doar apă, n-au smochine să le desfete gura şi nici alte lucruri bune [194]. Dacă îi vei birui, ce poţi să iei de la nişte oameni care n-au nimic ? Dacă, dimpotrivă, se va întîmpla să fii biruit, gîndeşte-te bine la bunurile ce ai de pierdut. O dată ce vor fi gustat din bunăstarea noastră, se vor deprinde repede cu ea şi nu vor mai putea fi dezvăţaţi. Eu, din parte-mi, aduc prinos de mulţumire zeilor că perşilor nu le-a dat prin minte să pornească împotriva lydienilor"... Aşa vorbi Sandanis, dar pe Cresus nu-l întoarse din drum.

Şi vorbea cu dreptate, căci, într-adevăr, mai înainte de cucerirea Lydiei, perşii nu aveau în traiul lor nimic gingaş şi nimic bun.

LXXII Cappadocienilor, elenii le zic syrieni [195] ; aceşti syrieni, mai înainte de a fi supuşii perşilor, fuseseră supuşii mezilor ; acum se aflau sub ascultarea lui Cyrus. Hotarul dintre

împărăţia mezilor [196] şi cea a lydienilor este fluviul Halys, care, izvorînd din munţii Armeniei, curge prin Cilicia [197]. După ce îi lasă pe matieni [198] în dreapta cursului şi pe frigieni de partea cealaltă, trecînd de ei şi ţinînd-o tot în sus, spre miazănoapte, desparte de aici înainte pe syrienii cappadocieni de paflagonii pe care-i are în stînga. Astfel, fluviul Halys desparte de continentul asiatic aproape toată Asia Mică, de la ţărmurile mării Ciprului pînă la Pontul Euxin. Aici se află partea cea mai îngustă din întreg ţinutul ; ea poate fi străbătută de un drumeţ sprinten în cinci zile [199].

LXXIII Iată temeiurile care l-au îndemnat pe Cresus să intre în Cappadocia : şi pofta de a pune mîna pe alte pămînturi ca să-şi sporească ţara, dar mai ales, încrezîndu-se pe deplin în oracol, dorinţa de a se răzbuna pe Cyrus pentru cele întîmplate lui Astyages [200]. Căci Astyages, fiul lui Cyaxares, rege al mezilor şi totodată cumnat al lui Cresus [201], fusese răsturnat de Cyrus al lui Cambyses, care-l ţinea în robie. Astyages s-a înrudit cu Cresus în următoarea împrejurare. O ceată de sciţi nomazi a trecut în urma unei dihonii cu alţi sciţi pe pămîntul mezilor ; stăpîn în acele vremuri peste mezi era Cyaxares [202], fiul lui Phraortes, nepotul lui Deiokes, care dintru început îi primi cu vorbe bune pe aceşti sciţi veniţi să ceară ocrotire. Cum ajunsese să ţină foarte mult la ei, le încredinţă cîţiva copii pe care să-i înveţe limba lor şi tragerea cu arcul. Vremea trecea, sciţii se duceau mereu la vînătoare şi mereu aduceau cîte ceva ; o dată însă s-a-ntîmplat că n-au putut prinde nimic. Cînd s-au întors cu mîna goală, Cyaxares (care, de altfel, aşa cum s-a dovedit, era om iute la mînie) îi ocărî, purtîndu-se cît nu se poate mai urît. Sciţii, după ce-au răbdat ocările lui Cyaxares, ştiind prea bine că nu le meritaseră, au hotărît să-l taie în bucăţi pe unul din copiii ce le fuseseră încredinţaţi pentru învăţătură şi să-l gătească aşa cum obişnuiau să gătească vînatul. Copilul tăiat urma să-i fie adus lui Cyaxares la masă, ca şi cum ar fi fost vînat proaspăt [203], şi după această ispravă ei urmau să fugă cît mai repede la Alyattes, fiul lui Sadyattes, din Sardes. Zis şi făcut. La masă Cyaxares şi oaspeţii de faţă mîncară pînă nu mai putură din carne, iar sciţii care săvîrşiseră isprava s-au dus să ceară ocrotire la curtea lui Alyattes.

LXXIV După aceste întîmplări – cum Alyattes n-avea de gînd să-i înapoieze pe sciţii pe care Cyaxares îi cerea mereu – a izbucnit un război între lydieni şi mezi ; războiul a ţinut vreme de cinci ani, în care mezii i-au învins adesea pe lydieni şi lydienii pe mezi. O dată s-a dat chiar un fel de bătălie de noapte [204]. În al şaselea an de cînd duceau războiul fără a se dovedi unii pe alţii, într-o încăierare – ce să vezi ? – s-a întîmplat ca în toiul bătăliei ziua să se preschimbe deodată în noapte ; Thales din Milet le prevestise ionienilor venirea acestei întunecări a soarelui şi dăduse ca soroc tocmai acest an în care s-a şi petrecut... Cînd văzură că se face noapte în plină zi, lydienii şi mezii încetară lupta şi amîndouă taberele se arătară foarte grăbite să ajungă la încheierea păcii. Cei care au purtat vorbele de împăcare au fost cilicianul Syennesis [205] şi babilonianul Labynetos [206]. Aceştia îi zoriră pe cei doi regi să facă un legămînt de prietenie şi-i îndemnară să-l întărească printr-o încuscrire. Îl hotărîră pe Alyattes [207] s-o dea pe Aryenis, fata lui, după Astyages, fiul lui Cyaxares ; căci ştiau ei prea bine că fără o trainică legătură de rudenie nici învoielile nu pot avea viaţă lungă.

Jurămintele de credinţă se fac la aceste popoare cam ca şi la eleni, numai că ei îşi mai fac la braţ şi nişte crestături uşoare şi-şi sug unul altuia sîngele.

LXXV Pe acest Astyages, aşadar, bunicul lui din partea mamei, îl răsturnă Cyrus, ţinîndu-l înrobit, pentru o pricină pe care o voi arăta ceva mai tîrziu în cursul povestirii. Cu acest necaz împotriva lui Cyrus, s-a gîndit Cresus să întrebe oracolele dacă e bine sau nu să pornească asupra perşilor, şi, primind răspuns amăgitor, în credinţa că-i era prielnic, năvăli spre pămînturile stăpînite de perşi.

Ajuns la ţărmurile fluviului Halys, de aici, după cîte cred eu, şi-a trecut oştirea peste podurile durate în acel loc [208], dar după o poveste căreia i se dă multă crezare în Ellada, Thales din Milet a înlesnit trecerea oştirilor. Se povesteşte că Cresus, fiind în mare încurcătură cum să-şi treacă oamenii peste apă (după spusele elenilor, podurile pomenite nu erau pe acea vreme), Thales, care se afla în tabără, pentru a fi regelui pe plac, a făcut astfel ca apele fluviului să nu mai curgă doar prin

stînga, ci şi prin dreapta lagărului, purcezînd în felul următor: mai la deal de tabără a pus să se înceapă săparea unui şanţ adînc, în formă de semilună, aşa ca fluviul s-o poată apuca pe la spatele aşezărilor oastei, întors pe aici din vechea lui albie. După ce vor fi făcut înconjurul taberei, apele urmau să se împreune iarăşi cu albia veche. Aşa cum a fost împărţit fluviul, amîndouă braţele puteau fi lesne trecute printr-un vad. Mai spun unii că albia veche a fost secată chiar pînă la fund. Dar eu nu mă alătur cituşi de puţin acestei păreri – căci la întoarcere, cum l-ar mai fi putut lydienii trece din nou [209]?

LXXVI După ce-şi trecu oştirile dincolo de fluviu, Cresus sosi în Cappadocia în regiunea numită Pteria [210]. Pteria este ţinutul cel mai bine întărit din această ţară şi este aşezat cam înspre oraşul Sinope, cel de pe ţărmul Pontului Euxin.

Cresus îşi aşeză aici tabăra, pîrjolind ogoarele syrienilor. Apoi cuceri Pteria şi-i făcu pe locuitori robi; cuceri, de asemenea, şi toate ţinuturile învecinate, aducîndu-i pe locuitori la sapă de lemn, deşi oamenii nu-i greşiseră cu nimic.

Pe de altă parte, Cyrus îşi aduna şi el oşti şi, luîndu-i cu sine pe toţi oamenii pe care îi întîlnea în cale, se pregăti să-l înfrunte pe Cresus. Mai înainte de a-şi pune în mişcare grosul oştirii, el trimise solie la ionieni ca să-i îndemne să se despartă de Cresus. Dar ionienii nu-i dădură ascultare. De îndată ce sosi, Cyrus îşi şi aşeză tabăra în faţa lui Cresus, şi chiar acolo, în cîmpia Pteriei, cele două oşti se hărţuiră cumplit. Se iscă apoi o luptă crîncenă pe viaţă şi pe moarte, cu pierderi grele de amîndouă părţile. În cele din urmă, cum nici unii, nici alţii nu s-au arătat a fi învingători, încetară lupta la căderea nopţii. Aşa s-au luptat cele două tabere.

LXXVII Cresus, nemulţumit de numărul oştilor sale (într-adevăr, oastea ce-o strînsese era cu mult mai mică decît cea a lui Cyrus), nemulţumit, zic, de această nepotrivire, şi cum a doua zi Cyrus nu mai încercă să-l lovească, se înapoie la Sardes, cu gînd să-i cheme într-ajutor pe egipteni – aşa cum glăsuiau jurămintele de credinţă (căci Cresus încheiase o învoială cu Amasis, regele Egiptului, înainte chiar de a o fi încheiat pe cea cu spartanii); de asemenea, avea intenţia să

trimită și după babilonieni (și cu ei era legat printr-o învoială ; rege al babilonienilor în acel timp era Labynetes), cît și după spartani, ca să se înfățișeze la Sardes la vremea hotărîtă. În mintea lui, Cresus își făcea socoteala că – pentru a-i aduna pe toți la un loc și a-și strînge propria-i oștire – avea nevoie de toată iarna și nădăjduia să pornească iarăși împotriva perșilor abia o dată cu venirea primăverii. Cu aceste gînduri, de îndată ce sosi la Sardes, trimise solii la toți prietenii de arme și-i rugă să se adune la Sardes peste cinci luni. Din oastea pe care-o avea cu sine, și care se luptase cu perșii, el dădu drumul părții alcătuite din mercenari [211], lăsînd-o să se împrăștie, fără să bănuiască măcar că, după o bătălie atît de nehotărîtă, Cyrus mai putea să se îndrepte împotriva Sardesului.

LXXVIII Pe cînd lua aceste măsuri, locurile dinafara orașului se umplură toate de șerpi. La ivirea lor, caii, uitînd să mai pască pe pășuni, se repeziră și-i mîncară. Această priveliște i se păru lui Cresus o minune, cum și era de fapt. El și trimise de îndată cercetași la vestiții ghicitori din Telmessos [212]. Cercetașii, după ce sosiră acolo și aflară de la telmessieni tîlcul întîmplării minunate, n-au mai apucat însă să-l înștiințeze pe Cresus ; căci, înainte de înapoierea lor la Sardes, Cresus fusese luat prizonier. Telmessienii tălmăciseră totuși că regele trebuia să se aștepte ca țara să-i fie năpădită de oaste străină – care, de cum se va ivi, îi va și subjuga pe localnici – spunînd că „șarpele“ este copilul pămîntului, iar „calul“, dimpotrivă, e vrăjmașul înarmat venit dinafară. Așa i-au răspuns telmessienii lui Cresus, care însă și căzuse prins [213], fără ca ei să fi știut ceva de soarta Sardesului și a regelui său.

LXXIX Cyrus – îndată după retragerea neașteptată a lui Cresus în urma bătăliei de la Pteria –, aflînd că regele lydian, după ce se retrăsese, avea de gînd să-și împrăștie oastea, chibzui și găsi că cel mai bun lucru de făcut era să se îndrepte cît putea mai repede spre Sardes, mai înainte ca lydienii să-și fi strîns a doua oară oaste. Cum s-a hotărît, a și trecut la fapte. Mînîndu-și într-un iureș armata spre hotarele Lydiei, Cyrus îi aducea chiar el lui Cresus vestea că sosește. Atunci, Cresus, aflat la grea cumpănă, cînd înțelese că lucrurile au luat o altă

întorsătură decît se aşteptase, nu pregetă totuşi să-i scoată pe lydieni la luptă. Pe acea vreme nu era în toată Asia neam mai viteaz şi mai puternic decît al lydienilor. Ei luptau călare, purtau sulițe lungi şi erau călăreți neîntrecuți.

LXXX Cele două oşti se ciocniră în cîmpia din fața Sardesului, cîmpie întinsă şi fără copaci, brăzdată de cursuri de apă, printre care şi Hyllos[214], care toate la un loc se varsă într-un rîu mai mare, numit Hermos ; Hermosul izvorăşte dintr-un munte[215] închinat mamei[216] lui Dindymon şi se varsă în mare aproape de Foceea.

Cyrus, cînd văzu cum se pregătesc lydienii de luptă, îngrijorat foarte de înfăţişarea călărimii, urmă povața unui bărbat med, anume Harpagos[217] : porunci ca toate cămilele cîte-i urmau oştirea, atît cele ce cărau merindele, cît şi cele ce purtau tarhatul, să fie adunate la un loc şi uşurate de poveri. Apoi sui pe ele oameni în port de călăreţi – pe care-i puse în fruntea oştilor, ca să dea ei piept cei dintîi cu călărimea lui Cresus. Dădu poruncă pedestraşilor să vină în urma cămilelor, şi abia la urmă de tot, după pedestraşi, întreaga călărime[218].

După ce sfîrşi această orînduială, porunci oştenilor săi să nu cruţe nici un lydian şi să ucidă pe oricine le-ar fi stat împotrivă, numai pe Cresus să nu-l omoare, chiar dacă s-ar mai fi apărat încă după ce ar fi căzut prins. Acestea au fost poruncile sale. Iată de ce a aşezat cămilele înaintea cailor : calului îi e frică de cămilă şi nu rabdă nici s-o vadă în ochi, nici să-i simtă mirosul. Din această pricină a fost scornit vicleşugul, pentru ca regele lydian să nu se poată folosi de călărimea cu care gîndea că va cîştiga o biruinţă strălucită.

Cînd oştile se apropiară una de alta, de îndată ce caii mirosiră cămilele şi le zăriră, o luară la goană îndărăt, năruind totodată şi speranţele lui Cresus. Totuşi, lydienii nu se înspăimîntară aşa de lesne, ci – cînd băgară de seamă vicleşugul – săriră jos din şa, luîndu-se la luptă cu perşii. Dar timpul trecea şi, după ce mulţi căzură din amîndouă părţile, lydienii fură nevoiţi să dea înapoi, închizîndu-se între zidurile cetăţii lor, unde au fost împresuraţi de perşi.

LXXXI În timpul acesta, Cresus, încredinţat fiind că încercuirea va dăinui vreme îndelungată, trimise dintre zidurile după care se adăpostea alţi crainici la toţi cîţi îi erau prieteni [219]. Cei dintîi crainici spuseseră aliaţilor să se adune la Sardes peste cinci luni ; pe ceştilalţi Cresus îi porni să ceară ajutor cît mai grabnic, avînd în vedere că era încercuit.

LXXXII Regele zori, prin urmare, soli în toate părţile, printre alţii şi la spartani [220]. Dar tocmai în acea vreme se nimerise să izbucnească o ceartă între spartani şi argieni, cu privire la un ţinut numit Thyreea [221]. Thyreea era o parte din Argolida, pe care puseseră mîna spartanii. De altfel, şi bucata dinspre soare-apune, care se întinde pînă la capul Maleea [222], este tot a argienilor, atît cea de pe continent, cît şi insula Cythera şi restul insulelor [223].

Argienii, sculîndu-se cu mic cu mare să-şi apere pămîntul cotropit, cînd părţile vrăjmaşe se întîlniră, căzură la înţelegere să lupte numai cîte trei sute de oameni aleşi din amîndouă taberele [224], şi, care pe care s-or dovedi, al acelora să fie ţinutul. Grosul oştilor urma să se întoarcă fiecare la vatră şi să nu rămînă lîngă luptători, ca nu cumva taberele fiind atît de aproape, una din ele văzînd pe ai lor că şovăie, să sară într-ajutor. După ce s-au învoit astfel, s-au îndepărtat ; iar oştenii, cei mai vrednici din amîndouă părţile, începură lupta.

Şi tot luptîndu-se ei într-una, fără să se poată birui nicicum, din şase sute au mai rămas doar trei oameni, de la argieni Alkenor şi Chromios, iar de la spartani, Othryadas ; doar ei mai vieţuiau încă la căderea nopţii. Cei doi argieni, socotindu-se învingători [225], alergară în grabă la Argos ; între timp, spartanul Othryadas despuie de arme pe morţii argienilor şi le cără în tabăra sa fără să părăsească o clipă cîmpul de bătaie.

A doua zi, amîndouă oştile s-au înapoiat la faţa locului, ca să afle cele întîmplate. O vreme, fiecare ţinea morţiş că el este învingătorul – unii spunînd că de la ei au scăpat cu viaţă un număr mai mare de luptători, iar ceilalţi socotindu-i pe cei doi nişte fugari, faţă de luptătorul lor care rămăsese pe loc şi adunase armele duşmanului. În cele din urmă, înflăcărîndu-se la ceartă, lupta se încinse din nou ; după ce-au căzut mulţi de amîndouă părţile, spartanii rămaseră învingători. De atunci

argienii își rad capetele [226], ei care înainte vreme purtau numai plete, și făcură o lege întărită cu blestem ca nu cumva vreun argian să-și lase părul să crească sau vreo femeie să poarte podoabe de aur, pînă cînd Thyreea nu va fi fost luată înapoi [227]. Spartanii, dimpotrivă, făcură o lege tocmai pe dos : ei, care pînă atunci nu purtau părul lung, de atunci încoace numai lung și-l poartă. Lumea mai spune că singurul om care scăpase cu viață din cei trei sute de spartani, Othryadas – rușinat să se întoarcă la Sparta în timp ce tovarășii săi de arme pieriseră – și-a curmat singur zilele chiar pe pămîntul Thyreei [228].

LXXXIII Cam asta era starea de lucruri la Sparta cînd sosi solul de la Sardes, cu rugămintea ca spartanii să-l ajute pe Cresus care era împresurat. Cu toate împrejurările grele în care se găseau, de îndată ce aflară de cererea solului, aceștia s-au și grăbit să dea ajutor. Pregătirile erau aproape terminate și corăbiile așteptau să pornească, cînd sosi știrea despre căderea cetății lydienilor și prinderea de viu a lui Cresus. Atunci, spartanii, cu mare mîhnire în suflet, își conteniră pregătirile.

LXXXIV Iată cum a căzut Sardesul. Într-a patrusprezecea zi de cînd Cresus înfrunta împresurarea, Cyrus, prin oameni călări trimiși în rîndurile oștenilor săi, răspîndi știrea că va răsplăti cu daruri pe cine va pune cel dintîi piciorul pe zidurile cetății. Ca urmare, oastea făcu cîteva încercări, dar fără izbîndă. Atunci, după ce oamenii se lăsaseră păgubași, un voinic, mard [229] de neam, pe nume Hyroiades, încercă să se cațăre printr-un loc al cetățuii nepăzit de nimeni. Din acea parte nu era primejdie ca cetatea să fie atacată vreodată, locul fiind o rîpă dreaptă, cu neputință de cucerit.

Numai prin această singură parte Meles, primul rege al Sardesului [230], nu-și plimbase leul, pe care i-l născuse țiitoarea sa, pentru că telmessienii prevestiseră că cetatea Sardesului nu va putea fi cucerită vreodată dacă leul va fi plimbat în jurul zidurilor [231]. Meles dusese leul peste toată creasta zidului pe unde ar fi fost cu putință să fie lovită cetatea, dar trecuse cu vederea acest loc, pe care-l socotea de netrecut, datorită rîpei ce-l străjuia. Este vorba de partea cetății dinspre muntele Tmolos. Așa cum spuneam, mardul acesta, Hyroiades – văzînd în

ajun pe un lydian coborîndu-se tocmai pe rîpa cu pricina după coiful ce i se rostogolise pînă jos şi urcîndu-se tot pe acolo îndărăt – îşi făcu o socoteală care nu-i mai ieşi din minte. La rîndu-i, încercă şi el să se caţăre, după el se mai luară şi alţi perşi, apoi o mulţime întreagă ; şi uite-aşa au pus perşii mîna pe Sardes [232], iar oraşul întreg [233] a fost dat pradă jafului.

LXXXV Să vedem acum ce s-a întîmplat cu Cresus. Regele avea un copil de care am mai pomenit, înzestrat, de altfel, în toate privinţele, dar lipsit de grai. Pe vremea fericită din trecut, Cresus făcuse pentru copil tot ce i-a stat în putere – printre altele întrebase şi oracolul de la Delfi cum ar putea să-l tămăduiască. Pythia i-a răspuns aşa :

Viţă lydiană, al multora crai, neghiobule Cresus,
Nu dori prin casă s-auzi prea mult aşteptatul
Glas al fiului tău cuvintînd ; mai bine-i de tine
Mut să rămînă ; grăi-va întîi în zi blestemată...

După căderea cetăţuii, unul din perşi se năpusti asupra lui Cresus să-l omoare, luîndu-l drept altcineva. Cresus îl văzu cum se repede la el, dar, copleşit de nenorocirea acelei clipe, nici nu-i păsa, fiindu-i tot una dacă avea să moară sau nu sub loviturile celui ce se năpustea asupră-i. Fiul său însă, cel lipsit de grai, cînd îl zări pe persan repezindu-se asupra lui tătîne-său – de groază şi durere – prinse glas şi strigă : „Omule, nu-l ucide pe Cresus !" Acestea fost-au primele cuvinte pe care le-a rostit şi de atunci a vorbit pînă la sfîrşitul vieţii.

LXXXVI Perşii au cucerit Sardesul [234] şi l-au prins pe Cresus de viu ; regele domnise paisprezece ani şi a fost încercuit paisprezece zile [235] ; aşa cum prevestise oracolul, nimicise o mare putere : a lui însuşi.

Luîndu-l cu ei, perşii l-au dus înaintea lui Cyrus. Acesta – poruncind să se înalţe un rug mare – l-a suit pe Cresus în vîrful rugului, legat în lanţuri, împreună cu de două ori cîte şapte copii lydieni, fie pentru că avea de gînd să aducă jertfă vreunuia din zei, ca prada cea mai de frunte, fie pentru a împlini vreo făgăduială sfîntă, dar poate şi fiindcă aflase despre

evlavia lui Cresus și voia să vadă dacă nu cumva vreunul din zei îl va smulge din primejdia de a fi ars de viu.

Așa a fost purtarea lui Cyrus. Lui Cresus, suit pe rug, cu toate că se afla într-o stare atît de jalnică, îi veniră în minte cuvintele lui Solon, parcă suflate de un duh sfînt, și anume că „pe nimeni nu se cade să-l fericești, cît mai e în viață". Cum amintirile i se depănau în fața ochilor, începu să suspine, să geamă adînc și, din tăcerea deplină ce-o păstrase pînă atunci, îl chemă de trei ori pe nume pe Solon... Cyrus, care-l auzi, porunci tălmacilor să-l întrebe cine este acela pe care-l striga ; tălmacii se apropiară de rug și-l întrebară. Cresus, o bucată de vreme nu răspunse, apoi, fiind silit, grăi : „Pe cel pe care-l socot mai de preț decît orice bogăție pentru monarhii care ar vrea să stea de vorbă cu dînsul". Cum rostea lucruri fără înțeles pentru ei, tălmacii îl descusură iarăși, pentru a afla ce voia să spună. Hărțuindu-l mereu și tot îmbulzindu-se în juru-i, în cele din urmă Cresus le povesti cum odinioară un atenian, anume Solon, sosise la curtea lui și, după ce privise nemărginita-i bogăție, o disprețuise, spunînd cutare și cutare lucru ; că de atunci încoace toate i s-au întîmplat întocmai cum zisese atenianul, măcar că spusele acestuia nu-l priveau cu osebire pe el, ci se potriveau tuturor muritorilor, și mai ales acelora care se credeau fericiți.

Cresus povestea înainte, în timp ce rugul gata aprins luase foc pe la margini. Cyrus, auzind de la tălmaci cele ce spusese Cresus, se răzgîndi ; ținînd seama în cugetul său că și el, om fiind, era să dea pradă flăcărilor pe un alt om, nu mai puțin fericit în zilele lui decît era el acum, afară de asta, temîndu-se de pedeapsa de sus și spunîndu-și că nimic nu-i statornic în viața omenească, dădu poruncă să se stingă cît mai iute focul aprins și Cresus, împreună cu cei ce-l însoțeau, să fie dați jos. Dar oamenii care încercau să stingă focul nu izbuteau să biruie văpaia.

LXXXVII Atunci, spun lydienii, pricepînd Cresus că Cyrus își schimbase gîndul și văzînd cum toată lumea se căznea să stingă focul, fără însă a izbîndi să-l potolească, strigă cu glas mare, rugîndu-l pe Apollo, dacă s-a bucurat vreodată de darurile primite din parte-i, să-i vină într-ajutor și să-l smulgă din năprasnica primejdie prin care trecea. Pe cînd chema asupră-i

puterea zeului, vărsa lacrimi. Deodată, din cer senin și liniștit, se îngrămădiră nori grei și izbucni furtună ; ploaia începu să cadă cu spume și rugul fu stins. Întîmplarea îl făcu pe Cyrus să vadă că Cresus este un om bun și iubit de zei. Îl coborî de pe rug și-i cuvîntă astfel : „Cresus, ce muritor te-a îndemnat să-mi calci cu război pămîntul și să mi te faci dușman în loc de prieten ?" Cresus îi răspunse : „O rege, eu săvîrșit-am toate acestea spre fericirea ta și propria-mi nenorocire ; de vină pentru cele întîmplate a fost zeul elenilor, care m-a îndemnat să iau armele. Căci nimeni nu este atît de nebun să aleagă războiul în locul păcii ! În timp de pace, copiii își îngroapă părinții, iar în timp de război, părinții pe copii [236]. Dar se vede că așa a fost voia zeilor să se întîmple ..." [237].

LXXXVIII Acestea au fost vorbele rostite de Cresus. Atunci Cyrus, slobozindu-l din fiare, îl așeză alături de el și îi arătă cea mai înaltă prețuire. Atît el însuși, cît și toți din jurul lui îl priveau cu uimire. Cresus, cufundat în gîndurile sale, stătea tăcut. În cele din urmă, întorcîndu-și capul și văzînd cum perșii jefuiau cetatea lydienilor, spuse : „O rege, să-ți spun oare ce-mi trece acum prin minte, sau mai bine ar fi în împrejurarea de față să tac din gură ?" Cyrus însă îl îmbărbătă și-l pofti să vorbească după voie. Cresus îi răspunse prin următoarea întrebare : „Această mulțime, cîtă frunză și iarbă, ce săvîrșește oare acolo cu atîta zor ?" Cyrus îl lămuri : „Îți pradă cetatea și-ți cară avuțiile..." Cresus iarăși cuvîntă : „Nu jefuiește nici orașul meu, nici bogățiile mele ; în stăpînirea mea nu se mai află nimic din cîte au fost ; oștenii cară și duc cu ei avutul tău..."

LXXXIX Cyrus, pus pe gînduri de cuvintele lui Cresus, îndepărtîndu-i pe ceilalți, îl întrebă pe Cresus ce întrevedea că este de făcut în împrejurările de față. Cresus vorbi : „Cum zeii mi-au hărăzit soarta să-ți fiu sclav, socot că e drept ca dacă întrezăresc ceva în folosul tău să-ți împărtășesc cele ce bag în seamă. Perșii, oameni semeți din fire, sînt lipsiți de bogății ; dacă le treci cu vederea jaful și felul în care pun mîna pe mari avuții, iată la ce trebuie să te aștepți din partea lor : acela dintre ei care-și va lua prada cea mai bogată, fii încredințat că se va ridica cu răzvrătire împotriva ta. Acuma, de crezi că te sfă-

tuiesc la bine, fă cum îți spun eu. Pune paznici din straja ta la toate porțile[238] ; luîndu-i cu vorba bună pe cei ce cară din oraș bogățiile, paznicii tăi să le ia înapoi prada, ca și cum ar trebui să dea o zeciuială lui Zeus. În acest fel n-ai să te faci urît de oștenii tăi, ca unul ce oprește cu sila bogățiile, iar ei, recunoscînd că tu nu faci altceva decît ce e cu dreptate, ți le vor lăsa de bunăvoie".

XC Cyrus, auzind cele de mai sus, se arătă plin de încîntare, într-atît i se păru plină de miez povața primită. El nu-și precupeți laudele și – după ce dădu poruncă străjilor să împlinească cele ce-l îndemnase Cresus – grăi așa : „Cresus, deoarece, ca un rege ce ești, te văd hotărît să faci și să vorbești numai lucruri pline de înțelepciune, cere-mi orice-ai dori să se îndeplinească acum..." Cresus răspunse : „O stăpîne, m-ai bucura peste poate de-mi vei îngădui să-l întreb pe zeul elenilor, pe care l-am cinstit mai presus de toți zeii, trimițîndu-i totodată și lanțurile ce le vezi, dacă-i stă cumva în obicei să înșele pe cei care-i fac numai bine..."

Cyrus îl întrebă pe ce se sprijină cînd îl învinuiește pe zeu de asemenea lucru, iar Cresus îi dezvălui din fir în păr toate planurile ce și le făcuse, răspunsurile oracolelor și mai cu seamă ce daruri le închinase ; apoi, cum, împins de prezicerile lor, pornise cu război împotriva perșilor. La capătul povestirii, se întoarse din nou la rugămintea să i se îngăduie să ceară socoteală zeului de cele întîmplate[239]. Cyrus, cu fața luminată de rîs, zise : „Fie după placul tău, Cresus, și de astă dată, și ori de cîte ori vei mai vrea de acum încolo să-mi ceri ceva !" La auzul încuviințării, trimițînd la Delfi cîțiva lydieni, Cresus le porunci să așeze lanțurile pe pragul templului și să-l întrebe pe zeu cum de nu i-a fost rușine să-l împingă prin oracolele sale la războiul cu perșii, ca unul destinat să răstoarne puterea lui Cyrus, de pe urma căreia culesese așa mîndrețe de roade ; la aceste cuvinte, solii urmau să arate lanțurile... Solia trebuia să pună aceste întrebări, precum și dacă le stă cumva în obicei zeilor elenilor să se arate nerecunoscători.

XCI Se povestește că Pythia le-a spus lydienilor sosiți la Delfi cu poruncile lui Cresus cele ce urmează : „De ceea ce i-a

hărăzit soarta, nimănui nu-i este dat să scape, nici măcar unui zeu. Cresus a ispăşit fărădelegea celui de al cincilea strămoş al său, om de rînd din straja Heraclizilor, care, momit printr-un vicleşug femeiesc, şi-a ucis stăpînul şi a pus mîna pe domnia acestuia, măcar că nu i se cuvenea [240]. Cu toată strădania lui Loxias [241] ca nenorocirea Sardesului să se întîmple abia sub copiii lui Cresus, şi nu chiar în timpul domniei lui, zeul n-a fost totuşi în stare să întoarcă hotărîrea sorţilor. Atîta cît i-a fost îngăduit, zeul a înfăptuit şi Cresus s-a bucurat de binefacerile lui ; trei ani de-a rîndul a tot fost amînată căderea Sardesului şi – s-o ştie bine Cresus ! – el a fost înrobit cu trei ani mai tîrziu decît hotărîse soarta [242]. În al doilea rînd, zeul i-a sărit într-ajutor, cînd era să fie ars de viu. În privinţa oracolului dat, Cresus se plînge pe nedrept. Loxias a prezis că, dacă va porni cu război împotriva perşilor, va nimici o mare împărăţie ; în faţa acestei preziceri, de-ar fi chibzuit bine, regele trebuia să-l fi întrebat pe zeu despre care anume din cele două împărăţii e vorba : de a lui, sau de a lui Cyrus ? Fără să pătrundă tîlcul celor spuse şi fără să întrebe încă o dată, el singur poartă toată vina. Ce-i spusese Loxias despre catîr ultima dată cînd cercetase oracolul, nici asta n-a priceput. Chiar Cyrus era acest catîr ; el se trăgea din părinţi de obîrşii diferite, dintr-o mamă de neam şi dintr-un tată mai de jos ; maică-sa era medă şi fiica lui Astyages, regele mezilor, iar taică-său persan, supus mezilor ; deşi nepotrivit în toate, [tatăl lui Cyrus] se unise totuşi cu cea care ar fi trebuit să-i fie stăpînă". Aşa a sunat răspunsul Pythiei la mustrările lydienilor, iar solii îl aduseră la Sardes unde i-l împărtăşiră şi lui Cresus. Regele, auzind răspunsul, recunoscu că vinovatul era el, şi nicidecum zeul.

XCII Aşa stau lucrurile cu domnia lui Cresus şi prima cucerire a Ioniei. Mai sînt în Ellada [243] şi multe alte odoare închinate zeilor, tot de către Cresus, nu numai cele pe care le-am pomenit : la Theba, în Beoţia, un scăunaş de aur cu trei picioare, pe care l-a închinat lui Apollo Ismenios [244], la Efes, vacile de aur [245] şi cea mai mare parte din coloanele [templului] ; în templul Athenei Pronaia din Delfi [246] un mare scut de aur. Aceste toate au rămas încă pînă pe vremea mea, altele în schimb s-au prăpădit, ca, de pildă, cele dăruite de Cresus pentru tem-

plul Branchizilor din Milet [247], care, după cîte aflu, ca greutate și înfățișare erau aidoma darurilor de la Delfi [248].

Prinoasele de la Delfi și cele hărăzite altarului lui Amphyaraos le-a făcut Cresus pe propria lui cheltuială, luînd o parte din averile părintești ; celelalte însă au fost scoase din averea unui dușman, care mai înainte de a fi ajuns Cresus la domnie se ridicase împotrivă-i, urzind ca tronul Lydiei să-l ia un anume Pantaleon [249]. Pantaleon era fiul lui Alyattes și frate vitreg după mamă lui Cresus. Cresus i se născuse lui Alyattes dintr-o soție cariană, iar Pantaleon dintr-o ioniană. Atunci cînd Cresus a luat în stăpînire domnia dată de tatăl său, l-a ucis pe cel ce-i stătuse împotrivă, trăgîndu-l pe un „mărăcine" [250]. Averea acestuia, pe care încă de mai înainte vreme o hărăzise zeilor, o închină atunci templelor înșirate mai sus, în felul cum s-a arătat. Dar cred că e destul cît s-a vorbit despre darurile închinate zeilor de Cresus.

XCIII Lucruri minunate, vrednice să fie povestite în scris, țara Lydiei nu prea are, așa cum au, de pildă, alte țări, afară doar de nisipul cu aur cărat de puhoaie din muntele Tmolos. Un singur monument îți ia ochii, uriaș ca înfățișare, întrecut doar de cele ale egiptenilor și babilonienilor : în Lydia se află mormîntul lui Alyattes, tatăl lui Cresus ; temelia este ridicată din blocuri de piatră, iar restul dintr-o grămadă de pămînt [251]. Monumentul a fost ridicat de negutători, de meșteșugari și de fete care se vînd pe bani [252]. Pe vremea mea, mai erau încă în vîrful monumentului cinci stîlpi de piatră unde puteai vedea după inscripțiile săpate cît clădise fiecare ; după socoteli, se părea că partea înălțată de curtezane era cea mai mare. Într-adevăr, trebuie spus că în Lydia toate fetele din popor se vînd pe bani spre a-și agonisi zestre ; aceasta o fac pînă la măritiș. Cînd se mărită, își aleg însă singure bărbatul [253].

Monumentul de jur împrejur are șase stadii și două plethre, iar în lățime treisprezece plethre. Alături găsești un lac întins, care, după cîte spun lydienii, nu seacă niciodată. Lacul se numește „al lui Gyges" [254]. Așa arată acest monument.

XCIV Lydienii au moravuri destul de asemănătoare cu ale elenilor, afară numai de faptul că îngăduie fetelor să se vîndă

pe bani. Ei sînt, pre cîte ştim, cei dintîi oameni care au bătut monedă de aur şi argint[255], şi tot cei dintîi care au făcut negoţ cu de-amănuntul. Lydienii mai spun că jocurile de acum, întîlnite atît la ei cît şi la eleni, ar fi tot născocirea lor. Mai adaugă că jocurile ar fi fost născocite la ei o dată cu colonizarea ţinutului tyrrhenian, şi iată cam ce povestesc despre aceasta. Pe vremea domniei lui Atys, fiul lui Manes[256], se iscă în toată Lydia o foamete cumplită ; o vreme, locuitorii au dus-o cum au dus-o, tîrîş-grăpiş, dar cum foametea nu mai avea sfîrşit, cercară să şi-o amăgească, întrecîndu-se care mai de care să scornească cîte ceva. Atunci s-au scornit jocul cu zarurile, cel cu arşice, jocul cu mingea şi cîte alte feluri de jocuri, afară de jocul de dame[257] ; la născocirea acestuia din urmă, lydienii recunosc că n-au nici un amestec.

Cu jocurile ce le iscodiseră ei luptau împotriva foamei în felul următor : din două zile, una şi-o petreceau jucînd toată vremea jocuri de noroc, ca să-şi ia gîndul de la mîncare ; ziua următoare, mai luau cîte ceva în gură, întrerupînd jocul. Şi tot aşa au vieţuit timp de optsprezece ani.

Cum însă urgia nu mai înceta, ci, dimpotrivă, se înteţea mereu, atunci regele lor împărţi tot poporul lydian în două şi trase la sorţi care să rămînă şi care să părăsească ţinutul. El urma să rămînă în fruntea celor sortiţi să stea pe loc, iar căpetenie a celor ce plecau îl orîndui pe fiul său, Tyrrhenos. Cei cărora le căzu sorţul să plece din ţară, au coborît spre Smirna şi au făcut corăbii pe care încărcară tot ce le trebuia pentru călătoria pe mare. Apoi plecară pe mare în căutarea altui pămînt şi a mijloacelor de trai ; după ce au trecut pe lîngă nenumărate seminţii, au ajuns în cele din urmă şi la umbri, unde îşi ridicară oraşe în care mai locuiesc pînă azi. În loc de „lydieni", îşi schimbară numele după feciorul de rege care-i adusese pe aceste meleaguri. Luîndu-şi dar numele acestuia, s-au chemat „tyrrhenieni"[258].

Cît despre lydieni, ei căzuseră în robia perşilor[259].

XCV De aci încolo povestirea noastră îmi cere să arăt cine era acest Cyrus, care a răsturnat puterea lui Cresus, şi în ce fel au ajuns perşii stăpîni în Asia.

Aşa cum istorisesc unii dintre perşi – care nu cată să umfle faptele lui Cyrus, ci să spună numai adevărul curat – aşa voi scrie şi eu, deşi despre Cyrus aş putea să arăt încă trei feluri de povestiri deosebite între ele.

În timpul stăpînirii asirienilor asupra Asiei de sus [250 bis], stăpînire care ţinea de cinci sute de ani, cei dintîi care au început să se ridice împotriva lor au fost mezii [260]. Luptîndu-se pentru libertate cu asirienii, s-au dovedit plini de vitejie şi, scuturînd jugul robiei, şi-au dobîndit neatîrnarea. După pilda lor, şi celelalte neamuri [261] au trecut la fapte asemănătoare faţă de mezi.

XCVI. Toate aceste neamuri trăiau de sine stătătoare pe tot întinsul Asiei, cînd iată cum au căzut iarăşi sub puterea unui singur stăpîn: printre mezi trăia un om înţelept, pe nume Deiokes, fiul lui Phraortes. Acest Deiokes, din dorinţa de putere, chibzui următorul lucru: mezii locuiau răspîndiţi prin aşezări la sate; Deiokes, încă mai înainte vreme om cu vază la el în sat, începu şi mai vîrtos, şi mai cu zel să împartă dreptatea; el făcea acest lucru într-o vreme cînd pe tot cuprinsul Mediei domnea o adîncă lipsă de respect faţă de legi, ştiind bine că nedreptatea este duşmana dreptăţii. Mezii din satul unde locuia Deiokes, văzînd cum se purta, l-au ales judecător; el, cu gîndul aţintit la putere, se vedea a fi cumpănit şi drept. Mergînd tot aşa înainte, şi-a atras asupra-i multe laude de la consătenii săi, încît pînă şi oamenii din alte sate aflară că Deiokes este singurul bărbat care judecă după dreptatea cea bună; cînd auziră aceasta, toţi cîţi mai înainte înduraseră apăsarea unor hotărîri nedrepte au alergat bucuros la Deiokes să le facă şi lor dreptate. Pînă la urmă nu se mai duceau la nimeni altul.

XCVII. Mulţimea care venea să-l caute pe Deiokes creştea mereu, oamenii aflînd unul de la altul că pricinile îşi găsesc dreaptă dezlegare. Cînd Deiokes luă aminte că totul atîrna numai de el, nu mai voi să se aşeze pe locul unde înainte vreme împărţea dreptatea [262], şi spuse răspicat că nu va mai judeca pricinile. Pentru el doară, zicea, nu era nici o socoteală să-şi lase treburile lui şi să tot judece de dimineaţa pînă seara neînţelegerile altora.

Cum furtişagurile şi nelegiuirile bîntuiau ţinutul cu mult mai aprig decît înainte, mezii se strînseră laolaltă şi ţinură sfat asupra

celor ce aveau de făcut. După cîte cred eu, au vorbit mai ales prietenii lui Deiokes : „Nu mai putem îndura, spuneau ei, să locuim această țară în felul cum o ducem acuma ! Haideți să ne alegem un rege dintre noi ! Astfel țara va fi bine ocîrmuită, iar noi ne vom putea căta de treburi, fără a mai fi tulburați într-una din pricina neorînduielii". Și tot vorbind astfel, singuri s-au pătruns de adevărul că e bine să se lase cîrmuiți de un rege.

XCVIII Îndată ce se întrebară pe cine să-și pună ca rege, Deiokes a fost pomenit cu stăruință și lăudat de fiecare om ; în urma acestor laude, toată adunarea se învoi ca Deiokes să le fie rege. El ceru atunci mezilor să-i ridice un palat vrednic de un rege și să-i dea străji de apărare. Mezii au ascultat de poruncă. I-au înălțat un palat mare și întărit – pe locul arătat chiar de el în cuprinsul țării – și-i îngăduiră să-și aleagă după plac, din mijlocul lor, oameni care să-l păzească.

Cum puse mîna pe putere, Deiokes îi sili pe mezi să zidească o cetate și să se îngrijească numai de ea, fără să-și mai bată prea mult capul cu celelalte așezări.

Mezii ascultară și de data aceasta. Deiokes ridică o cetate cu ziduri mari și groase, numită azi Ecbatana, așezînd zidurile cercuri-cercuri, unul într-altul [263]. Întăritura a fost în așa fel clădită, că fiecare zid nu-l depășește pe cel din față decît prin înălțimea meterezelor. E adevărat că așezarea locului se potrivește oarecum unei asemenea zidiri, fiind o colină dreaptă, dar, în mare măsură, întăritura a fost meșteșugită dinadins în acest fel. Numărul zidurilor de înconjur este de șapte [264], iar la mijloc se afla palatul regal și tezaurele. Cel mai lung din toate este zidul care are de jur împrejur cam aceeași lungime cu cel care împrejmuiește Atena [265]. Meterezele primului cerc sînt albe, ale celui de-al doilea negre ; meterezele cercului al treilea sînt purpurii, ale cercului al patrulea albastre și ale cercului al cincilea portocalii. Astfel, meterezele tuturor cercurilor au fost zugrăvite în culori osebite ; cele două din urmă au unul metereze argintate, iar celălalt aurite.

XCIX Deiokes înălță aceste ziduri atît pentru a-și păzi viața, cît și pentru a închide palatul ce i se durase. Apoi porunci norodului să se așeze cu casa împrejurul zidului de afară. După

ce toți își clădiră casele, Deiokes a fost cel dintîi stăpînitor care a statornicit rînduiala ca nimănui să nu-i fie iertat să pătrundă la rege, ci toate treburile să se facă prin mijlocirea curtenilor. Nimeni nu mai putea privi fața regelui. Pe lîngă asta, rîsul și scuipatul de față cu el erau socotite pentru oricine o necuviință [266]. Deiokes s-a pus la adăpostul acestor rînduieli, de teamă ca cei de o vîrstă cu el, crescuți laolaltă și de spiță la fel de bună – oameni cu nimic mai prejos în privința bărbăției – să nu-l pizmuiască și să nu uneltească cumva împotrivă-i, tot văzîndu-l mereu. Oamenii, neavînd prilej să-l vadă, putea să pară în ochii lor drept plămădit din alt aluat decît ei.

C După ce așeză această rînduială și își întări puterea, regele se dovedi un strașnic păzitor al dreptății. Oamenii îi trimiteau la palat pricinile în scris, iar el le judeca și pe urmă trimitea înapoi hotărîrile. Așa făcea cu judecățile, dar și în alte privințe a adus orînduieli bune ; dacă afla că cineva a săvîrșit o faptă rea, trimitea îndată după el și îl pedepsea pe potriva greșelii ; pe tot întinsul țării ce o stăpînea roiau oameni care erau ochii și urechile lui.

CI Deiokes s-a mulțumit să adune la un loc numai norodul mezilor și să domnească peste el [267]. Triburile mezilor sînt următoarele : bușii, paratacenii, struhații, arizanții, buzii, magii [268]. Atîtea sînt triburile lor.

CII Deiokes avu un fiu, pe Phraortes, care la moartea tatălui îi moșteni domnia, după ce acesta stăpînise vreme de cincizeci și trei de ani. Ceea ce moștenise, adică numai împărăția mezilor, nu i-a fost de ajuns, și merse cu război împotriva perșilor, pe care îi învinse cel dintîi și-i făcu primii supuși ai mezilor. Pe urmă, avînd la îndemînă aceste două neamuri, puternice amîndouă, plănui să se întindă peste Asia, trecînd de la un neam la altul, pînă ce ajunse să se lupte cu asirienii, și anume cu acei asirieni care stăpîneau Ninive [269] și se aflau odinioară în fruntea tuturor. Dar în vremea aceea asirienii erau lipsiți de sprijin, deoarece aliații lor îi părăsiseră în urma unei răscoale [270] ; altfel, în alte privințe, le mergea încă foarte bine. În războiul pornit împotriva acestora, pieriră atît Phraortes, la capătul unei

domnii de douăzeci şi doi de ani, cît şi o mare parte din oastea lui [271].

CIII După moartea lui Phraortes, urmă la tron Cyaxares, fiul lui şi nepotul lui Deiokes. Despre acesta se spune că era şi mai viteaz încă decît strămoşii lui. El cel dintîi îşi împărţi oştirea ce-o avea în Asia pe corpuri de oaste, şi tot el aşeză pentru prima oară în cete osebite pe fiecare în parte – lăncierii, arcaşii, călăreţii ; pînă la el, oastea era un fel de amestecătură care lupta fără rînduială. Tot Cyaxares s-a luptat cu lydienii atunci cînd în toiul luptei ziua s-a preschimbat în noapte [272], şi tot el a fost acela care a adus sub stăpînirea sa întreaga Asie de sus, de dincolo de fluviul Halys [273].

Adunîndu-şi toţi supuşii, porni să treacă Ninive prin foc şi sabie, cu gînd de a-l răzbuna pe taică-său şi plin de dorinţa de a cuceri cetatea. Însă, pe cînd asedia Ninive, după ce într-o ciocnire îi învinsese pe asirieni, năvăliră asupră-i o mare mulţime de sciţi înarmaţi, în frunte cu regele lor Madyes, fiul lui Protothyes. Sciţii s-au năpustit spre Asia, alungînd pe cimmerieni din Europa [274], şi, tot ţinîndu-se strîns pe urma fugarilor, au ajuns astfel pînă în ţara mezilor [275].

CIV Pentru un drumeţ sprinten, de la Lacul Meotis [276] pînă la fluviul Phasis şi ţara colchidienilor e cale de treizeci de zile ; din Colchida nu mai ai mult ca să treci dincolo în Media. Între aceste ţinuturi se află un singur neam, saspirii [277] ; cînd treci şi de ţara lor, intri în Media. Sciţii totuşi n-au năvălit prin această parte, ci au făcut un ocol pe un drum mult mai lung, mai spre miazănoapte, avînd în dreapta munţii Caucazului [278]. Pe aceste meleaguri mezii, înfruntînd pe sciţi şi fiind învinşi, îşi pierdură puterea, iar sciţii s-au întins peste toată Asia.

CV Din Asia, ei luară calea Egiptului. Cînd au pătruns în Palestina syriană [279], Psammetihos, regele Egiptului, ieşindu-le înainte, îi înduplecă prin daruri şi rugăminţi să nu înainteze mai departe. Sciţii au făcut cale întoarsă şi iată-i sosiţi în oraşul Ascalon din Syria [280] ; mulţimea cea mare a sciţilor trecu pe aci fără să căşuneze vreun rău, dar un pîlc de oameni de-ai lor, rămas mai la urmă, au prădat templul Afroditei Urania [281].

Templul acesta, după cîte am aflat în urma cercetărilor mele, este cel mai vechi din toate cîte i s-au înălțat acestei zeițe ; chiar și cel din Cipru [282] e făcut după chipul și asemănarea acestuia, după însăși mărturia ciprienilor, iar cel din Kythera a fost înălțat de fenicienii veniți tot de prin aceste părți ale Syriei. Pe sciții care jefuiseră templul din Ascalon cît și pe urmașii lor zeița îi pedepsi pe veci cu o boală femeiască. Adevărul e că sciții mărturisesc deschis că din această pricină li se trage boala, iar călătorii care vin în Sciția au prilejul să vadă cu ochii lor starea acelora pe care sciții îi numesc „enarei" [283].

CVI Sciții au fost stăpînii Asiei timp de douăzeci și opt de ani, și toate s-au năruit în urma silniciei și a nepăsării ce au dovedit-o. În afară de tributul obișnuit, storceau de la fiecare comunitate în parte un bir pe care tot ei îl hotărau ; pe deasupra, mai și jefuiau ce se nimerea să aibă oamenii, cutreierînd ținutul în lung și în lat. În cele din urmă, Cyaxares, împreună cu mezii, poftindu-i la un mare ospăț și îmbătîndu-i, i-a ucis pe cei mai mulți dintre sciți. Și așa au luat mezii din nou puterea ; întinzîndu-și stăpînirea peste aceleași meleaguri de mai înainte, au cucerit Ninive [284] (cum au făcut de au luat orașul am s-arăt în altă povestire [285]), și au supus pe asirieni, afară de cei din partea Babilonului. După întîmplările pe care le știm, Cyaxares muri ; domnia lui a ținut patruzeci de ani, cu răstimpul cît au stăpînit și sciții.

CVII Domnia trecu apoi la Astyages, fiul lui Cyaxares. Acestuia i se născu o fiică căreia îi dădu numele de Mandana. Astyages avu un vis în care i se păru că-și vede fata făcînd atît de mult ud, încît i-a umplut tot orașul și apoi a înecat chiar toată Asia. Cerînd să i se deslușească visul de la acei magi care sînt tălmacii viselor, s-a îngrozit cînd a aflat ce va să însemne fiecare lucru în parte. Ca urmare, cînd Mandana a ajuns la vîrsta măritișului, temîndu-se de vedenia din vis, n-a dat-o după nici unul din mezii vrednici de casa lui, ci după un persan, numit Cambyses, pe care-l știa de familie bună și potolit din fire, socotindu-l însă cu mult mai prejos decît un med de stare mijlocie [286].

CVIII În primul an de căsnicie al Mandanei cu Cambyses, Astyages avu în vis o altă vedenie ; se făcea că de sub pîntecul fiicei sale creştea o viţă şi că viţa se întindea peste toată Asia. În urma acestei vedenii, după ce cercetase din nou tîlcuitorii de vise, trimise să-i aducă din Persia pe fiica sa, care tocmai sta să nască. La sosirea ei, o puse sub pază bună, avînd de gînd să-i nimicească rodul pîntecelui. Pasă-mi-te, după vedenia ce-o avusese, magii tîlcuitori de vise îi prevestiră că cel născut din fiica sa avea să domnească în locul lui.

Ca să ocolească năpasta, de îndată ce se născu Cyrus, Astyages îl chemă pe Harpagos, o rudă a sa şi cel mai de credinţă dintre mezi, omul care veghea peste toate bunurile lui, zicîndu-i : „Harpagos, lucrul ce voi să-ţi dezvălui nu-l privi cu uşurătate ; cată să nu mă înşeli, iar mai tîrziu, dacă cumva alţii vor avea mai multă trecere decît mine în ochii tăi, vezi să nu-ţi aduci singur pierzania. Ia pruncul născut de Mandana, du-l la tine acasă şi curmă-i viaţa ; apoi îngroapă-l cum te taie capul". Harpagos răspunse : „O rege, niciodată n-ai avut prilej să bagi de seamă în purtarea omului ce-ţi stă în faţă vreun semn de necredinţă ; voi avea grijă ca şi de aci înainte să nu-ţi greşesc cu nimic. De ţi-e voia ca aşa să se întîmple, datoria mea este să te slujesc cum se cuvine".

CIX Acesta a fost răspunsul lui Harpagos. Cînd însă i-a fost încredinţat copilul gătit pentru moarte, plecă spre casă plîngînd. De îndată ce ajunse, începu să-i povestească soţiei sale toate cîte i le spusese Astyages, iar femeia îl întrebă : „Şi acum ce ai de gînd să faci ?" Atunci el răspunse : „Nu voi urma poruncii lui Astyages. Chiar dacă are de gînd să-şi iasă din minţi şi să înnebunească mai rău decît a înnebunit pînă acum, eu unul tot nu mă voi pleca voinţei lui, nici nu voi săvîrşi o faptă atît de ticăloasă ! Nu voi ucide copilul din mai multe pricini : şi pentru că mi-e rudă de sînge, şi pentru că Astyages este bătrîn şi lipsit de copii de parte bărbătească. Dacă la moartea lui domnia va trece în mîinile acestei fiice, pe al cărui fiu îl răpune acum prin mîna mea, ce-mi mai rămîne de aşteptat decît primejdii cumplite ? Dar pentru propria mea tihnă, acest copil trebuie să

piară ; ucigaşul să fie însă unul din oamenii lui Astyages şi nu din oamenii mei..."

CX Aşa grăi Harpagos şi pe dată şi trimise după un păzitor de vite al lui Astyages, numit Mitradates, pe care-l ştia că-şi mînă cirezile prin păşuni şi prin munţi unde mişunau fiarele sălbatice, foarte potrivite pentru ceea ce urmărea. Văcarul trăia tot cu o roabă ca şi el ; numele femeii cu care trăia era Kyno [287] pe limba elenilor, Spako pe a mezilor ; căci mezii zic Spaka la căţea.

Poalele munţilor pe unde văcarul îşi păştea vitele se întind la miazănoapte de Ecbatana, spre ţărmurile Pontului Euxin. Prin aceste meleaguri, de-a lungul hotarului saspirilor, ţara mezilor este foarte muntoasă, înaltă şi păduroasă ; tot restul Mediei este numai cîmpie întinsă.

Văcarul veni în grabă la chemarea lui Harpagos. La sosirea lui, Harpagos îi vorbi aşa : „Astyages îţi porunceşte să iei pruncul acesta şi să-l laşi în locul cel mai neumblat din munţi – ca astfel să se prăpădească mai repede. Şi mi-a mai poruncit să-ţi atrag luarea-aminte că dacă nu-l vei ucide, ci îl vei scăpa de pieire într-un fel oarecare, te aşteaptă un sfîrşit înfiorător. Am şi eu poruncă să văd dacă l-ai lepădat".

CXI După ce auzi cuvîntul lui Harpagos, văcarul luă copilul, apucă îndărăt pe acelaşi drum şi se întoarse la grajdurile unde-i era sălaşul. Între timp, femeia lui – care, fiind grea, îşi aştepta ceasul naşterii în fiecare zi – născu, prin voinţa zeilor, tocmai în vremea cînd văcarul fusese dus la oraş. Amîndoi erau îngrijoraţi unul pentru celălalt ; el, ros de gîndul cum va naşte nevasta, ea, întrebîndu-se de ce o fi trimis Harpagos după bărbatul ei, căci Harpagos nu obişnuia aşa ceva.

La înapoierea acasă, de îndată ce se găsi iarăşi faţă-n faţă cu nevasta, femeia, uitîndu-se la el de parcă nu mai crezuse să-l mai vadă vreodată, fu cea dintîi care-l întrebă pentru ce îl chemase Harpagos cu atîta zor. El răspunse : „Vai, femeie, ce-am văzut şi ce-am auzit mergînd la oraş, mai bine n-aş mai fi văzut şi nu s-ar mai fi întîmplat stăpînilor noştri. Întreaga casă a lui Harpagos era cuprinsă de jale şi eu am intrat înăuntru înmărmurit. Cînd am păşit pragul, zăresc în faţa mea, culcat pe jos,

un copilaş care se zbătea şi ţipa cît îl lua gura, împodobit cu aur şi scutece frumos colorate. Harpagos, cum m-a văzut, mi-a poruncit să iau pruncul cît mai repede, să pornesc cu el la drum şi să-l las acolo unde muntele este cît mai călcat de fiare, spunînd că Astyages este cel ce-mi dă această poruncă. M-a şi ameninţat cumplit de nu voi face întocmai. Eu, luînd plodul în braţe, l-am adus cu mine, în credinţa că e al unuia dintre ai casei. Nicidecum nu mi-ar fi trecut prin cap al cui era. M-am cam mirat eu, totuşi, cînd l-am văzut împodobit cu aur şi straie de preţ, cît şi de bocetul netăinuit care umplea casa lui Harpagos. În curînd, pe drum, iată că aflu toată povestea de la un slujitor – care, ducîndu-mă în afară de oraş, îmi înmînase pruncul –, cum că ar fi copilul Mandanei, fiica lui Astyages, şi al lui Cambyses, fiul lui Cyrus, şi că Astyages porunceşte să fie omorît. Şi acuma, uite copilul".

CXII Rostind acestea, văcarul dezveli copilul şi i-l arătă. Femeia, cînd văzu copilaşul cît era de mare şi frumos, izbucni în plîns şi, cuprinzînd cu braţele genunchii bărbatului, îl rugă din suflet să nu cumva să-l lepede. Dar bărbatul îi spuse că nu putea nicidecum face altfel, căci iscoade trimise de Harpagos să-l pîndească aveau să roiască în jurul lui şi că el însuşi urma să piară în chip groaznic, dacă nu va îndeplini porunca. Deoarece nu putea să-l înduplece, femeia mai făcu o încercare zicînd : „Văd că nu te pot îndupleca să nu-l lepezi ; atunci, fă cel puţin aşa cum îţi spun eu : dacă trebuie numaidecît ca pruncul lepădat să fie văzut, află că am născut şi eu un copil, dar l-am născut mort. Ia-l pe acesta şi pune-l unde ştii, iar pe copilul fiicei lui Astyages să-l creştem ca şi cum ar fi al nostru. Astfel, nici tu n-ai să fii vreodată prins că ai păcătuit faţă de stăpîn, şi nici pentru noi nu se vor dovedi greşite cele ce am pus la cale. Copilaşul nostru mort va avea parte de un mormînt regesc, iar cel ce ne rămîne nu-şi va mai pierde viaţa".

CXIII Văcarul găsi că femeia, în împrejurările de faţă, vorbea foarte cuminte şi, fără să mai stea pe gînduri, făcu ce-l învăţase. Pe copilul adus să-l dea pradă morţii îl încredinţă soţiei sale ; luînd în schimb propriu-i copil mort, îl aşeză în coşuleţul în care-l adusese pe celălalt şi-l găti cu toate podoabele aces-

tuia ; apoi, ducîndu-l pe cel mai pustiu dintre munți, îl lăsă acolo. Cînd se împliniră trei zile de cînd lepădase copilul, văcarul se duse la oraș, lăsînd de pază în locul lui pe unul din oamenii care umblau cu vitele. Înfățișîndu-se lui Harpagos, îi spuse că e gata să-i arate leșul copilului. Harpagos trimise în cercetare pe cei mai de credință din străjile sale, se încredință prin ochii lor, și înmormîntă copilașul văcarului. Acest prunc, prin urmare, a fost băgat în pămînt, iar pe cel rămas în viață, numit mai tîrziu Cyrus [288], l-a crescut nevasta văcarului, care-l luase de suflet, punîndu-i un nume oarecare, dar nu Cyrus [289].

CXIV Cînd copilul împlini zece ani, o întîmplare dezvălui cine este.

El se juca în satul în care erau și grajdurile ; se juca chiar în drum cu alți copii de vîrsta lui. Copiii, în joacă, l-au ales de rege pe cel căruia lumea îi zicea „feciorul văcarului". El orîndui pe unii să-i ridice un palat, pe alții să-i fie străji, unul din copii era „ochiul regelui" [290], pe altul l-a cinstit cu slujba de crainic al poruncilor regești ; și așa mai departe, dădu fiecăruia cîte o însărcinare [291].

Unul din copiii care se jucau laolaltă, fiul lui Artembares, om cu mare vază printre mezi, n-a vrut să îndeplinească porunca dată de Cyrus [292]. Acesta puse atunci pe ceilalți copii să-l prindă și, cum copiii îi dădură ascultare, Cyrus îl bătu pe băiat cu biciul pînă la sînge. Copilul, îndată ce scăpă din mîinile lui, cu atît mai mînios, cu cît era încredințat că suferise pe nedrept pedeapsa umilitoare pe care o îndurase, coborî în oraș la taică-său și se plînse de cele pățite de la Cyrus, fără să-i zică „Cyrus" (căci nu acesta-i era atunci numele), ci de la feciorul văcarului lui Astyages.

Artembares, așa înfuriat cum era, se duse la Astyages, luînd și băiatul cu el ; el povesti înjosirea prin care trecuse și-i zise : „O rege, iată cum sîntem batjocoriți de un rob de-al tău, de feciorul văcarului !" – arătînd totodată umerii fiului său.

CXV După ce luă aminte și văzu, Astyages, dorind să răzbune copilul din considerație pentru Artembares, trimise după văcar și după feciorul acestuia. Cînd amîndoi i se înfățișară, Astyages, uitîndu-se la Cyrus, grăi : „Cum de-ai îndrăznit tu, fiul

unui astfel de om, să te porți cu atîta necuviință față de fiul acestuia – om de frunte la curtea mea ?" Copilul răspunse așa : „Stăpîne, tot ce-am făcut am făcut pe bună dreptate. Copiii din sat, printre care se amestecase și el, m-au ales în joacă să le fiu rege, căci le-am părut a fi cel mai vrednic pentru treaba asta. Toți ceilalți copii au adus la îndeplinire poruncile mele, numai ăsta nu a ascultat de loc și nu voia să le ia în seamă, neascultare pentru care și-a și luat pedeapsa. Dacă pentru aceasta mi se cuvine vreo osîndă, sînt gata s-o primesc".

CXVI În timp ce copilul rostea aceste cuvinte, Astyages începu încetul cu încetul să-l recunoască : i se păru că trăsăturile feței aduc cu ale sale, că și răspunsul se potrivea mai degrabă unui om liber și demn, apoi și răstimpul de cînd îl dăduse pierzaniei pe pruncul Mandanei părea să fie cît vîrsta-i de acum. Izbit de toate acestea, regele rămase cîtăva vreme fără grai [293] ; venindu-și cu greu în fire, abia de izbuti să vorbească, dornic să-l îndepărteze pe Artembares, ca să-l ia de-o parte pe văcar și să-l cerceteze între patru ochi. „Artembares, zise el, voi face în așa fel încît nici tu, nici fiul tău să nu aveți de ce să vă plîngeți". Pe Artembares îl trimise acasă, iar pe Cyrus, la porunca lui, slugile îl duseră în palat. Cînd văcarul rămase singur față în față cu el, Astyages îl întrebă de unde luase copilul și cine i l-a dat. Văcarul îl încredință că el e tatăl copilului și că cea care i-a dat naștere se mai află încă în casa lui. Astyages însă îi spuse că rău chibzuiește dorind să ajungă la chinuri grozave, și totodată, pe cînd zicea acestea, le și făcu semn străjilor să-l ridice. Văcarul însă, pe cînd era dus la cazne, dezvălui toată povestea așa cum se petrecuse. Începînd cu începutul, povesti totul din fir a păr, fără să mai mintă – și sfîrși prin rugăminți, cerînd îndurare.

CXVII Lui Astyages, după ce văcarul îi dezvălui adevărul, nu-i mai păsă de el, în schimb își întoarse toată mînia spre Harpagos și dădu poruncă străjilor să-l cheme pe dată. Cînd Harpagos i se înfățișă, Astyages îl întrebă : „Harpagos, de ce moarte l-ai făcut să piară pe copilul născut din fiica mea, pe care ți l-am încredințat ?" ; iar Harpagos, văzîndu-l pe văcar în casă, nu o luă pe un drum mincinos, ca să nu fie prins și dovedit, ci grăi astfel :

„O rege, în clipa cînd am luat copilul m-am gîndit, cumpănind lucrurile, cum să fac pentru a-ți împlini voia și, totuși, fără a mă face vinovat față de tine, să nu ajung un ucigaș nici în ochii fiicei tale, nici în ai tăi. Atunci am ales această cale : am chemat pe văcarul pe care-l vezi, i-am dat copilașul și i-am spus că tu ești acela ce-i poruncești să-l ucidă. Vorbind așa nu mințeam, că tu doar ai hotărît astfel. Îi încredințez deci copilul, cum spuneam, și-l învăț să-l lepede pe un munte necălcat de picior omenesc unde să rămînă de veghe pînă ce va fi murit. L-am amenințat cumplit de nu va aduce întocmai la îndeplinire poruncile. După ce omul a făcut ce-i poruncisem – și copilul s-a săvîrșit din viață – am trimis pe cei mai credincioși din eunucii mei [204], m-am încredințat [de cele petrecute] prin ochii lor, și am îngropat leșul. Așa s-au petrecut lucrurile, rege, în împrejurarea aceasta, și iată de ce moarte a avut parte copilul..."

CXVIII Harpagos grăise doar curatul adevăr. Astyages însă, ascunzîndu-și mînia ce i-o purta în urma celor întîmplate, mai întîi îi spuse și lui Harpagos încă o dată povestea ce-o auzise cu urechile lui de la văcar, iar pe urmă, după ce termină istorisirea, încheie spunînd că băiatul trăiește și că ce se făcuse rămînea bine făcut. „De cele ce s-au petrecut cu copilul, zicea regele, îmi părea nespus de rău, și nu-mi venea la îndemînă să fiu privit cu ochi răi de fiică-mea. Cum lucrurile au luat o întorsătură cît nu se poate mai bună, trimite-l pe fiul tău la băiatul ce mi s-a întors acasă, iar tu, vino diseară la mine la cină, căci am de gînd să aduc jertfele ce se cuvin în cinstea zeilor care mi-au scăpat copilul".

CXIX Cînd auzi acestea, Harpagos se închină pînă la pămînt și se bucură foarte ; greșeala din trecut luase o întorsătură bună, norocul îi surîdea și fusese poftit la cină. Drumul spre casă îl făcu în mare grabă. Harpagos avea un singur fecior, care abia împlinise treisprezece ani ; trimise de îndată copilul la curte și-i porunci să facă tot ce-i va spune regele. Iar el, peste măsură de bucuros, îi povesti și nevestei ce se întîmplase.

Astyages, de îndată ce copilul lui Harpagos sosi la el, îl înjunghie și-l tăie în bucăți ; carnea o puse parte la fript și parte

la fiert, apoi, rostuindu-le frumos, ținu bucatele gata de adus la masă.

Sosi și vremea cinei. O dată cu alți oaspeți se înfățișă și Harpagos. Pentru toți ceilalți și pentru sine, Astyages dăduse porunci să li se așeze în față mese încărcate cu carne de berbec, iar în fața lui Harpagos, toate rămășițele fiului său, afară de cap, mîini și picioare. Aceste bucăți erau puse de-o parte într-un coș acoperit cu grijă.

Cînd regelui i se păru că Harpagos s-a săturat cu ce mîncase, îl întrebă de i-au plăcut bucatele cu care se ospătase. La răspunsul lui Harpagos că i-au plăcut foarte mult, slujitorii care fuseseră însărcinați cu aceasta, au adus capul acoperit al copilului și mădularele ; stînd în fața lui Harpagos, îl îmbiau să deschidă coșul și să ia ce dorește. Harpagos le dădu ascultare și, descoperind coșul, văzu rămășițele fiului său... Atunci cînd le văzu nu se pierdu însă cu firea, ci știu să se stăpînească. Astyages îl întrebă dacă știa din carnea cărui animal s-a ospătat. Harpagos răspunse că știe, și că pentru el este bine ori ce-ar face regele lui. Cu aceste cuvinte, luînd carnea rămasă, o duse acasă, unde, pe cît socotesc, avea de gînd să îngroape tot ce putuse aduna [295].

CXX Aceasta a fost, prin urmare, pedeapsa hotărîtă de Astyages pentru Harpagos. Apoi, tot socotindu-se ce să facă cu Cyrus, regele îi chemă pe aceiași magi ce-i tălmăciseră visul așa cum am spus. Îndată ce sosiră, Astyages îi întrebă cum i-au tălmăcit vedenia. Ei repetară aidoma cele de odinioară, ținînd-o într-una că băiatul trebuia să domnească dacă a apucat să rămînă în viață și nu a pierit mai înainte vreme. Astyages luă iarăși cuvîntul, zicîndu-le : „Copilul trăiește și e teafăr. Cum locuia la țară, copiii din sat l-au ales rege. El a înfăptuit toate cîte le săvîrșesc regii cu adevărat : a domnit, statornicindu-și strajă în armată, paznici la uși, purtători de solii și așa mai departe. Acuma ce mai credeți că se va întîmpla ?“ Atunci magii grăiră : „Dacă copilul a scăpat cu viață și a domnit fără să fie pus de cineva la cale, fii fără grijă din partea lui și liniștește-te ; a doua oară nu va mai domni. Și altă dată s-a mai întîmplat, după cîte știm, ca prevestirile să se îndeplinească în mic ; nu mai vorbim de vise care duc la lucruri cu totul lipsite de însemnătate“ [296].

Astyages răspunse așa : „Şi eu, magilor, sînt cu totul de aceeaşi părere ; copilul, o dată ce a purtat numele de rege, visul s-a împlinit – şi pentru mine copilul nu mai înseamnă nici o primejdie. Cu toate acestea, chibzuiţi bine şi daţi-mi sfatul pe care-l credeţi cel mai potrivit şi pentru casa mea şi pentru voi !" La acest îndemn, magii spuseră : „O rege, şi pentru noi e de mare însemnătate ca puterea ta să rămînă neştirbită. Altminteri, trecînd la acest copil, care este persan, s-ar înstrăina, iar noi, care sîntem mezi, vom fi supuşi şi, după aceea, nu ne vom mai bucura de nici o vază din partea perşilor, fiind doar nişte străini ; dimpotrivă, cîtă vreme rămîi tu mai departe în scaun, care eşti unul de-ai noştri, avem şi noi partea noastră de putere şi ne bucurăm de mare cinstire din parte-ţi. Aşa că trebuie, fără precupeţire, să fim cu ochii în patru pentru tine şi ocîrmuirea ta. Dacă am vedea acum vreo pricină oarecare de teamă, ţi-am spune totul fără ascunziş. Deoarece însă visul s-a dovedit a fi fără însemnătate, sîntem pe pace şi te sfătuim să urmezi pilda noastră. Cu toate acestea, înlătură pe acest copil din ochii tăi şi trimite-l îndărăt în Persia, la părinţii lui".

CXXI Plin de bucurie la auzul acestor cuvinte, Astyages îl chemă pe Cyrus şi-i grăi astfel : „Fătul meu, greşit-am faţă de tine, luîndu-mă după deşertăciunea unui vis, dar ursita ta cea bună te-a scăpat cu viaţă ; acum, pleacă cu inima uşoară în Persia, unde te trimit însoţit de oamenii mei. Acolo vei găsi un tată şi o mamă care nu seamănă de loc cu văcarul Mitradates şi nevasta lui".

CXXII După ce vorbi astfel, Astyages îşi luă rămas bun de la Cyrus. Reîntors în casa lui Cambyses [297], părinţii îl primiră şi de îndată ce-au aflat cine era, îl copleşiră cu mîngîieri dragi, ca unii care crezuseră că băiatul pierise abia născut. Apoi îl cercetară în ce chip scăpase cu viaţă. Cyrus le povesti cum pînă atunci nu bănuise nimic şi că trăise în cea mai adîncă neştiinţă – aflînd abia pe drumul spre casă toată păţania lui. Ştiuse doar că este feciorul văcarului lui Astyages şi aflase de curînd toată povestea de la însoţitorii ce-l aduseseră din Ecbatana. Mai povesti că fusese crescut de soţia văcarului, pe care nu mai contenea s-o laude, şi în tot ce spunea pomenea într-una de *Kyno.*

Părinţii, ţinînd seama de acest nume, pentru ca scăparea cu viaţă a fiului lor să pară în ochii perşilor şi mai mult drept un fel de minune dumnezeiască, răspîndiră zvonul că o căţea îl hrănise pe Cyrus cînd fusese lepădat [208]. De aici se trage această legendă atît de cunoscută.

CXXIII Cînd Cyrus ajunsese la vîrsta bărbăţiei – dovedindu-se cel mai viteaz şi mai iubit dintre cei de-o seamă cu el – Harpagos căuta să-i cîştige bunăvoinţa, trimiţîndu-i mereu daruri, din dorinţa de a se răzbuna pe Astyages. Cum nu avea nici o dregătorie în ţară, nu întrevedea putinţa să urzească singur pedepsirea lui Astyages, dar văzînd cum creşte Cyrus, încerca să şi-l facă prieten, împletind suferinţele lui Cyrus cu ale sale.

Mai înainte de a trece la fapte, unelti următoarele: cum Astyages se purta aspru faţă de mezi, Harpagos, ducîndu-se la fiecare din fruntaşii mezilor în parte, izbuti să-i încredinţeze că ar trebui să-l ridice în scaun pe Cyrus şi să-l răstoarne pe Astyages. Cînd sfîrşi cele ce urzise şi se simţi gata, Harpagos, dornic să-şi dezvăluie planul şi lui Cyrus, care trăia în Persia, cum nu avea alt mijloc, deoarece drumurile erau păzite, închipui un şiretlic. Meşteşugi un iepure cu dibăcie şi-i spintecă burta fără să-i smulgă un fir de păr, iar după ce-l pregăti astfel, băgă înăuntru o scrisoare în care aşternuse cele ce dorea. Apoi, cusu la loc burta iepurelui şi-l dădu împreună cu nişte plase vînătoreşti celui mai credincios dintre slujitorii săi, trimiţîndu-l în Persia, ca şi cum ar fi fost un vînător. Omul avea poruncă să-i spună din gură lui Cyrus cînd îi va înmîna iepurele că trebuie să-l deschidă chiar el, cu mîna lui, şi fără să mai fie cineva de faţă cînd va face aceasta.

CXXIV Zis şi făcut. Primind iepurele, Cyrus îl spintecă şi, găsind înăuntru scrisoarea, o luă şi o citi. Iată ce stătea scris: „Fiu al lui Cambyses, zeii veghează asupră-ţi, altfel n-ai fi ajuns să te bucuri de atîta noroc. Răzbună-te acum pe Astyages, ucigaşul tău. Dac-ar fi fost după voia lui, ai fi fost un om mort; trăieşti numai datorită zeilor şi mie. Îmi închipui c-ai fost încunoştiinţat încă de multă vreme de toate cîte s-au întîmplat, cum s-au petrecut lucrurile cu tine şi ce-am pătimit eu din partea lui Astyages, fiindcă în loc să te fi omorît, te dădusem văcarului.

Tu acum, de vrei să m-asculţi, ai să ajungi stăpînul întregii ţări cîrmuite de Astyages. Caută de-i ridică pe perşi la răscoală şi porneşte împotriva mezilor... Fie că voi fi cu alesul lui Astyages să-ţi ţinem piept, fie oricare altul dintre fruntaşii mezilor, toate se vor îndeplini după pofta inimii tale. Toţi sînt gata să se lepede de rege şi, trecînd de partea ta, vor încerca să-l răstoarne pe Astyages. De vreme ce totul este pregătit la noi, treci la fapte – şi fără întîrziere".

CXXV De îndată ce află ce se pusese la cale, Cyrus chibzui cum ar fi mai cuminte să-i îndemne pe perşi la răscoală ; după multă socoteală, iată ce i se păru mai nimerit – şi ceea ce, de altfel, şi înfăptui. Ticlui o scrisoare în care scrise ce crezu de cuviinţă, porunci să se strîngă perşii laolaltă, apoi, desfăşurînd sulul şi dîndu-i citire, grăi : „Astyages mă pune căpetenie peste perşi [299]. Acum, zise el, bărbaţi ai Persiei, vă dau poruncă să vă strîngeţi aici de faţă şi fiecare să aducă o coasă". Iată ce le vorbi Cyrus.

Perşii se împart în numeroase triburi. Cele chemate de Cyrus, pe care le-a îndemnat să se ridice împotriva mezilor, triburi de care ascultă toţi ceilalţi perşi, sînt următoarele : pasargazii, maraficnii, maspienii. Din aceştia, pasargazii sînt cei mai aleşi [300] ; de ei ţine şi neamul Ahemenizilor, de unde se trag şi regii perseizi [301]. Tot perşi mai sînt şi următorii : pantialeenii, derusienii, germanienii, toţi plugari ; alte triburi însă sînt nomade – daii, marzii, dropicii, sagarţii.

CXXVI În Persia se afla un ţinut plin de ciulini, măsurînd cu totul cam optsprezece sau douăzeci de stadii ; cînd toţi oamenii se adunară, aducînd coase, aşa cum li se spusese, Cyrus îi puse să curete locul într-o singură zi. După ce perşii au sfîrşit munca ce le fusese cerută, Cyrus le dete o nouă poruncă : să se înfăţişeze iarăşi a doua zi, bine îmbăiaţi.

Pînă atunci, el strînse toate caprele, oile şi vitele tatălui său în acelaşi loc, le tăie şi le pregăti ca să ospăteze oastea perşilor. Pe urmă, aşa cum trebuia, se îngriji de vin şi de pîine.

A doua zi, perşii se înfăţişară şi Cyrus îi pofti să şadă pe iarba cîmpului, într-o poiană, şi-i ospătă din belşug. După ospăţ, Cyrus îi întrebă : ce le-a plăcut mai mult, cum au petrecut ziua

de ieri, sau cea de azi? Răspunsul a fost că deosebirea era ca de la cer la pămînt. Ziua din ajun a fost un chin, de dimineață pînă seara, iar cea de azi o fericire. La auzul acestui cuvînt, Cyrus le dezvălui tot ce pusese la cale, şi zise: „Bărbaţi ai perşilor, iată soarta voastră: de vreţi să m-ascultaţi, asemenea bunuri şi multe altele încă vă stau la picioare, fără a fi nevoiţi să îndepliniţi o muncă de robi! Dacă nu vreţi să-mi daţi ascultare, vă aştcaptă necazuri nesfîrşite la număr, asemenea celor de ieri. Acuma, ascultaţi-mă dară, şi veţi fi liberi! Pe cît se pare, eu însumi născut sub o stea norocoasă, am fost menit să iau în mîinile mele scăparea voastră de sub jug; nu vă socot întru nimic mai prejos de mezi, nici în îndeletnicirile războinice, nici în altele. Dacă aşa stau lucrurile, sculaţi-vă la luptă, cît mai repede, împotriva lui Astyages".

CXXVII Perşii, care de multă vreme îndurau cu greu stăpînirea mezilor, cînd văzură că au o căpetenie, începură, plini de bucurie, lupta pentru libertate. Astyages, îndată ce află de faptele lui Cyrus, îi trimite un sol să-l cheme la curte. Cyrus porunci solului să-l vestească pe Astyages că va veni la Ecbatana chiar mai repede decît ar fi dorit Astyages. La auzul veştilor, Astyages îi înarmă pe toţi mezii, iar în fruntea lor, ca orbit de zei, îl puse pe Harpagos, uitînd cu desăvîrşire cum îl lovise odinioară. Cînd mezii care luptau împotriva perşilor s-au ciocnit cu ei, unii din rîndurile lor, care nu erau părtaşi la conspiraţie, se bătură, alţii trecură de bună voie de partea perşilor, iar cei mai mulţi se prefăcură dinadins înfricoşaţi şi o luară la fugă.

CXXVIII La vestea ruşinoasei destrămări a oştirii lui, Astyages strigă, ameninţînd pe Cyrus: „Nici Cyrus nu va avea de ce să se bucure!" Fără să mai spună nimic altceva, mai întîi de toate trase în ţeapă pe magii tălmăcitori de vise, care îl sfătuiseră să-l lase pe Cyrus să plece, iar pe urmă îi înarmă pe toţi mezii cîţi mai rămăseseră în cetate, tineri şi bătrîni. Ducîndu-i la luptă şi bătîndu-se cu perşii, a fost înfrînt. Astyages a fost prins de viu, pierzîndu-şi şi mezii cîţi îi mai avea de partea lui [302].

CXXIX Pe cînd Astyages se afla în robie, Harpagos, apropiindu-se de el, făcea haz pe socoteala lui şi-l batjocorea. Între

alte vorbe grele ce i le spuse, îl mai întrebă – în schimbul cinei la care-l poftise Astyages, cînd îi dăduse să mănînce din carnea fiului său – cum i se pare robia în locul domniei ? Dar Astyages, privindu-l drept în ochi, îl întrebă la rîndu-i dacă fapta lui Cyrus era cumva pusă de el la cale. Harpagos răspunse că deoarece el îi scrisese, pe bună dreptate se socotește făptașul celor întîmplate. „Atunci – căută să-l lămurească Astyages – ești cel mai nechibzuit și cel mai nedrept dintre oameni : cel mai nechibzuit, deoarece, dacă într-adevăr cele ce s-au petrecut au fost pregătite de tine, ai dat domnia altuia, cu toate că ți-a stat în putere să ajungi tu însuți rege ; cel mai nedrept, fiindcă, din pricina unui ospăț, i-ai adus pe mezi în stare de robie. Dacă ai crezut că trebuia să-i treci altuia domnia în loc să o fi păstrat pentru tine însuți, mai cu dreptate ar fi fost ca acest bun să treacă asupra unui med, decît în mîna unui pers. Acuma însă, mezii, care nu purtau nici o vină pentru cele întîmplate, au ajuns robi, din stăpîni ce fuseseră, iar perșii, altădată sclavii mezilor, iată-i astăzi ajunși stăpîni !"

CXXX Așa s-a sfîrșit domnia lui Astyages, la capătul unei cîrmuiri de treizeci și cinci de ani ; mezii au fost supuși de perși datorită cruzimii regelui lor, ei, care domniseră peste ținutul Asiei de sud, dincolo de fluviul Halys, vreme de o sută douăzeci și opt de ani, afară de timpul stăpînirii scite. Ceva mai tîrziu, ei se căiră că au primit să se supună, și s-au răsculat împotriva lui Darius [303] ; răsculații au fost însă din nou învinși în luptă și, în cele din urmă, supuși pentru totdeauna. Deocamdată, pe vremea lui Astyages, perșii și Cyrus, ridicîndu-se împotriva mezilor, au ajuns de aci încolo stăpînii Asiei. Cît privește pe Astyages, Cyrus nu-i făcu nici un alt rău, ci îl ținu pe lîngă el pînă ce-și sfîrși zilele.

Astfel dar se născu și fu crescut Cyrus ; apoi, așa cum am povestit mai sus, odată ajuns rege, l-a răsturnat pe Cresus care avusese cel dintîi vină. După răsturnarea lui Cresus, se făcu stăpîn peste întreaga Asie.

CXXXI Perșii, după știința mea, au următoarele datini : nu numai că nu obișnuiesc să înalțe statui, temple și altare, ci, dimpotrivă, socot că cei ce le ridică sînt curat nebuni ; și aceasta,

cred eu, pentru că ei nu şi-au închipuit niciodată pe zei ca fiind înzestraţi cu fire omenească, aşa cum o fac elenii [304].

Ei obişnuiesc să aducă jertfe lui Zeus [305], suindu-se pe cele mai înalte piscuri de munte, înţelegînd sub numele de *Zeus* toată roata cerului. Aduc jertfe soarelui, lunii, pămîntului, focului, apei şi vînturilor. Din timpuri străvechi, acestor singure zeităţi aduc ei jertfă [306], dar pe urmă au învăţat de la asirieni şi arabi să-i jertfească şi Afroditei Urania [307]. Asirienii numesc această zeitate Mylitta, arabii Alilat, iar perşii Mithras [308].

CXXXII. Iată care este ritualul jertfei aduse zeităţilor pomenite mai sus. Ei nu ridică altare, nici nu aprind focuri atunci cînd vor să jertfească zeilor, nu se folosesc de libaţii, nici de cîntec de fluier, nici de cordele sacre, nici de boabe de orz. Cînd cineva doreşte să facă o jertfă oricăruia dintre zei îşi duce animalul de sacrificiu într-un loc neprihănit şi-l invocă pe zeu, purtînd în jurul animalului o cunună, de obicei împletită din ramuri de mirt. Celui ce aduce sacrificiul nu-i este îngăduit să ceară să-i meargă bine numai lui singur, aparte de ceilalţi ; el se roagă pentru binele regelui şi al tuturor perşilor, căci el însuşi e cuprins în întregul neam al perşilor. După ce taie victima în bucăţele, fierbe carnea şi, împrăştiind pe jos o iarbă cît mai fragedă, îndeosebi trifoi, aşază deasupra toate bucăţile de carne. Cînd treaba s-a isprăvit, un mag [309], care-i de faţă, cîntă theogonia [310], căci cel puţin după cîte spun ei, litania pe care o cîntă este o theogonie ; legea lor le cere să nu facă nici o ceremonie de sacrificiu fără a fi de faţă un mag. Cel care a adus jertfa mai rămîne puţin timp, apoi îşi ia carnea şi face cu ea ce doreşte.

CXXXIII. Perşii socot că trebuie să cinstească mai mult decît oricare alta ziua lor de naştere. În această zi găsesc de cuviinţă să aştearnă masă mult mai bogată decît în celelalte zile ; cei cu stare pun înaintea oaspeţilor, la masa zilei lor de naştere, un bou, un cal, o cămilă şi un măgar, fripţi întregi la cuptor ; săracii se mulţumesc cu vite mărunte.

La masă nu au multe feluri de mîncare, în schimb se aduc multe dulciuri, şi nu toate o dată. Din pricina asta, spun perşii, se scoală elenii flămînzi de la masă cînd stau şi mănîncă,

fiindcă după masă nu li se aduce mai nimic ; dacă li s-ar aduce ceva bun, n-ar mai conteni cu masa. Perşii sînt obişnuiţi să bea foarte mult vin ; nu le este însă îngăduit să vomite sau să urineze în faţa altcuiva. Acestea dar sînt obiceiurile lor de viaţă. Pe de altă parte, obişnuiesc să chibzuiască beţi asupra celor mai de seamă lucruri ; ceea ce au găsit cu cale să hotărască, le este adus spre chibzuială şi a doua zi, cînd sînt treji, de stăpînul casei în care se aflau cînd s-au sfătuit ; dacă şi cînd sînt treji găsesc că e cuminte ce-au hotărît, se ţin de hotărîre, iar de nu, o înlătură ; iar dacă cumva au ţinut sfat treji asupra unui lucru, îl hotărăsc apoi numai cînd se îmbată [311].

CXXXIV Cînd perşii se întîlnesc pe drum, se poate băga de seamă după următorul semn dacă cei ce s-au întîlnit sînt din aceeaşi stare : în loc să se salute cuvîntînd, se sărută pe gură. Dacă unul din doi este într-o stare doar cu ceva mai joasă, sărutul este dat pe obraz, iar dacă se află mult mai jos pe scara societăţii, cade în genunchi şi se închină cu fruntea la pămînt în faţa celuilalt.

Din toţi străinii de peste hotar, după ei înşişi, perşii îi preţuiesc mai mult pe cei care locuiesc cît mai aproape de ei, apoi pe vecinii acestora, şi tot aşa, îşi drămuiesc preţuirea după depărtarea ce-i desparte de alţii. Cel mai mic preţ în ochii lor îl au neamurile care locuiesc cel mai departe de ei, căci perşii se socot în toate privinţele mai presus de toţi oamenii din lume, iar despre ceilalţi, cred că se apropie de desăvîrşire numai în măsura pe care am arătat-o mai sus, şi că cei mai depărtaţi de ei sînt şi cei mai de nimica.

Pe vremea stăpînirii mezilor, neamurile regatului îşi întindeau autoritatea unul asupra altuia. Mezii îi stăpîneau pe toţi şi aveau grijă mai ales de cei care locuiau în nemijlocita lor apropiere ; aceştia, la rîndul lor, le purtau de grijă vecinilor, iar vecinii se îngrijeau de cei ce urmau. Treaba mergea după aceeaşi socoteală după care perşii îşi cinstesc vecinii. Fiecare neam avea o altă treaptă în ocîrmuire şi însărcinarea de a veghea asupra altora [312].

CXXXV Dintre toţi oamenii din lume, perşii sînt cei mai repede gata să primească obiceiuri străine. Astfel, poartă îm-

brăcămintea mezilor, părîndu-li-se mai frumoasă decît a lor, aşa cum, de altfel, poartă la război platoşe egiptene. Încearcă orice fel de plăceri de care aud vorbindu-se — pînă şi dragostea cu băieţii, cum au învăţat de la eleni. Fiecare din ei ia în căsătorie mai multe soţii legiuite şi, pe deasupra, îşi mai cumpără un număr şi mai mare de ţiitoare.

CXXXVI După vitejia arătată în luptă, deosebită virtute bărbătească dovedeşte şi cel ce poate să se laude cu cît mai mulţi copii. Celor ce au foarte mulţi copii, regele le trimite daruri în fiecare an ; părerea perşilor e că mulţimea face puterea. Educaţia copiilor începe de la cinci ani şi ţine pînă la douăzeci, îndreptîndu-se numai în trei laturi : călăria, tragerea cu arcul şi rostirea adevărului. Mai înainte de a împlini cinci ani, copilul nu se înfăţişează în ochii tatălui său, ci trăieşte numai în cămările femeilor. Obiceiul s-a împămîntenit pentru a nu se pricinui vreo durere tatălui, dacă copilul ar muri de mic.

CXXXVII Eu unul laud acest obicei, şi-l mai laud şi pe cel pe care-l voi spune îndată : pentru o singură greşeală, nici regele însuşi n-are dreptul să osîndească la moarte pe cineva şi nici oricărui alt pers nu-i este îngăduit pentru o singură greşeală să dea o pedeapsă de neîndreptat vreunui rob din casa lui. Dacă însă, după ce-a stat şi a chibzuit, stăpînul găseşte că vinovatul a mai săvîrşit şi alte greşeli — mai numeroase şi mai mari decît serviciile pe care le-a adus — abia atunci este în drept să-şi dea drumul mîniei. Perşii susţin cu tărie că la ei nimeni pînă acum nu şi-a ucis tatăl sau mama ; de cîte ori s-a întîmplat aşa ceva — cînd faptele au fost luate în cercetare cu de-amănuntul — s-a dezvăluit fără greş că era vorba de copii bănuiţi numai a fi ai celui ucis sau de copii rod al păcatului. Căci, pretind ei, este împotriva firii ca un părinte adevărat să fie ucis de mîna propriului său fiu.

CXXXVIII Ceea ce nu le e îngăduit să facă, nu le e îngăduit nici să vorbească. Cel mai ruşinos lucru cu putinţă pentru ei este minciuna, apoi să facă datorii ; multe sînt pricinile pen-

tru care văd ei aşa lucrurile, dar mai ales pentru că – zic ei – cel care împrumută este nevoit fără doar şi poate să şi mintă.

Dacă vreunul din cetăţeni e lovit de lepră sau de boala albă [313], n-are voie să intre în oraş, nici să se amestece printre oameni. Credinţa lor este că cel care pătimeşte aşa ceva a păcătuit împotriva soarelui ; chiar şi orice străin atins de aceste boli este izgonit îndărăt peste hotare ; şi tot din această pricină nu rabdă în ţara lor nici porumbeii albi, ci-i omoară [314]. Nu-şi fac micile trebuinţe, nici nu scuipă în undele vreunei ape curgătoare, nu-şi spală nici măcar mîinile în gîrlă – şi nici nu suferă ca altcineva s-o facă, căci ţin apele curgătoare în mare cinstire.

CXXXIX Iată şi o altă ciudăţenie ce se poate vedea în Persia – de care localnicii nu-şi dau seama, dar care nouă nu ne-a scăpat din vedere. Numele lor – care e dat fie după însuşirile trupeşti, fie după cele sufleteşti – se sfîrşesc toate în aceeaşi literă, şi anume în cea numită de dorieni *san*, şi de ionieni *sigma* [315]. Dacă vei lua bine seama, ai să vezi că într-adevăr numele perşilor se sfîrşesc toate în litera *s*, nu unele da şi altele ba, ci toate la fel, deopotrivă.

CXL Cele de mai sus, văzute cu ochii mei, le pot spune despre perşi fără să greşesc. Asupra celor ce urmează vorbesc însă ca despre nişte lucruri tăinuite, fără a şti dacă sînt chiar aşa ; şi anume e vorba de morţi. Leşul unui pers nu este îngropat mai înainte de a fi fost sfîşiat de păsări sau de cîini. Ştiu fără umbră de îndoială că aşa fac magii, căci o fac fără a se feri de ochii oamenilor ; perşii învelesc în ceară leşul pe care-l bagă în pămînt [316]. Magii se deosebesc mult de ceilalţi oameni şi mai ales de preoţii din Egipt : aceştia din urmă se feresc ca de-o nelegiuire să ucidă vreo vieţuitoare, afară doar de cele pe care le aduc ca jertfă ; magii, dimpotrivă, omoară cu mîna lor tot felul de fiinţe, nu însă cîinele [317] şi omul, ba încă se întrec care mai de care, ucigînd fără alegere furnici, şerpi, precum şi orice altă tîrîtoare sau zburătoare [318]. Dar să lăsăm această datină aşa cum a fost rînduită ea de la început, şi să ne întoarcem la firul povestirii noastre.

CXLI Ionienii și eolienii, de îndată ce lydienii au fost cuceriți de perși, au trimis o solie la Sardes, să se înțeleagă cu Cyrus, rugîndu-l să-i primească ca supuși întocmai așa cum îi fuseseră lui Cresus. Cyrus, după ce ascultă cuvintele solilor, le spuse o poveste : „A fost odată un om care cînta din fluier – zicea regele ; și cum cînta el, tot privind la peștii care se zbenguiau în mare, credea că peștii vor veni pe uscat. Cînd se văzu înșelat în așteptări, a pus mîna pe-o plasă în care a prins mulțime mare de pește și a tras plasa la mal. Privindu-i cum se zbăteau, le grăi peștilor așa : «Ia mai conteniți cu săltatul, doar cînd vă cîntam din fluier nici gînd n-aveați să ieșiți afară și să-mi dănțuiți !»“ [319] Cyrus le spuse dinadins această poveste ionienilor și eolienilor, deoarece, mai înainte vreme, cînd el însuși îi rugase, prin solii ce-i trimisese la ei, să se despartă de Cresus, ionienii nici nu voiseră să audă de așa ceva, pe cînd acuma, după cele întîmplate, se arătau gata să asculte de Cyrus. Povestea, regele o spunea cu sufletul plin de mînie. Ionienii, cînd auziră cum stau lucrurile de la cei întorși în orașele Ioniei, fiecare cetate a lor se apucă să se înconjure cu ziduri [320], iar locuitorii se adunară cu toții la Panionion, afară doar de milesieni. Numai cu milesienii Cyrus încheiase un legămînt de prietenie, întocmai celui care-i legase pe milesieni de regele Lydiei. Ceilalți, învoindu-se cu toții, s-au hotărît să trimită o solie la Sparta, ca să-i roage pe spartani să le ia apărarea.

CXLII Ionienii [321] despre care este vorba și care stăpînesc Panionion și-au așezat orașele sub cel mai frumos cer pe care-l știm și pe pămîntul cu cele mai blînde anotimpuri ; nu fac cît ținutul Ioniei, nici țările așezate la miazănoapte, nici cele de la miazăzi, nici cele de la răsărit, nici cele de la apus – asupra unora abătîndu-se frigul și umezeala, asupra altora arșița și uscăciunea. Locuitorii Ioniei nu vorbesc una și aceeași limbă, ci fiecare grăiește altfel. Miletul este cea dintîi așezare dinspre miazăzi, urmată de Myus și Priene [322] ; aceste orașe sînt așezate în Caria și au aceeași limbă. Vin la rînd orașele din Lydia : Efesul, Colofonul, Lebedos, Teos, Clazomenai și Foceea [323]. Orașele înșirate acum nu se potrivesc nicidecum ca limbă cu cele pomenite mai sus, dar între ele se aseamănă [324]. Apoi, mai rămîn încă trei orașe ioniene – dintre care două întemeiate

în insulele Samos și Chios, iar al treilea ridicat pe țărmul continentului : Erythrai [325]. Cei din Chios și din Erythrai vorbesc aceeași limbă, pe cînd samienii au un grai numai al lor. Iată, prin urmare, care sînt cele patru feluri de graiuri ale ionienilor.

CXLIII Dintre ionienii aceștia, milesienii erau oarecum la adăpost de primejdie, în urma tratatului încheiat, iar ionienii, locuitori ai insulelor, n-aveau nici ei de ce să se teamă, căci fenicienii [325 bis] nu erau încă supuși de perși, iar perșii nu cunoșteau încă, pe acea vreme, meșteșugul de a umbla pe mare.

Ionienii din Asia s-au despărțit de grosul ionienilor numai din următoarea pricină [326] : pe vremea cînd tot poporul elenilor era slab, ramura ionică era cea mai neînsemnată din neamurile care-l alcătuiau și nu se bucura de nici o prețuire. Într-adevăr, afară de Atena, nici o altă așezare a lor nu era vestită. Ceilalți ionieni, ba chiar și atenienii, fugeau de numele de „ionian" și nu le plăcea să li se spună astfel ; pe cît mi se pare mie, pînă și astăzi cei mai mulți din ei se rușinează de acest nume [327]. Dimpotrivă, cele douăsprezece orașe despre care am vorbit se făleau cu numele de „ionian" și au înălțat un templu numai pentru ele singure, căruia i-au pus numele de „Panionion" [328]. Ele luară hotărîrea să nu împartă lăcașul lor de închinare cu nimeni dintre ceilalți ionieni (și, de altfel, nimeni, afară de cei din Smyrna, n-a cerut să fie primit să se închine acolo).

CXLIV Tot așa se petrec lucrurile și cu dorienii din ținutul zis astăzi „Pentapolis" – mai înainte vreme, „Hexapolis" ; ei se feresc cu strășnicie să mai primească la templul Triopic [329] pe alți dorieni din vecinătate [330] – ba chiar și dintr-ai lor au înlăturat de la ceremonii pe cei care încălcaseră rînduielile sanctuarului. La jocurile date în cinstea lui Apollo Triopianul, se statorniciseră odinioară, ca răsplată pentru învingători, trepiede de aramă ; cei care le primeau aveau datoria să nu le scoată din templu, ci să le închine pe loc zeului. Un om din Halicarnas [331], pe nume Agasicles, cîștigînd întrecerea, trecu peste obiceiul pămîntului și, luînd trepiedul acasă la el, îl bătu în peretele casei. De aceea, cele cinci orașe – Lindos, Ialyssos, Cameiros [332], Cos [333] și Cnidos au înlăturat din comunitatea templului pe cel

de-al şaselea oraş, Halicarnasul. Aceasta a fost, aşadar, pedeapsa dată locuitorilor din Halicarnas [334].

CXLV Părerea mea este că ionienii au întemeiat confederaţia de douăsprezece oraşe şi n-au mai vrut să primească şi pe alţii, deoarece şi atunci cînd locuiau în Pelopones aşezările lor tot în număr de douăsprezece erau, aşa cum, de altfel, au şi rămas pînă azi în mîinile aheilor, care i-au alungat pe ionieni [335], şi anume : mai întîi Pellene, în faţa Sicyonului, pe urmă Aigira şi Aigai – pe unde curge rîul Crathis [336], care nu seacă niciodată şi de la care şi-a tras numele şi un rîu din Italia ; Bura şi Helike, unde s-au adăpostit ionienii biruiţi în luptă de ahei ; Aigion, Rhypes, Patrai, Pharai, Olenos, prin care îşi rostogoleşte apele marele rîu al Peirosului ; Dyme şi Tritaia, singurele din aceste oraşe înlăuntrul continentului.

CXLVI Aceste douăsprezece aşezări [337] aparţin astăzi aheilor, odinioară însă erau ale ionienilor.

Iată pentru ce şi ionienii din Asia au întemeiat douăsprezece oraşe ; ar fi o nerozie să spui că aceşti ionieni sînt mai presus decît ceilalţi sau că au o obîrşie mai vestită ; printre ei, de altfel, se află o parte destul de însemnată de abanţi din Eubeea [338], care n-au nimic comun cu locuitorii din Ionia, nici măcar numele ; cu aceşti ionieni s-au mai amestecat şi minyenii din Orchomenos [339], cadmeeni, driopi, focidieni răzvrătiţi, moloşi, pelasgi din Arcadia, dorieni din Epidauros [340] şi multe alte neamuri. Chiar cei plecaţi din prytaneul [341] atenienilor, şi care se ţineau a fi cei mai de seamă, nu şi-au luat cu ei femei cînd au pornit să întemeieze aceste colonii, ci şi-au luat femei cariene, pe ai căror părinţi i-au ucis. În urma omorului săvîrşit, femeile s-au legat cu jurămînt, pe care l-au lăsat şi fiicelor lor, ca niciodată să nu stea la masă cu soţul lor şi niciodată să nu-i zică pe nume [342] ; toate acestea, deoarece ionienii, ucigaşii părinţilor, ai bărbaţilor şi ai fiilor ce-i avuseseră, le luaseră de neveste după înfăptuirea acestei nelegiuiri.

CXLVII Întîmplarea s-a petrecut la Milet. Unii dintre ionienii din Asia şi-au ales rege dintr-o spiţă lyciană, coborîtoare din Glaucos [343], fiul lui Hippolohos, alţii şi-au ales drept cîrmu-

itori pe cauconii din Pylos, care se trag din Codros [344], fiul lui Melanthos, iar alții își aleseră cîrmuitorii din urmașii ambelor dinastii. Cum ei țin la numele lor mai mult decît oricare din ceilalți ionieni, n-au decît să treacă, dacă le place, drept adevărații ionieni. Adevărul e că ionieni sînt toți cei care își trag obîrșia din Atena și sărbătoresc Apaturiile [345]; toți ionienii țin sărbătoarea Apaturiilor, numai locuitorii Efesului și ai Colofonului, nu. Ei sînt singurii dintre ionieni care n-o țin, fiind înlăturați de la această sărbătoare în urma unui omor întîmplat cîndva.

CXLVIII „Panionion" este un loc sfînt de pe muntele Mycale [346], așezat spre miazănoapte și închinat de obștea ionienilor lui Poseidon Heliconios [347]. Mycale e o limbă de pămînt muntos care se întinde spre partea de unde bate zefirul, în fața insulei Samos. Ionienii din cele douăsprezece orașe se adună aci pentru a celebra ceremoniile religioase care au primit numele de „Panionia". Nu numai numele sărbătorilor ioniene se sfîrșește astfel, în aceeași literă, ci și numele sărbătorilor tuturor elenilor, așa cum se întîmplă și cu numele perșilor [348].

CXLIX După orașele ioniene, iată acum și pe cele eoliene: Kyme sau Phriconis, Lerisai, Neon Teichos, Temnos, Killa, Notion, Aigiroessa, Pitane, Aigaiai, Myrina, Gryneia [349]. Acestea sînt cele mai vechi orașe eoliene, în număr de unsprezece; unul din ele și anume Smyrna [350], a fost smuls de către ionieni; căci, pe continentul asiatic, orașele eoliene erau și ele tot douăsprezece ca număr. Ținutul pe care s-a nimerit să-l colonizeze eolienii este mai mănos decît al ionienilor, dar nu se bucură de anotimpuri atît de blînde.

CL Iată cum au pierdut eolienii Smyrna: ei primiseră în cetatea lor pe niște locuitori din Colofon, înfrînți într-o răzvrătire și pe urmă alungați din patrie. Nu după mult timp, fugarii din Colofon, pîndind pe smyrnieni – cînd aceștia celebrau o serbare în cinstea lui Dionysos în afara zidurilor cetății – au închis porțile și s-au făcut stăpîni pe cetate. Toți eolienii sărind intr-ajutor, au ajuns la o învoială: ionienii urmau să dea îndărăt toate bunurile casnice, iar eolienii părăseau cetatea. După îm-

plinirea celor hotărîte, cei din Smyrna au fost împărțiți între celelalte orașe eoliene care i-au primit în sînul lor. „

CLI Acestea sînt orașele de pe continent ale eolienilor, fără să le mai socotim și pe cele de pe muntele Ida[351], căci acestea se află mai la o parte. În privința orașelor de pe insule, cinci se află în Lesbos (al șaselea, care se află tot în Lesbos, și anume Arisba, a fost cucerit de locuitorii Methymnei, deși erau de același sînge cu arisbienii)[352]; un alt oraș a fost întemeiat în Tenedos, iar un altul în pîlcul de insulițe numit „o sută de insule"[353]. Cei din Lesbos și cei din Tenedos, ca și ionienii din insule, nu erau pîndiți de nici o primejdie. Dar celelalte cetăți hotărîră într-un glas să-i urmeze pe ionieni în tot ce-ar face aceștia.

CLII De îndată ce-au ajuns la Sparta (căci solia fusese trimisă în mare pripă), trimișii ionienilor și ai eolienilor au ales, spre a vorbi în numele tuturora, pe trimisul Foceei, care se numea Pythermos. Pythermos – pentru ca spartanii să se adune în număr cît mai mare cînd or auzi de așa ceva – s-a înfășurat într-un veșmînt de porfir[354] și, cînd s-a aflat în fața lor, a rostit o cuvîntare lungă[355], în care le cerea să vie într-ajutorul elenilor din Asia. Dar spartanii nu-i dădură ascultare, și hotărîră să nu-i ajute pe ionieni. Solii se întoarseră acasă. Spartanii, cu toate că respinseseră solia ioniană, trimiseră totuși o corabie cu cincizeci de vîsle[356] care, pe cîte socot, trebuia să ia seama la ce se petrecea între Cyrus și ionieni.

Ajunsă la Foceea, solia din Sparta l-a trimis la Sardes pe cel mai de frunte dintre soli, numit Lacrines, pentru a duce lui Cyrus cuvîntul spartanilor, și anume: să nu cuteze să se atingă de vreun oraș elen – căci ei nu vor trece fapta cu vederea.

CLIII Cînd solul sfîrși ce avea de spus, se zice că Cyrus i-a întrebat pe cîțiva eleni care stăteau lîngă el, cine erau acești lacedemonieni și cît erau ei de numeroși[357] de se-ncumetau să-l înfrunte astfel. După ce se dumiri, vorbi către solul spartanilor: „Nu m-am temut niciodată de astfel de oameni care au în mijlocul orașului un loc hărăzit[358] pentru adunări unde se amăgesc unii pe alții prin jurăminte mincinoase[359]. De voi fi sănătos, nu păsurile ionienilor le vor da de vorbit, ci ale lor înșile".

Cyrus zvîrlea aceste cuvinte amenințătoare țintind pe toți elenii, deoarece ei țin tîrguri unde se cumpără și se vinde ; căci, la perși, nu se pomenește să se facă schimb la piață, și nici n-au măcar un loc pentru așa ceva [360]. Apoi, Cyrus încredință paza orașului Sardes unui bărbat pers, Tabalos, iar lui Pactyes, un lydian, îi dete însărcinarea să ducă în Persia comorile lui Cresus și ale celorlalți lydieni [361] ; el însuși se întoarse la Ecbatana, luîndu-l și pe Cresus cu el, deocamdată neținînd cîtuși de puțin seama de ionieni. Nori negri se iveau, în schimb, dinspre părțile Babilonului, ale bactrienilor, saccilor și egiptenilor ; regele avea de gînd să meargă chiar el împotriva acestora, în fruntea armatelor, iar împotriva ionienilor să trimită o altă căpetenie de oști.

CLIV Cînd Cyrus părăsi Sardesul, Pactyes răsculă pe lydieni împotriva lui Tabalos și a lui Cyrus. Coborînd pe țărmul mării, cum avea în mînă tot aurul luat din Sardes, tocmi lefegii și hotărî pe locuitorii de pe coastă să lupte alături de el. Năpustindu-se asupra Sardesului, îl împresură pe Tabalos care se închise în acropole.

CLV Cyrus, aflînd pe drum ce se petrecea, îi spuse lui Cresus : „Cresus, care fi-va oare capătul tulburărilor prin care trec ? Lydienii, pe cît se vede, nu se vor astîmpăra să-mi tot dea de lucru și să-și dea și lor totodată. Mă întreb dacă n-ar fi cel mai bine să-i aduc în stare de robie. Pare-mi-se că m-am purtat ca unul care, după ce a omorît un părinte, i-a cruțat copiii [362] ; în timp ce te duc cu mine ca rob, tu care-ai fost pentru lydieni mai mult decît un tată, le las lydienilor orașul pe mînă și apoi mă mai mir că se răzvrătesc împotrivă-mi !“ Cyrus spunea ce gîndea. Iar Cresus îi răspunse cu aceste cuvinte, de teamă ca Cyrus să nu dărîme Sardesul, nelăsînd nici piatră pe piatră : „O rege, tot ce spui e cu temei ; totuși, nu-ți da frîu liber miniei și nu nimici o cetate străveche care nu-i cu nimic vinovată nici de ce s-a petrecut mai înainte vreme, nici de cele ce se întîmplă acum. Pentru trecut, eu port toată vina care apasă asupra capului meu. Pentru clipa de față, vinovat este Pactyes, căruia tu i-ai încredințat Sardesul [363], deci asupra lui să cadă mînia ta. Iartă-le lydienilor și, ca pe viitor să nu se mai răzvrătească și să nu-ți

mai dea prilej de temere, rînduiește-le ce te voi sfătui eu : trimite vorbă că nu le mai dai voie să aibă arme de luptă ; dă-le poruncă să poarte tunici pe sub mantie și să se încalțe cu coturni, spune-le că dorești să-și învețe copiii cîntul la citară, cîntul din strune și negoțul cu de-amănuntul [364]. Foarte curînd, o rege, îi vei vedea cu ochii tăi cum se vor schimba într-un fel de muieri din bărbați ce sînt, așa încît nu vor mai fi o primejdie pentru tine și nici nu se vor mai scula cu răzvrătire împotrivă-ți".

CLVI Cresus îl sfătuia pe Cyrus la toate cîte le-ați aflat, găsindu-le mai ușor de îndurat pentru lydieni decît să fie vînduți ca robi, știind că dacă nu-i va înfățișa vorbe cu temei, nu va izbuti să-l înduplece să-și mute gîndul. Pe de altă parte, se temea ca nu cumva în viitor lydienii, răsculîndu-se din nou împotriva perșilor, să nu-și atragă singuri nimicirea, chiar dacă ar fi ieșit deocamdată din încurcătură.

Cyrus însă se arătă bucuros de sfatul primit și, potolindu-și mînia, făgădui să-i dea ascultare lui Cresus. Chemînd la el pe un med, Mazares, îi porunci să încunoștiințeze pe lydieni de cele ce-l învățase Cresus și să-i ia ca robi pe toți ceilalți care, uniți cu lydienii, merseseră împotriva Sardesului ; cît despre Pactyes, să i-l aducă viu cu orice preț.

CLVII După ce dădu aceste porunci, aflîndu-se pe drum, Cyrus își urmă călătoria spre ținuturile perșilor. Pactyes – cum auzi că o oștire era pe cale să se apropie de el – se înspăimîntă și se grăbi să fugă la Kyme. Medul Mazares se îndreptă spre Sardes numai cu o parte din oastea lui Cyrus, atîta doar cîtă avea la îndemînă ; cum nu mai găsi aici pe nici unul din oamenii lui Pactyes, îi sili mai întîi pe lydieni să îndeplinească hotărîrile lui Cyrus ; și, într-adevăr, în urma poruncilor lui Cyrus, lydienii și-au schimbat cu totul felul de viață. Apoi Mazares trimese la Kyme soli cu poruncă ca Pactyes să-i fie predat.

CLVIII Locuitorii din Kyme găsiră însă cu cale să-l întrebe pe zeul preamărit de Branchizi ce era de făcut. Se afla în acele locuri un oracol din vremuri străvechi, pe care obișnuiau să-l consulte toți ionienii și eolienii ; locul se găsește în ținutul Miletului, deasupra portului Panormos. Kymeenii, așa cum spuneam,

trimiseră la Branchizi oameni care să cerceteze oracolul asupra celor ce trebuiau să facă cu Pactyes pentru a fi pe placul zeilor. La întrebarea pusă de ei, răspunsul a fost să-l dea pe Pactyes în mîna perşilor. Cînd kimeenii luară cunoştinţă de răspunsul adus, se pregătiră să-l predea. În timp ce mulţimea cetăţenilor era gata să meargă pe această cale, un cetăţean fruntaş, şi anume Aristodicos, fiul lui Heracleides, arătîndu-se neîncrezător în oracol[365] şi bănuind pe cei trimişi că strîmbaseră adevărul, îi opri pe kymeeni să treacă la fapte, pînă cînd alţi soli, dintre care urma şi el să facă parte, nu vor fi mers să întrebe a doua oară oracolul despre soarta lui Pactyes.

CLIX Ajunşi la Branchizi, Aristodicos, în numele soliei, întrebă oracolul zicînd : „Doamne, venit-a la noi, cerînd ocrotire, lydianul Pactyes, fugind de-o moarte năprasnică ce-l pîndeşte din partea perşilor. Perşii îl cer – poruncind kymeenilor să-l predea. Noi însă – cu toate că ne temem de puterea perşilor –, pînă în clipa de faţă n-am îndrăznit să dăm pe mîna lor pe cel care ne cere ocrotire, mai înainte de a-ţi cunoaşte fără greş gîndul despre cele ce trebuie să facem..." Aşa întrebă Aristodicos, dar zeul le dădu kymeenilor acelaşi răspuns, adică îi sfătui să-l predea pe Pactyes perşilor. Atunci Aristodicos, cu precugetare, făptui cele ce urmează : dînd ocol templului, alungă vrăbiile şi alte păsări cîte se mai găseau pe acolo din cuiburile ce şi le făcuseră sub streaşina templului[366]. Pe cînd îşi ducea la îndeplinire fapta, se spune că s-a auzit un glas din adîncul templului care i-a vorbit astfel lui Aristodicos : „Tu, cel mai nelegiuit între oameni, cum de îndrăzneşti să faci aşa ceva ? Cutezi să alungi de la templul meu pe cei pe care-i ocrotesc ?!" Fără să se sfiască, Aristodicos a răspuns la întrebare : „Stăpîne, văd cît ştii de bine să aperi pe cei care s-au pus sub ocrotirea ta, şi kymeenilor le porunceşti să-l dea pe mîna duşmanilor pe cel care le cere ocrotire ?"... „Da, aşa poruncesc – cuvîntă iarăşi zeul – pentru ca voi, săvîrşind o nelegiuire, să pieriţi cît mai repede şi pe viitor să nu mai veniţi să întrebaţi oracolul meu ce aveţi de făcut cu cei care vă cer ocrotirea".

CLX Cînd kymeenii au auzit răspunsul ce le-a fost adus, l-au scos afară din oraş pe Pactyes şi l-au trimis la Mytilene, de-

oarece nu voiau să piară dacă l-ar fi predat, dar nici să fie împresuraţi dacă l-ar fi ţinut la ei. Mytilenienii, cărora Mazares le cerea printr-o solie să i-l dea pe Pactyes, tocmai se pregăteau s-o facă în schimbul unei anumite sume de bani, n-aş putea spune fără greş cît, fiindcă tîrgul nu s-a mai făcut ; kymeenii, de îndată ce auziră de tocmelile celor din Mytilene, trimiţînd o corabie la Lesbos, l-au dus pe Pactyes în Chios. Acolo, smuls cu silnicie de la altarul Athenei Poliuchos [367], a fost predat [perşilor] de locuitorii din Chios. Predarea se făcea în schimbul unei bucăţi de pămînt, numită a lui Atarneus. Acest ţinut, zis al lui Atarneus, se află în Mysia, în faţa Lesbosului [368]. Perşii, punînd mîna pe Pactyes, îl aruncară în temniţă, dorind să-l înfăţişeze lui Cyrus. Şi a trecut pe urmă vreme îndelungată în care nici un locuitor din Chios, aducînd jertfă vreunuia din zei, n-a mai împrăştiat peste capetele victimelor boabe din orzul crescut în locul acesta, numit al lui Atarneus, nici n-a copt turte sacre din grîul venit de acolo, iar lumea înlătura de la ceremoniile religioase orice lucru adus de acolo.

CLXI După ce locuitorii din Chios l-au predat pe Pactyes, Mazares porni cu război împotriva celor care luptaseră alături de Pactyes la împresurarea lui Tabalos, şi astfel izbuti să ia ca robi pe cei din Priene, trecu prin foc şi sabie împreună cu oamenii săi întreaga cîmpie a Meandrului în lung şi lat, şi tot aşa făcu şi cu Magnesia [369]. Apoi, destul de curînd, muri bolnav.

CLXII După moartea lui Mazares, îi urmă la comanda trupelor Harpagos, sosind din Asia de sus ; şi acesta era med de neam, şi anume acelaşi Harpagos pe care Astyages, regele mezilor, îl ospătase cu o masă nelegiuită, adică cel care-l ajutase pe Cyrus să pună mîna pe domnie. Harpagos, pus căpetenie peste oşti de către Cyrus, cum ajunse în Ionia porni la cucerirea cetăţilor, ridicînd movile de pămînt [370] ; de îndată ce-i silea pe locuitori să se închidă după zidurile cetăţii, obişnuia să-i ţină asediaţi, înălţînd sub ziduri grămezi de pămînt.

CLXIII Cel dintîi oraş din Ionia pe care puse mîna a fost Foceea. Locuitorii de aci sînt cei dintîi eleni care au făcut lungi călătorii pe mare şi au descoperit Marea Adriatică, Tyrrhenia [371],

Iberia[372], Tartessosul[373]; în călătoriile lor pe mare, ei nu se slujeau de corăbii rotunde[374] la înfățișare, ci de pentecontere. Cînd au sosit la Tartessos, cîștigară prietenia regelui de aci, numit Arganthonios, care a domnit la Tartessos optzeci de ani și a trăit o sută douăzeci. Foceenii se vîrîră într-atît sub pielea bătrînului, încît acesta mai întîi ii pofti să-și lase Ionia lor și să se așeze oriunde ar fi vrut în țara lui, iar apoi, cum nu putuse să-i înduplece, cînd a aflat de la ei despre primejdia medă care creștea într-una[375], le dădu bani să-și ridice un zid de jur împrejurul orașului. Și le-a dat bani din belșug; căci lungimea zidului măsoară un număr mare de stadii, iar zidul a fost ridicat în întregime numai din pietre mari, meșteșugit potrivite între ele.

CLXIV Acestea sînt împrejurările care au dus la clădirea zidului Foceei. Harpagos, înaintînd cu armata ce-o avea, îi împresură pe foceeni, trimițîndu-le vorbă că s-ar mulțumi ca locuitorii să se învoiască să dărîme doar un singur meterez al zidului[376] și să închine o singură locuință[377]. Foceenii, care aveau groază de sclavie, cerură un răgaz de o zi ca să chibzuiască înainte de a da răspunsul; pentru ziua îngăduită, îl rugau pe Harpagos să-și îndepărteze oștirea de sub zidurile lor. Harpagos le răspunse că-și dă bine seama ce au de gînd să facă, dar că totuși le va îngădui să țină sfat. Așadar, în ziua cînd Harpagos își îndepărtase oastea, foceenii își traseră penteconterele pe apă, încărcară femeile și copiii, toate lucrurile casnice cîte le aveau, și, pe deasupra, statuile din temple și alte odoare, afară de cele din bronz, marmură și de picturi. După ce au încărcat tot ce mai rămăsese, se urcară și ei pe corăbii și se îndreptară spre Chios. Iar perșii ocupară Foceea deșartă de locuitori[378].

CLXV Foceenii, după ce locuitorii din Chios n-au vrut să le vîndă pe bani insulele numite Oinusse[379] – de teamă ca nu cumva acestea să ajungă un nod de negoț, iar propria lor insulă să înceapă a fi ocolită din această pricină – porniră mai departe spre Kyrnos[380]. Aici, cu douăzeci de ani în urmă, ascultînd de îndemnurile unui oracol, întemeiaseră ei o colonie, pe nume Alalia[381]. Arganthonios, pe vremea aceea, era mort de mult. În drum spre Kyrnos, mai întîi se abătură la Foceea, unde răpuseră străjile perșilor care păzeau orașul încredințat lor de Har-

pagos ; apoi, după ce terminară treaba aceasta, au pus blesteme înfricoşătoare pentru oricine ar fi părăsit ceata care pleca pe mare ; fără a se mulţumi numai cu blestemele, au zvîrlit în mare şi un bulgăr de fier înroşit în foc, jurînd că nu se vor întoarce la Foceea mai înainte ca fierul înroşit să se fi ridicat deasupra valurilor. Dar, pe cînd erau în drum spre Kyrnos, mai mult de jumătate din ei au fost cuprinşi de jale şi dor după oraşul şi ţinutul unde crescuseră şi, călcînd jurămintele făcute, s-au întors îndărăt la Foceea. Cei care şi-au ţinut cuvîntul, desfăşurîndu-şi pînzele, au apucat calea mării, plecînd din insulele Oinusse.

CLXVI Cînd au ajuns la Kyrnos, au locuit aici vreme de cinci ani, alături de cei sosiţi înaintea lor, şi întemeiară sanctuare. Cum se ţineau numai de prădăciuni şi de jafuri pe la toţi vecinii, tyrrhenienii şi carthaginezii [382] se înţeleseră între ei să pornească împotriva foceenilor, fiecare cu cîte 60 de corăbii. Foceenii îşi înarmară şi ei corăbiile, în număr de şaizeci, şi ieşiră în întîmpinarea duşmanului în apele mării numită Sardoniană [383]. Încăierîndu-se într-o bătălie navală, foceenii cîştigară un fel de biruinţă „cadmeeană" [384] ; patruzeci din corăbiile lor au fost nimicite, iar cele douăzeci cîte au mai rămas nu mai erau de întrebuinţat, căci li se strîmbaseră ciocurile. Foceeni se întoarseră pe mare la Alalia, îşi luară femeile, copiii şi avutul cît puteau corăbiile să poarte şi, părăsind Kyrnosul, se îndreptară spre Rhegion [385].

CLXVII Carthaginezii şi tyrrhenienii, pe oamenii care se aflau pe corăbiile nimicite şi-i împărţiră între ei ca robi ; [locuitorii din Agylla] [386] căpătară cea mai mare parte dintre robii foceeni, pe care, ducîndu-i în afară de oraş, îi uciseră cu pietre. De atunci, la agyllieni, oricine şi orice ar fi trecut pe lîngă locul unde zăceau trupurile foceenilor, ajungea strîmb, schilod, slăbănog, fie că era vorba de vite mici, de vite de jug sau de oameni. Agyllienii, dornici să-şi ispăşească păcatul, au trimis la Delfi. Pythia le porunci să facă ceea ce, de altfel, mai săvîrşesc încă şi azi : în cinstea celor ucişi aduc sacrificii bogate şi ţin jocuri gimnice şi alergări de cai. Aşa fu soarta acestei părţi dintre foceeni. Ceilalţi însă, care au fugit la Rhegion, plecînd de aici mai departe, au pus mîna pe o aşezare orăşenească din ţinutul

Oinotriei [387], care acum se numește Hyele [388]. Ei colonizară orașul, după ce-au aflat de la un om din Poseidonia [389] că Pythia le poruncise prin oracolul dat să ridice doar un sanctuar în cinstea unui erou cu numele Kyrnos [390], nu să se așeze în insula cu acest nume. Iată dar care a fost soarta Foceei din Ionia.

CLXVIII Locuitorii din Teos se purtară și ei tot cam ca foceenii. Cînd Harpagos, cu ajutorul unui val de pămînt, le-a cucerit întăritura zidurilor, urcîndu-se cu toții în corăbii, apucară pe mare spre Tracia și aici întemeiară orașul Abdera; orașul mai fusese o dată întemeiat, înainte de sosirea teenilor, de Timesios din Clazomenai, dar acesta n-a apucat să se bucure de liniște, căci a fost izgonit de traci; acum Timesios este cinstit de locuitorii din Abdera ca un erou.

CLXIX Foceenii și teenii au fost singurii dintre ionieni care n-au vrut să rabde jugul robiei și și-au părăsit țara. Ceilalți ionieni, afară de milesieni, îl înfruntară bărbătește pe Harpagos, ca și cei ce-au plecat, și se purtară vitejește, fiecare luptînd pentru patria lui; dar, fiind înfrînți și orașele lor cucerite, au rămas fiecare în țara lui și s-au supus poruncilor date. Cît privește pe milesieni, așa cum am arătat mai sus, deoarece făcuseră un jurămînt de credință față de Cyrus, au trăit în liniște. În acest chip a fost Ionia robită pentru a doua oară. Cînd Harpagos i-a supus pe ionienii de pe continent, cei din insule, înspăimîntați de soarta acestora, s-au închinat de bunăvoie puterii lui Cyrus.

CLXX Cu toată nenorocirea care se abătuse peste ei, ionienii se mai strîngeau totuși în adunările de la Panionion. Aflu că Bias din Priene [391] le-a înfățișat o povață foarte cuminte, pe care, dac-ar fi ascultat-o, le-ar fi stat în putere să ajungă cei mai fericiți dintre eleni; el i-a sfătuit ca, strîngînd laolaltă un singur pîlc de corăbii, să-și întindă pînzele și să pornească pe mare spre Sardinia, iar acolo să întemeieze un singur oraș pentru toți ionienii; astfel, scăpînd de jugul robiei, urmau să trăiască în bunăstare, stăpînind cea mai mare din toate insulele și poruncind ei altora [392]; dacă aveau să rămîie pe loc, pe viitor, zicea el, nu mai întrezărea nici un fel de libertate pen-

tru ei. Acesta a fost îndemnul lui Bias din Priene, după prăbuşirea ionienilor.

Şi mai înainte încă de a fi fost cuceriţi, Thales din Milet, un bărbat care la obîrşia sa era fenician [393], le dăduse de asemenea o povaţă minunată atunci cînd i-a sfătuit pe ionieni să-şi rînduiască o singură adunare, al cărei scaun urma să fie la Teos (căci Teosul se află drept în inima Ioniei) ; aceasta nu însemna de fel că celelalte oraşe şi-ar fi pierdut dreptul de a-şi vedea singure de treburile lor, numai că ar fi fost socotite un fel de deme. Iată care au fost îndemnurile date ionienilor de către cei doi oameni de seamă.

CLXXI Harpagos, după ce a cucerit Ionia, a pornit cu război împotriva carienilor, caunienilor şi lycienilor [394], sporindu-şi oastea cu ionieni şi eolieni. Dintre cei înşiraţi mai sus, carienii au venit pe continent pornind din insule ; în vechime, fiind supuşii lui Minos şi numindu-se lelegi [395], ei stăpîneau insulele fără a plăti tribut, după cîte am putut afla din auzite despre vremi atît de îndepărtate ; totuşi, ori de cîte ori Minos le-ar fi cerut, îi dădeau oameni pentru corăbiile ce le-avea. Cum Minos îşi întindea stăpînirea peste nenumărate ţinuturi şi se arăta norocos în luptă, neamul carienilor ajunse şi el, pe acea vreme, să se bucure între toate celelalte neamuri de o faimă fără pereche.

Carienilor li se datorează trei descoperiri de care s-au folosit şi elenii : ei sînt cei care au arătat cum să se prindă de coifuri smocurile de păr şi cum să se împodobească scuturile cu semne deosebite ; tot ei sînt cei ce-au pus întîiaşi dată toartă de curea la scuturi ; pînă atunci, toţi cîţi obişnuiau să se folosească de paveze le purtau fără curele pe dinăuntru [396], mînuindu-le numai prin nişte chingi de piele petrecute pe după gît şi umărul stîng [397]. Mult mai tîrziu după aceea, ionienii şi dorienii îi alungară din insule pe carieni, care astfel ajunseră pe continentul asiatic. Aşa povestesc cretanii că s-a întîmplat cu carienii ; dar spusele carienilor nu se potrivesc cu ale cretanilor ; ei se socot a fi un neam băştinaş de pe continent care a purtat totdeauna numele ce-l are şi acum. Ca mărturie, ei arată un străvechi sanctuar al lui Zeus Carianul la Mylasa [398], unde sînt îngăduiţi atît mysienii cît şi lydienii ca rude ale carienilor ; căci Lydos

şi Mysos, după spusele lor, erau fraţii lui Car. Numai aceştia, prin urmare, sînt îngăduiţi în templu, în timp ce pe alţii, de alt neam, măcar că au ajuns să vorbească aceeaşi limbă cu carienii, nu-i îngăduie.

CLXXII Caunienii, în schimb, care într-adevăr îmi par băştinaşi, zic că s-ar trage din Creta. Cît priveşte limba lor, sau ei s-au dat după limba carienilor, sau carienii după ei (n-am cum să judec fără greş) ; ca moravuri însă, se deosebesc mult de ceilalţi oameni, chiar şi de carieni. De pildă, lor li se pare foarte nimerit să se adune la un loc după vîrstă şi după prieteşug, ca să bea împreună, cete-cete de bărbaţi, femei şi copii. Odinioară, ei ridicaseră sanctuare şi pentru divinităţi străine, dar pe urmă, răzgîndindu-se, se hotărîră să cinstească numai pe zeii lor strămoşeşti. Toată tinerimea caunică, îmbrăcîndu-şi armele, se duse cu alai pînă la fruntariile Calyndei [399], izbind în aer cu lăncile şi strigînd într-una că-i alungă pe zeii străini. Iată ce fel de obiceiuri au.

CLXXIII Lycienii îşi trag obîrşia din Creta (căci odinioară întreaga Cretă era sub stăpînirea barbarilor). Fiii Europei, Sarpedon şi Minos, s-au luat la ceartă în Creta pentru domnie ; Minos, ieşind biruitor, l-a alungat atît pe Sarpedon, cît şi pe cei care-l sprijineau ; cei izgoniţi au trecut în Asia, în ţinutul Milyadei, căci ţinutul locuit astăzi de lycieni nu e altceva decît vechea Milyada [400], iar locuitorii purtau pe vremea aceea numele de solymi. Atîta timp cît peste ei domni Sarpedon, ei şi-au păstrat numele adus cu ei [din Creta], şi anume termili, aşa cum, de altfel, mai sînt încă şi acum numiţi lycienii de către vecinii din jur. Dar după ce Lycos, fiul lui Pandion – alungat la rîndu-i de frate-său Aigeus – sosi de la Atena la Sarpedon, în ţara termililor, după numele acestui Lycos, cu vremea s-au numit şi ei *lycieni* [401]. Obiceiurile lor sînt în parte cretane, în parte cariene. Totuşi, au un obicei aparte, în care nu se potrivesc cu nimeni : numele şi-l iau după mamă, şi nu după tată. Dacă cineva îl întreabă, de pildă, pe un vecin cine este, acesta îi răspunde povestindu-i cine a fost mama sa, şi-i va înşirui bunicile din partea mamei. Dacă o femeie cetăţeană de drept trăieşte cu un sclav, copiii sînt socotiţi oameni liberi ; iar dacă

un cetăţean liber, fie el chiar fruntaş în cetate, are de soţie o femeie străină sau o ţiitoare, copiii nu se bucură de nici o vază [402].

CLXXIV Carienii au fost cuceriţi de Harpagos, fără să fi săvîrşit vreo faptă deosebită nici ei, şi nici elenii care locuiesc în acest ţinut. Printre alţi eleni, s-au aşezat aici şi cnidienii, nişte colonişti spartani, într-un ţinut care înaintează în mare; numele ţinutului, care se află în prelungirea Chersonesului din oraşul Bybassia [403] este Triopion [404]. Această limbă de pămînt se află în întregime sub stăpînirea cnidienilor, afară de un mic loc înconjurat de apa mării, mărginit către miazănoapte de Golful Keramic [405], iar spre miazăzi de marea Symei şi a Rhodosului. Locul, fiind atît de îngust, abia dacă are cinci stadii, căci cnidienii, pe timpul cînd Harpagos cucerea Ionia, tocmai se apucaseră să-l taie, cu gîndul să-şi prefacă ţinutul într-o insulă. Într-adevăr, tot ce rămînea despărţit de continent era numai al lor, căci ţinutul Cnidosului se sfîrşeşte chiar acolo unde începe uscatul continentului; tocmai pe aci urma să fie străpuns istmul. Pentru această lucrare, cnidienii foloseau multă mînă de lucru; dar cum la spartul pietrii lucrătorii se răneau cu aşchii peste tot, şi îndeosebi la ochi, mai mult decît era firesc, loviţi parcă înadins de o putere de sus – cnidienii trimiseră la Delfi oameni care să întrebe ce anume piedică le stă în cale. Pythia, chiar după spusele cnidienilor, dădu acest răspuns în trimetri iambici [406]:

Să nu întăriţi istmul, nici să nu-l săpaţi.
Zeus, de-ar fi vrut, în ostrov l-ar fi prefăcut.

Cnidienii, în faţa acestui răspuns al Pythiei, şi-au întrerupt săpatul şi, fără nici un fel de împotrivire, s-au închinat lui Harpagos care înainta asupra lor cu armată.

CLXXV La miazănoapte de Halicarnas, în inima uscatului, locuiau pedasienii; ori de cîte ori ei sau vecinii din jur aveau să pătească ceva rău, preotesei din templul Athenei îi creştea o barbă lungă, ceea ce s-a întîmplat de trei ori. Dintre toţi locuitorii Cariei, numai ei i-au ţinut piept o bucată de vreme

lui Harpagos şi i-au pricinuit multă bătaie de cap întărindu-se pe un munte numit Lyda. În cele din urmă însă, au fost izgoniţi de aici.

CLXXVI Lycienii, la rîndul lor, cînd Harpagos îşi mîna oştirea spre cîmpia Xanthosului [407], îl înfruntară şi, în bătălia care s-a încins – o mînă de oameni luptînd împotriva unui puhoi – ei săvîrşiră minuni de vitejie ; copleşiţi însă şi împinşi în cetate, îşi adunară la un loc în cetăţuie femeile, copiii, avutul şi sclavii, şi pe urmă le dădură foc ; cetăţuia se mistui în flăcări. După această ispravă, legîndu-se prin jurăminte înfricoşătoare, porniră să înfrunte duşmanul şi au pierit cu toţii vitejeşte, pînă la unul, pe cîmpul de luptă. Dintre xanthienii care se mai numesc astăzi lycieni, afară de optzeci de familii, restul sînt numai venetici ; aceste optzeci de familii s-au nimerit, pe acea vreme, să fie afară din oraş şi doar aşa au scăpat cu viaţă. Iată cum s-a făcut Harpagos stăpîn peste Xanthos. Tot aşa a cucerit şi Caunosul ; locuitorii din Caunos au urmat în multe privinţe pilda lycienilor.

CLXXVII În timp ce Harpagos pustia Asia de jos, Cyrus însuşi trecea prin foc şi sabie părţile de sus ale Asiei, supunînd rînd pe rînd toate neamurile, fără a scăpa vreunul din vedere. Vom trece sub tăcere pe cele mai multe dintre ele, dar vom aminti de neamurile care i-au dat cel mai mult de furcă şi sînt cele mai vrednice de pomenire.

CLXXVIII Cînd Cyrus sfîrşi cucerirea întregului continent [408], îşi îndreptă atacurile împotriva asirienilor. În Asiria se află multe oraşe destul de însemnate [409], dar cel mai vestit şi mai puternic, care după căderea Ninivei ajunsese cetatea de scaun [410], era Babilonul. Iată care este înfăţişarea acestui oraş.

Oraşul se află aşezat într-o cîmpie întinsă, e pătrat [411], şi fiecare latură are o întindere de o sută douăzeci de stadii, toate laturile la un loc însumînd patru sute optzeci de stadii [412]. Aceasta este întinderea Babilonului. Oraşul întrece în frumuseţe toate celelalte oraşe despre care avem cunoştinţă. Mai întîi, este înconjurat de un şanţ adînc şi lat, plin cu apă ; urmează un zid de întărire lat de cincizeci de coţi „regeşti" şi înalt de

două sute de coţi ; cotul „regesc" este mai lung cu trei degete decît cel obişnuit [413].

CLXXIX Se cuvine să mai adaug, după cele spuse mai sus, la ce-a fost folosit pămîntul scos din şanţ şi cum a fost durat zidul. Pe măsură ce se săpa şanţul, pămîntul scos din groapă era prefăcut în cărămizi ; cînd făceau un număr destul de mare de cărămizi, le ardeau în cuptoare ; pe urmă, întrebuinţînd în loc de tencuială smoală fierbinte şi la fiecare al treizecilea rînd de cărămizi aşternînd straturi de rogojină, au întărit mai întîi marginile şanţului, iar pe urmă au ridicat în acelaşi fel şi zidul [414].

Sus, pe coama zidului, au clădit la margine nişte turnuri cu o singură încăpere [415], cu faţa întoarsă unul spre altul. Locul lăsat deschis între turnuri era larg cît să întoarcă un car cu patru cai. În zid, de jur împrejur, sînt deschise o sută de porţi [416], cu totul de aramă, avînd atît uşorii, cît şi pragul de sus tot de aramă. Mai era şi un alt oraş, departe de Babilon cale de opt zile, şi anume Is [417]. Pe aci trece un rîu nu tocmai mare. Tot Is se cheamă şi rîul. Acest rîu se varsă în fluviul Eufrat. Cînd izvorăşte, odată cu apa, rîul azvîrle în sus şi o mare cantitate de ţiţei ; de aci a fost adusă şi smoala pentru zidul de la Babilon.

CLXXX În felul acesta s-a clădit întăritura oraşului Babilon. Oraşul se împarte în două : el este tăiat drept pe la mijloc de un fluviu mare, adînc şi repede, numit Eufrat, care vine din Armenia şi se varsă în Marea Erythreei. Prin urmare, zidul dinafară se prelungeşte şi de-o parte şi de alta, pînă la marginile fluviului [418] ; din acest loc, zidul coteşte îndărăt, urmînd ambele maluri ale fluviului, dar nu mai este făcut decît din cărămizi arse [419].

Oraşul are numeroase case cu trei sau patru caturi [420] şi este străbătut de străzi drepte, care se taie de-a curmezişul cu cele ce duc spre fluviu. În faţa fiecărei străzi în parte, în zidul care mărginea fluviul, se aflau nişte portiţe, de asemenea de aramă şi tot atîtea la număr cîte erau şi străzile ; portiţele dădeau tot spre fluviu.

CLXXXI Zidul de care am pomenit este un fel de pavăză a oraşului ; pe dinăuntru se întinde un alt zid, care nu-i cu nimic mai prejos decît celălalt, atîta doar că e mai îngust [421]. În fiecare din cele două părţi ale oraşului se află la mijloc un mănunchi de clădiri întărite : într-o parte, palatele regeşti înconjurate de un zid mare şi puternic [422] ; în cealaltă, un sanctuar cu porţi de aramă al lui Zeus Belos [423], care mai putea fi văzut încă pe vremea mea [424], alcătuind un pătrat cu latura de două stadii. În mijlocul sanctuarului se ridică un turn trainic, avînd şi în lungime şi în lăţime cîte un stadiu ; pe acest turn se înalţă un altul, apoi pe acesta din urmă încă unul, şi tot aşa pînă la opt turnuri. Urcuşul pînă-n vîrf se face pe dinafară, pe o scară răsucită care înconjoară toate turnurile [425] ; cam pe la mijlocul urcuşului se află un popas şi locuri unde se pot aşeza ca să se odihnească cei ce urcă. În ultimul turn se află un mare templu în care se găseşte un pat larg, frumos aşternut, lîngă care stă o masă de aur. Înăuntru nu-i aşezată nici o statuie şi nici o făptură omenească nu-şi petrece aici nopţile, afară doar de cîte o femeie din împrejurimi, pe care zeul a ales-o dintre toate ; aşa cel puţin spun chaldeenii, care sînt preoţii acestui zeu.

CLXXXII Aceiaşi preoţi chaldeeni spun un lucru pe care mie parcă nu-mi vine să-l cred, şi anume că zeul însuşi vine adesea în templu, unde se întinde pe pat, aşa cum, de altfel, se întîmplă şi la Theba în Egipt, după spusele egiptenilor (căci şi acolo o femeie îşi petrece noaptea în templul lui Zeus thebanul [426] şi se zice că nici una, nici alta, din cele două femei, n-au nici un fel de legături cu vreun bărbat muritor), de asemenea şi la Patara, în Lycia, ori de cîte ori se află de faţă preoteasa zeului [427] ; căci în acele locuri oracolul nu răspunde mereu ; dar cînd preoteasa e acolo, atunci se închide cu zeul peste noapte înăuntrul templului.

CLXXXIII În sanctuarul Babilonului se mai află în partea de jos şi un alt templu [428], unde este o mare statuie de aur, înfăţişîndu-l pe Zeus şezînd [429], iar alături de statuie o masă mare, făurită toată din aur ; treptele şi tronul statuii tot de aur sînt ; după spusele chaldeenilor, toate la un loc trag opt

sute de talanți aur [430]. În afara templului, vezi un altar de aur ; dar mai este și un alt altar mare, pe care sînt sacrificate vite împlinite ca vîrstă ; căci pe altarul de aur nu este îngăduit să fie jertfite decît animale de lapte. Pe altarul cel mare, chaldeenii ard în fiecare an și tămîie în valoare de o mie de talanți, atunci cînd țin sărbători în cinstea acestui zeu.

Pe timpul lui Cyrus, în sfîntul lăcaș de care vorbesc, se mai afla încă o statuie uriașă înfățișînd un om, toată de aur, înaltă de doisprezece coți ; eu n-am mai apucat s-o văd, mă mulțumesc numai să vă spun cele ce știu de la chaldeeni ; Darius, fiul lui Hystaspes, care-și pusese în gînd să ia statuia, n-a cutezat totuși să se atingă de ea ; dar Xerxes, fiul lui Darius, s-a făcut stăpîn pe ea și l-a omorît pe preotul care-l oprea să clintească statuia. Acestea sînt odoarele sanctuarului din Babilon ; dar acolo mai pot fi văzute și multe alte prinoase aduse de muritorii de rînd.

CLXXXIV Aceasta este înfățișarea Babilonului ; orașul a avut, negreșit, mulți regi la cîrmă, de care voi pomeni în istoria Asiriei [431] ; ei au înfrumusețat zidurile și sanctuarele orașului ; în șirul lor se numără și două femei. Cea care a domnit mai întîi, cu cinci generații înaintea celei de-a doua, se numea Semiramida [432]. Ea a ridicat în cîmpie niște diguri de pămînt vrednice de văzut ; mai înainte vreme, Eufratul ieșea din albie adesea, înecînd cîmpia toată.

CLXXXV Regina care a domnit după Semiramida se numea Nitocris [433] ; mai înțeleaptă decît înaintașa ei, a lăsat în urmă-i monumente pe care le voi înșira pe rînd și, văzînd cît a crescut puterea mezilor și cît de amenințătoare ajunsese – mezii cucerind de la asirieni mai multe orașe, printre care și Ninive – a luat împotriva lor măsuri de apărare cît a putut mai bine [434].

Mai întîi, Eufratul, care trece prin mijlocul orașului, din drept cum era, l-a făcut să curgă pieziș și cotit, punînd să se sape canale în partea de miazănoapte a orașului, în așa fel încît cursul fluviului trece de trei ori printr-un anumit tîrg al Asiriei. Numele tîrgului străbătut de Eufrat este Ardericca ; pînă și acuma încă, cei ce pleacă de pe țărmurile Mediteranei spre Babilon, coborînd fluviul Eufrat în trei zile, trec de trei

ori pe lîngă această localitate. Regina a pus deci să se facă o lucrare de proporții uriașe ; de asemenea a mai ridicat niște întărituri de pămînt de-a lungul ambelor maluri ale fluviului, vrednice și ele de văzut pentru grosimea și înălțimea lor.

Mult mai sus de Babilon [435], la mică depărtare de fluviu, a mai săpat un lac unde să se adune apele, poruncind să se sape într-una, pînă cînd se va da de apă ; ca lățime, malul lacului are un perimetru care măsoară patru sute douăzeci de stadii. Cu pămîntul scos prin săpături a înălțat, în schimb, malurile fluviului, ridicînd de-a lungul lor un val de pămînt. Cînd săpătura a fost gata, a pus să se aducă piatră, ridicînd și un parapet de jur împrejurul lacului.

Regina a făcut amîndouă lucrările, cotirea fluviului și lacul pe locul unde odinioară se întindeau numai mlaștini, pentru ca fluviul, fiind frînt în coturi, să curgă mai lin și drumul corăbiilor spre Babilon să ajungă și el cotit, iar la sfîrșitul drumului de apă să fie nevoie de un lung înconjur al lacului. Ea a făcut lucrările în acea parte a țării unde se deschideau trecători și pe unde trece cea mai scurtă cale din Media [436], ca nu cumva mezii, venind tot mereu în Asiria, să prindă ceva de veste din ce punea la cale.

CLXXXVI Săvîrșind aceste săpături, regina ridica totodată și o stavilă [437] ; din ele însă mai trase un folos : fiind împărțit în două și fluviul tăindu-l pe la mijloc – sub regii care domniseră mai înainte – cînd voia cineva să treacă dintr-o parte într-alta a orașului era nevoit să ia o barcă ; după socotința mea, lucrul era destul de sîcîitor. Regina s-a gîndit și la asta. Pe vremea cînd a săpat lacul pentru strînsul apelor, legată de această lucrare, a mai lăsat în urmă-i încă una care să amintească de numele ei. A pus să se taie lespezi uriașe de piatră și, cînd le-a avut gata pregătite și albia pentru viitorul lac a fost săpată, a întors toată apa fluviului în groapa deschisă ; pe cînd lacul se umplea, vechea albie a fluviului, golită acum de apă, a secat. Atunci, regina a pardosit marginile fluviului pe bucata care străbătea orașul, cum și coborîșurile de la portițe spre fluviu, cu cărămidă arsă, așa cum ai clădi un zid. Pe de altă parte, tocmai pe la mijlocul orașului, a ridicat un pod din piatra scoasă din săpături, legînd între ele pietrele prin scoabe

de fier și plumb. Peste pod se întindeau, de cum se lumina de ziuă, niște blăni pătrate de lemn, pe care babilonienii puteau să treacă ; noaptea însă, blănile erau ridicate, ca nu cumva oamenii să hoinărească dintr-o parte în cealaltă a fluviului și să se fure unii pe alții. În cele din urmă, cînd lacul săpat s-a umplut cu apa fluviului și cînd lucrul la pod s-a isprăvit, regina a întors Eufratul în vechea lui matcă. Astfel se părea că mlaștina secată va aduce foloase în viitor, iar pentru cetățeni se durase un pod.

CLXXXVII Aceleiași regine îi dădu prin gînd o viclenie năstrușnică : deasupra porții celei mai umblate a orașului, sus de tot, sprijinit de stîlpii porții, a poruncit să i se construiască mormîntul, pe care înscrise următoarele rînduri, care glăsuiau așa : „Dacă vreunul din regii Babilonului care vor domni după mine se va găsi cîndva în mare strîmtoare de bani, să-mi deschiză mormîntul și să ia bănet cît va voi ; totuși, în alte împrejurări, dacă nu se află la mare strîmtoare, să nu care cumva să-l deschiză, că nu va fi spre binele lui".

Acest mormînt a rămas neatins pînă pe vremea cînd domnia a ajuns în mîinile lui Darius. Lui Darius îi era ciudă să treacă pe sub acele porți și să nu se folosească de banii închiși acolo, care parcă îl pofteau să-i ia. De trecut însă nu trecea niciodată pe acolo, ca să nu aibă leșul deasupra capului. Deschizînd mormîntul, nu găsi totuși nici un ban, ci numai rămășițele lui Nitocris și o altă inscripție, glăsuind astfel : „Dacă n-ai fi fost nesățios după bani și nerușinat în lăcomia după cîștig, n-ai fi deschis raclele celor morți" [438]. Așa se spune că era această regină.

CLXXXVIII Cyrus merse cu război împotriva feciorului acestei regine, care purta numele de Labynetes, ca și tatăl său [439], și cîrmuia peste asirieni [440]. Marele rege nu pornește la război pînă nu are adunate de acasă și merinde și vite ; el aduce cu sine pînă și apă din fluviul Choaspes, care trece prin dreptul Susei, singurul fluviu din care bea regele ; regelui nu-i este îngăduit să bea din nici un alt fluviu. Apa din Choaspes, după ce se fierbe, este dusă în ulcioare de argint pe un număr

nesfîrşit de căruţe cu patru roţi, trase de catîri, care-l însoţesc de fiecare dată pe rege ori încotro ar merge.

CLXXXIX Pornind împotriva Babilonului, Cyrus ajunse la fluviul Gyndes [441], ale cărui izvoare se află în munţii matienilor [442]. Fluviul trece prin ţinutul dardanilor [443] şi se varsă în alt fluviu, Tigru, care, rostogolindu-şi apele de-a lungul oraşului Opis, se varsă în Marea Erythreei. Cînd Cyrus încerca să treacă acest fluviu, adică Gyndesul, apă care se poate trece numai cu barca, unul din caii sfinţi, albi la culoare [444], din neastîmpăr, sări în apă şi încercă să treacă înot ; şuvoiul apei însă îl tîrî şi-l trase la fund, înghiţindu-l. Cyrus se mînie straşnic pe fluviu, pentru că-l înfruntase, şi se lăudă că-l va face atît de mic şi de neputincios, încît, pe viitor, pînă şi femeile îl vor trece lesne, fără să-şi ude măcar genunchii.

După ce-şi strigă ameninţarea, amînînd războiul împotriva Babilonului, Cyrus îşi împărţi oastea în două, apoi o răsfiră de-a lungul unor semne trase cu funia, semne după care urmau să fie săpate cîte o sută optzeci de canale pe ambele maluri ale Gyndesului, brăzdînd ţinutul în lung şi-n lat. La sfîrşitul pregătirilor, porunci oamenilor să înceapă săpăturile. Ţinînd seama de mulţimea de oameni care lucrau, săpatul a fost dus la bun sfîrşit, totuşi, cu munca asta s-a pierdut toată vara.

CXC După ce Cyrus s-a răzbunat pe fluviul Gyndes, împărţindu-i apele în trei sute şaizeci de canale [445], la ivirea primelor semne de împrimăvărare în anul următor, îşi urmă calea spre Babilon. Babilonienii îl întîmpinară cu armele. Nici nu se apropie bine de oraş că babilonienii îl şi atacară, însă fură înfrînţi în luptă şi siliţi să se tragă după zidurile oraşului. Dar, cum ştiau prea bine încă dinainte vreme că Cyrus nu se va astîmpăra, ba, dimpotrivă, văzîndu-l cum se leagă de fiecare neam în parte, fără osebire, ei îşi căraseră în cetate merinde pentru mai mulţi ani. Deocamdată nu duceau nici o grijă de împresurare, pe cînd Cyrus se afla în încurcătură din pricina timpului care se tot scurgea fără ca lucrurile să meargă înainte.

CXCI Pînă la urmă, fie că cineva i-a venit în ajutor cu un sfat bun, văzîndu-l la grea cumpănă, fie că singur s-a gîndit

la ce avea de făcut, iată ce-a săvîrşit : aşezîndu-şi grosul oştirii la intrarea în oraş a fluviului, adică acolo pe unde fluviul pătrunde în oraş, iar restul în spatele oraşului, adică acolo pe unde fluviul iese din oraş, le porunci oamenilor ca, de îndată ce vor vedea că rîul se poate trece cu piciorul, să pătrundă în oraş prin albia lui. După aceste rînduieli şi porunci, el plecă, luînd cu sine pe ostaşii cei mai nevrednici. Ajuns lîngă lacul de strînsoare, ceea ce regina făcuse odinioară cu fluviul şi lacul, refăcu şi Cyrus, după pilda ei. Folosind un canal, regele îndrumă apele fluviului spre lacul care acum era ca o mlaştină, şi astfel, scăzînd apele fluviului, făcu ca vechea albie să poată fi trecută cu piciorul.

După ce s-a terminat lucrarea, perşii, care aşteptau să dea năvală, intrară în Babilon, urmînd albia Eufratului [446] ; apa, scăzută, abia de le ajungea pînă la coapse.

Dacă babilonienii ar fi prins dinainte de veste sau ar fi băgat de seamă cele ce săvîrşea Cyrus, i-ar fi lăsat [446 bis] pe perşi să pătrundă în oraş şi i-ar fi zdrobit pînă la unul ; ei n-aveau decît să închidă toate portiţele care dădeau spre fluviu şi, urcîndu-se pe zidurile care se înălţau de-a lungul malurilor fluviului [447], i-ar fi putut prinde pe duşmani ca într-un năvod.

Dar perşii se năpustiră asupra lor prin surprindere. Din pricina întinderii oraşului, cum povestesc cei de prin partea locului, marginile Babilonului căzuseră de mult pradă vrăjmaşului şi locuitorii din inima oraşului încă habar n-aveau că erau în mîna perşilor ; cum se mai nimerise să fie la ei şi o zi de sărbătoare, o duceau numai într-o petrecere, dănţuind tot timpul, pînă ce aflară de nenorocirea care-i ajunsese. În acest chip a fost luat Babilonul pentru prima oară [448].

CXCII Voi arăta prin mai multe dovezi cît este de mare bogăţia Babilonului. Printre altele, iată, de pildă : întreg pămîntul cîrmuit de marele rege este împărţit [în satrapii], pentru cheltuiala lui şi a oştirii sale, în afara tributului obişnuit. Din cele douăsprezece luni cîte sînt într-un an, vreme de patru luni regele este întreţinut de regiunea Babilonului, iar în celelalte opt, de tot restul Asiei, în afară de această regiune. Prin urmare, în privinţa rodniciei, pămîntul asirian face cît o treime din Asia. Cîrmuirea acestui ţinut (satrapie, cum zic perşii) este

cea mai de seamă dintre toate ; aici, lui Tritantaichmes, fiul lui Artabazos, care primise de la rege această satrapie, fiecare zi îi aducea un venit de o întreagă *artabe* de argint (*artabe* este o măsură persană care depăşeşte cu trei hoinice medimna attică)[449]. Satrapul mai avea în stăpînire proprie o herghelie de cai, afară de cei de război ; armăsarii pentru prăsilă erau în număr de opt sute, iar iepe, în număr de şaisprezece mii, deci douăzeci de iepe la un armăsar. De asemenea, se creşteau cîini de India[450] în număr atît de mare, încît patru tîrguri întinse de la şes erau ţinute să aibă numai grija hranei pentru haitele de cîini, fiind scutite de orice alte dări. Acestea erau drepturile de care se bucura satrapul Babilonului.

CXCIII Pămîntul Asiriei primeşte puţină ploaie, iar rădăcina grîului se nutreşte în felul următor : recolta creşte şi bobul se coace numai prin stropire cu apă din fluviu ; fluviul nu se revarsă aici peste ogoare ca în Egipt, ci apa este cărată cu braţele de la fluviu sau scoasă cu ajutorul unui soi de cumpene. Întregul ţinut al Babilonului, întocmai ca şi Egiptul, este brăzdat de o reţea de canale. Cel mai mare dintre aceste canale, îndreptat spre răsăritul soarelui de iarnă[451], poate fi umblat de corăbii ; pornind de la Eufrat, canalul leagă Eufratul de celălalt fluviu, anume Tigrul, pe malurile căruia se ridica cetatea Ninivei.

Din toate ţările cîte le cunoaştem, aceasta este cea mai prielnică creşterii roadelor Demetrei...[451 bis] ; localnicii nici nu încearcă să crească în pămîntul acesta arbori, nici smochinul, nici viţa de vie, nici măslinul. Dar pentru culturile de cereale pămîntul este atît de mănos, încît de obicei aduce de două sute de ori cît ai semănat, iar în anii deosebit de buni – chiar şi de trei sute de ori. Frunzele de grîu şi de orz sînt adesea late de patru degete ; măcar că ştiu despre mei şi susan că ating înălţimea unui arbust, nu voi mai aminti acest lucru, cunoscînd prea bine că pentru cei care n-au fost în ţara Babilonului nici cele ce-am spus despre bucatele cîmpului nu vor găsi prea multă crezare.

Babilonienii nu se folosesc de untdelemn de măsline, ci de uleiul pe care-l storc din susan. Pe tot întinsul cîmpiei cresc palmieri, din care cei mai mulţi poartă rod. Din rodul palmierilor, o parte se mănîncă, iar din cealaltă se scoate un fel de

vin și miere. Îngrijesc palmierul așa cum se îngrijește smochinul ; ei împreunează rodul acelor palmieri, cărora elenii le zic „bărbătești“, cu rodul palmierilor care fac curmale, pentru ca musculița, pătrunzînd în curmală, să-i ajute să se coacă și să n-o lase să cadă ; căci palmierii bărbătești poartă în fructul lor astfel de musculițe, întocmai ca și smochinii sălbatici [452].

CXCIV Urmează să vorbesc despre ceea ce, după oraș cel puțin, se înfățișează ochilor mei drept cea mai mare minune din țara asta.

Bărcile cu care localnicii coboară fluviul spre Babilon sînt rotunde și făcute în întregime din piele [453], căci, atunci cînd făuresc coastele din nuiele de salcie tăiate din ținutul Armeniei, care se află mai sus de Asiria, le învelesc pe dinafară cu piei tăbăcite, care alcătuiesc un fel de fund, fără a mai rotunji pupa sau a mai ascuți prora. Bărcile iau astfel înfățișarea unor scuturi ; pe dinăuntru căptușesc cu paie fiecare barcă, iar apoi, încărcîndu-le cu mărfuri, le dau drumul să plutească la vale. În acest chip se transportă numeroase vase pline cu vin adus din Fenicia [454].

Barca este cîrmuită de doi oameni care stau în picioare și care se ajută fiecare de cîte o vîslă : unul trage spre sine vîsla, iar celălalt o împinge. Aceste bărci nu sînt deopotrivă de mari, ci cînd foarte mari, cînd ceva mai mici ; cele mai mari cară poveri pînă la cinci mii de talanți [455]. În fiecare barcă se află cîte un măgar viu, iar în cele mai mari chiar mai mulți. După ce luntrașii ajung pluti la Babilon și își desfac încărcătura, scot în vînzare și percții vasului, și paiele din bărci, strigînd în piață cît îi ține gura. Pieile însă le încarcă pe spinarea măgarilor și se întorc cu ele cu tot în Armenia – căci, să mai urce cu barca îndărăt, în susul fluviului, nu e nicicum cu putință, curentul apei fiind prea repede. Iată de ce nu-și fac oamenii bărcile din lemn, ci din piele. Cînd ajung îndărăt în Armenia – tot mînîndu-și măgarii pe la spate –, își făuresc alte bărci în același chip. Acestea aveam să vă spui despre înfățișarea bărcilor din acest ținut.

CXCV Ca îmbrăcăminte, babilonienii poartă o tunică de in care le ajunge pînă la călcîi, peste aceasta își trag o altă tunică,

de lînă, și pe urmă se înfășoară cu o mantie ușoară, albă la culoare. Încălțămintea care se poartă în partea locului seamănă cu embadele beoțiene [455 bis]. Părul și-l poartă în plete, încins cu mitră, iar trupul și-l ung în întregime cu miresme. Fiecare poartă cu sine un sigiliu și un toiag lucrat de mînă ; în vîrful fiecărui toiag se află un chip, fie măr, trandafir, crin, pajură sau orice alt semn, căci după datină nu le e îngăduit să poarte un toiag fără un anume semn [456]. Iată care le este găteala.

CXCVI La ei sînt statornicite următoarele rînduieli de viață. Cea mai înțeleaptă, după socotința mea, era una pe care am aflat că o au și veneții, un neam illyric [457]. În fiecare sat, o dată pe an, se ținea următoarea sărbătoare : cîte fete erau de măritat, toate erau strînse la un loc și, în jurul lor, se așezau roată o mulțime de bărbați. Ridicîndu-le pe rînd în picioare, un crainic le scotea în vînzare pe fiecare în parte ; începutul se făcea cu cea mai frumoasă dintre toate, apoi, după ce fata era vîndută la mezat pe bani buni, era strigată alta, care venea la rînd, ca frumusețe, după prima. Vînzarea se făcea în vederea căsătoriei. Tinerii babilonieni în vîrstă de însurătoare, cîți erau bogați, întrecîndu-se unii pe alții, își cumpărau la mezat cele mai frumoase fete ; tinerii din popor, și ei buni de însurat, care n-aveau ce face cu o înfățișare frumoasă, luau fetele mai urîte, dar totodată și ceva bani. Căci, de îndată ce isprăvea cu vînzarea celor frumoase, crainicul obișnuia să ridice pe cea mai slută, sau chiar pe una schiloadă – dacă era vreuna – și-i striga numele, întrebînd cine voia s-o ia de nevastă, oferind totodată și cea mai mică sumă de bani – pînă cînd o dădea celui care primea s-o ia și pentru banii aceia puțini. Banii proveneau din vînzarea frumoaselor, și astfel cele frumoase le măritau pe cele slute și pe cele schiloade. Nimănui nu-i era îngăduit să-și dea fata după cine vrea [458], dar nici să ducă acasă fata cumpărată fără a-și găsi pe cineva care să dea chezășie pentru el ; cumpărătorul trebuia să găsească mai întîi chezași c-o va lua de nevastă și abia după aceea putea s-o ducă la el acasă ; dacă cei doi nu se potriveau, legea zicea ca banii să fie dați îndărăt. În schimb, era îngăduit oricui să ia parte la tîrg, chiar dacă venea dintr-un alt sat.

Prin urmare, aceasta era cea mai înțeleaptă din rînduielile de odinioară ale babilonienilor, care însă nu mai dăinuie astăzi. De curînd au născocit altceva, pentru ca fetele lor să nu îndure trai rău din partea bărbaților și nici să nu fie înstrăinate în alte orașe [459]; de cînd au căzut sub jugul robiei și, asupriți de vrăjmaș, și-au prăpădit averea, tot omul din popor, ajuns la mare nevoie, își lasă fetele să se vîndă pe bani.

CXCVII Iată acum o altă rînduială, a doua la rînd în privința înțelepciunii ce-o dovedesc: pe bolnavi îi scot în piața publică, căci pe la ei nu sînt medici [460]. Oamenii, tot trecînd prin fața bolnavului, îi dau sfaturi cu privire la boală, fie că au zăcut chiar ei de același rău ca și bolnavul, fie că i-au văzut pe alții suferind; apropiindu-se de bolnav, în afară de sfaturi, îl îndeamnă să facă ceea ce au făcut la rîndul lor ca să scape de aceeași boală sau i-au văzut pe alții că fac. Nu este iertat să treci tăcînd din gură pe lîngă un bolnav și să nu-l întrebi de ce boală zace.

CXCVIII Leșurile le ung cu miere; încolo tînguirile și bocetele de moarte sînt aproape la fel cu cele din Egipt.

Ori de cîte ori un soț babilonian s-a împreunat cu nevasta lui, se așază lîngă un vas în care ard mirodenii; nevasta, de cealaltă parte a vasului, face și ea același lucru. Cînd mijește de ziuă, se spală amîndoi; căci, pînă nu s-au spălat, nu le este îngăduit să se atingă de vreun vas. Același obicei îl păzesc și arabii.

CXCIX Dar cel mai rușinos din obiceiurile cîte le au babilonienii este acesta: fiecare femeie din ținut are datoria, o dată în viața ei, să stea în templul Afroditei și să se dea unui bărbat străin [461]. Multe din ele, mîndre de averea lor, socotind înjositor să se amestece în gloată, așteaptă în fața templului în care acoperite cu coviltir; în urma lor se află o grămadă de slugi. Dar cele mai multe fac așa: în număr mare, cu capul încins de un curmei de sfoară [462], se așază pe jos în incinta sacră a templului Afroditei; unele vin, altele se duc. Printre femei se deschid în toate părțile cărări mărginite cu frînghii, pe unde trec într-una bărbații care aleg. Cînd o femeie s-a

aşezat în acest loc, nu se mai poate întoarce acasă pînă ce vreunul dintre străini, zvîrlindu-i bani în poală, nu se împreună cu ea în afara templului [463]. Atunci cînd îi azvîrle banii, bărbatul trebuie să rostească : „Chem pentru tine pe zeiţa Mylitta". Asirienii numesc Mylitta pe Afrodita. Banii aruncaţi pot fi cît de puţini ; bărbatul n-are de ce să se teamă că va fi respins ; legea nu îngăduie acest lucru, căci banii devin sfinţiţi. Femeia urmează pe cel dintîi bărbat care i-a aruncat bani şi nu înlătură pe nimeni. După ce s-a împreunat cu acel bărbat, dezlegată de orice îndatorire faţă de zeiţă, se întoarce acasă, şi din clipa aceea n-o mai poţi ademeni nici chiar de-ai acoperi-o cu aur [464]. Cele frumoase la faţă şi bine făcute se întorc repede acasă, dar cele slute aşteaptă mult şi bine, nefiind în stare să împlinească cerinţa legii ; sînt unele care aşteaptă pînă şi trei, patru ani. În unele părţi din Cipru se află o rînduială asemănătoare cu aceasta.

CC Acestea sînt rînduielile de viaţă statornicite la babilonieni. Printre ei se află trei triburi care nu mănîncă nimic altceva decît peşte, pe care, după ce l-au prins, îl usucă la soare şi pe urmă îl pun în nişte piuliţe, îl pisează, apoi îl cern prin nişte pînză rară. Fiecare mănîncă peştele după plac, fie frămîntîndu-l într-un fel de cocă groasă, fie punîndu-l la cuptor ca pe o pîine.

CCI Cînd şi acest neam a fost supus de Cyrus, pe marele rege îl cuprinse dorinţa să-i aducă sub ascultarea sa şi pe massageţi. Neamul massageţilor se spune că este şi mare şi viteaz, locuind spre partea unde răsar zorile şi soarele, dincolo de fluviul Araxes, în faţa issedonilor [465] ; unii mai spun că acest neam ar fi scit la obîrşia lui.

CCII Araxes [466], după unii se zice că ar fi mai mare decît Istrul [467], după alţii, mai mic. De-a lungul său, după cîte se spun, sînt presărate o sumedenie de insule care se apropie ca mărime de Lesbos ; pe aceste insule, oamenii, care vara se hrănesc cu tot soiul de rădăcini dezgropate din pămînt, îşi strîng deoparte grămezi de fructe coapte, culese din pomi, şi cu aceste fructe se hrănesc în timpul iernii. Se mai zice că ei ar fi des-

coperit şi un pom purtător de nişte fructe pe care – după ce se strîng laolaltă pe ginţi şi aprind un foc mare în jurul căruia se aşază – le aruncă în jar şi apoi se îmbată criţă de mireasma lor, aşa cum se îmbată elenii cu vin, însă numai trăgînd pe nări mirosul răspîndit din fructul care arde aruncat pe jăratic ; cu cît aruncă mai multe asemenea fructe, cu atît se îmbată mai tare, pînă cînd, sculîndu-se în picioare, se apucă de dănţuit şi de cîntat. Aşa se spune c-ar fi felul lor de trai.

Fluviul Araxes curge din ţinutul matienilor [468], de unde vine şi Gyndesul, cel care a fost despărţit de Cyrus în trei sute şaizeci de canale ; Araxes se varsă prin patruzeci de guri, din care toate, afară de una singură, se pierd în mlaştini şi smîrcuri, pe unde se zice că sălăşluiesc nişte oameni care mănîncă peşte crud, iar ca îmbrăcăminte folosesc pielea de focă. Una din gurile Araxesului dă însă fără nici o piedică în Marea Caspică.

CCIII Marea Caspică este de sine stătătoare, fără a mai da în cealaltă mare ; căci marea brăzdată de corăbiile elene [469], ca şi cea de dincolo de coloanele lui Heracles, numită Atlantis [470], şi Marea Erythree [471] nu sînt de fapt decît una şi aceeaşi mare. În schimb, Caspica este o mare aparte [472], avînd o lungime de cincisprezece zile, dacă o străbaţi într-o corabie cu vîsle [473], iar ca lăţime, acolo unde e mai lată, opt zile. În ţinuturile care se întind la apus de coastele acestei mări, se răsfiră coama Caucazului, cel mai mare şi mai înalt dintre toţi munţii. În Caucaz trăiesc numeroase neamuri de tot soiul, cele mai multe hrănindu-se cu fructe şi rădăcini sălbatice. La aceste neamuri se spune că s-ar găsi nişte arbori ale căror frunze sînt aşa fel, încît, dacă localnicii le macină şi le amestecă cu apă, dobîndesc vopsele cu care-şi zugrăvesc tot felul de chipuri pe haine ; chipurile zugrăvite nu ies la spălat, ci se tocesc numai odată cu ţesătura hainei, ca şi cum ar fi fost şi ele de la început ţesute. Se mai spune că aceşti oameni se împreunează în văzul lumii, ca dobitoacele.

CCIV Prin urmare, spre apus, marea aceasta, numită Caspica, este străjuită de Caucaz ; spre răsăritul zorilor şi soarerăsare se întinde cît vezi cu ochii o cîmpie nesfîrşită. Din

această cîmpie nemărginită, cea mai mare parte o stăpînesc massageții, împotriva cărora avea de gînd Cyrus să pornească.

Multe și nenumărate pricini îl ațîțau și-l împingeau la acest război ; mai întîi, nașterea lui, credința ce-o avea că este mai presus decît orice muritor ; în al doilea rînd, norocul care-i surîsese mereu în toate luptele ce le purtase ; căci, într-adevăr, ori încotro și-ar fi întors Cyrus armele, acelui neam îi era peste putință să scape.

CCV Pe vremea aceea, după moartea soțului ei, peste massageți domnea o regină ; Tomyris îi era numele. Cyrus trimise crainici s-o pețească, sub cuvînt că dorește să-i fie soție. Dar Tomyris, simțind numaidecît că Cyrus n-o dorea pe ea, ci domnia asupra massageților, nu-i îngădui să intre în țară. Cyrus, după aceasta, cînd văzu că nu i se prinsese vicleșugul, înaintînd spre Araxes, porni pe față război cu massageții ; el puse să se dureze poduri de legătură peste fluviu pentru trecerea oștilor[174], iar pe corăbiile care treceau de la un mal la celălalt ridică niște turnuri de apărare.

CCVI Pe cînd Cyrus se îndeletnicea cu aceste pregătiri, Tomyris, trimițîndu-i un crainic, îi spuse așa : „O rege al mezilor, încetează cu cele ce ai început, căci nu poți ști dacă, săvîrșindu-le, vor fi spre binele tău. Oprindu-te, cîrmuiește mai departe peste ai tăi – și rabdă ca și noi să domnim peste supușii ce-i avem sub stăpînire. Dar parcă văd că n-ai să vrei să dai ascultare sfaturilor noastre și că ai să alegi orice, numai liniștea nu. Dacă ții cu orice preț să te măsori cu massageții, ei bine, fie, lasă truda prin care te tot căznești să durezi poduri peste fluviu, și pătrunde pe pămîntul nostru după ce ne vom fi depărtat de fluviu cale de trei zile. Sau, de crezi că e mai bine să ne primești pe noi la voi acasă, fă tu însuți același lucru“.

Auzind acestea, Cyrus chemă la el pe fruntașii perșilor și, după ce adună sfatul, supuse judecății lor faptele, sfătuindu-se cu ei ce trebuie să facă. Părerile tuturor se potriviră ; fruntașii dădeau sfaturi ca Tomyris și oștirea ei să fie primită în ținutul pers.

CCVII Atunci însă, Cresus din Lydia, care era de față, arătă partea slabă a acestei hotărîri și înfățișă cu totul altă părere zicînd [475] : „O rege, ți-am spus-o și mai înainte [476] ; deoarece Zeus m-a dăruit ție, orice neajuns ar amenința casa ta, mă voi strădui, după puterile mele, să-l întorn din drum ; nenorocirile prin care am trecut, așa amare cum au fost, mi-au slujit totuși de învățătură. Dacă te crezi nemuritor și crezi că poruncești unor oști tot nemuritoare, atunci nu mai are nici un rost să-ți descopăr ce gîndesc ; dacă însă recunoști că ești doar un om, care domnește tot peste oameni muritori, cugetă mai întîi că roata norocului din viața omenească, tot învîrtindu-se, nu îngăduie ca mereu unii și aceiași să se bucure de fericire. Prin urmare, cu privire la cele despre care este vorba, eu am o părere cu totul deosebită decît cei de față. Dacă vom primi ca dușmanul să intre în țara noastră – iată care ar fi primejdia ce te paște. O dată învins, se prăbușește și toată împărăția ta ; căci este de așteptat că massageții, învingători, n-o vor lua îndărăt la fugă, ci vor năvăli asupra pămînturilor ce le stăpînești. De ești învingător, victoria nu va avea atîta răsunet ca atunci cînd, trecînd în țara lor, i-ai birui pe massageți și i-ai pune pe fugă ; părerii pe care o resping, mă voi mai împotrivi și cu următorul temei : după ce vei fi învins pe oștenii care te vor înfrunta, vei avea putința să pătrunzi pînă în inima împărăției reginei Tomyris. În afară de cele spuse, aș mai adăuga că este lucru de rușine și de neîndurat ca Cyrus, fiu al lui Cambyses, să dea îndărăt în fața unei femei și să-i lase liberă înaintarea. Părerea mea este că trebuie să trecem dincolo și să înaintăm pe măsură ce massageții vor da îndărăt, apoi, să se facă încercarea de a-i doborî, săvîrșind cele ce vă învăț eu acum. După cîte am auzit, massageții nu cunosc nimic din desfătările care-i bucură pe perși și habar n-au de bunurile care-ți fac viața plăcută. Pentru astfel de oameni, tăiați fără cruțare cît de mulți berbeci, gătiți-le gustos carnea și apoi întindeți o masă de ospăț în tabăra noastră ; mai puneți pe masă din belșug cratere cu vin curat și tot felul de alte bunătăți ; după ce veți face aceste toate, lăsați în urma voastră partea cea mai slabă a oștirii, iar restul oamenilor s-o ia îndărăt spre fluviu, de unde a venit. De nu mă înșel în socoteli, dușmanii, văzînd atîtea bunătăți,

se vor năpusti asupra lor și nouă nu ne mai rămîne altceva decît să ne arătăm vrednicia".

CCVIII Acestea au fost părerile care se ciocniră. Cyrus, înlăturînd-o pe cea dintîi, a dat ascultare părerii lui Cresus, și a trimis vorbă reginei Tomyris să se retragă, deoarece el urma să pornească împotriva ei trecînd fluviul. Ea se retrase într-adevăr, așa cum făgăduise de la început. Cyrus îl lăsă pe Cresus în grija propriului său fiu, Cambyses, căruia hotărîse să-i treacă domnia, și-l sfătui în fel și chip pe Cambyses să-l cinstească și să se poarte cît nu se poate mai bine cu Cresus, dacă cumva lupta împotriva massageților n-ar fi ieșit cu izbîndă ; după aceste sfaturi, îi trimise pe amîndoi în Persia, iar el trecu fluviul în fruntea oastei sale [477].

CCIX După ce trecu dincolo de Araxes, la venirea nopții, Cyrus avu în somn, pe pămîntul massageților, următoarea vedenie : în vis, se făcea că-l vede pe cel dintîi născut al lui Hystaspes cu aripi crescute la umeri, dintre care una își arunca umbra peste Asia, iar cealaltă peste Europa. Hystaspes, fiu al lui Arsames din neamul Ahemenizilor, avea ca prim-născut pe Darius, atunci în vîrstă de cel mult douăzeci de ani ; Darius fusese lăsat în Persia, deoarece nu atinsese încă anii de oaste [478]. Cînd s-a trezit, Cyrus a fost pus pe gînduri de ce va să însemne visul. Cum i s-a părut că are o deosebită însemnătate, chemîndu-l pe Hystaspes și luîndu-l singur deoparte, îi spuse : „Hystaspes, fiul tău a fost dovedit că uneltește împotriva mea și a domniei mele [479] ; cum n-am nici o umbră de îndoială asupra faptului, te voi lămuri și pe tine. Zeii îmi poartă de grijă și-mi arată mai dinainte primejdiile ce mă pîndesc. În noaptea trecută, pe cînd dormeam, am văzut în vis pe cel mai mare dintre fiii tăi purtînd aripi pe umeri, din care una adumbrea Asia, iar cealaltă Europa. După acest vis, nu mai e la mijloc nici o îndoială că uneltește împotriva mea. Prin urmare, în ce te privește, ia-o îndărăt în Persia pe drumul cel mai scurt și fă așa ca – după ce voi fi supus ținuturile astea și mă voi fi întors acasă – să-mi poți înfățișa băiatul pentru a-l cerceta".

CCX Cyrus rostea acestea fiind încredințat că Darius uneltea împotrivă-i. Zeii însă îi dădeau mai dinainte de știre că el însuși avea să-și găsească sfîrșitul pe meleagurile unde se afla[480], iar puterea lui regească urma să treacă la Darius. Hystaspes răspunse cu aceste cuvinte : „O rege, ferească-ne zeii să se afle pe pămînt vreun pers care să uneltească împotriva ta, iar dacă totuși se află, facă-l să piară cît mai repede ; tu ești cel care-ai făcut din perși oameni liberi, din sclavi ce erau ; tu i-ai făcut să poruncească tuturor, în loc să primească porunci de la alții. Dacă o vedenie te vestește că fiul meu pune la cale să-ți răstoarne domnia, îl încredințez în mîinile tale să faci cu el ce vrei". După acest răspuns, Hystaspes, trecînd îndărăt fluviul, luă drumul Persiei pentru a-și păzi fiul să nu facă vreun rău lui Cyrus.

CCXI Cyrus, în schimb, înaintă cale de o zi de la țărmurile Araxesului și făcu ceea ce-l sfătuise Cresus. După aceasta, împreună cu cea mai aleasă parte a oștirii sale, Cyrus coborî îndărăt spre Araxes, lăsînd în urmă partea care nu era bună de nimic ; năvălind asupra acestora cam o treime din oastea massageților, îi trecură prin sabie, deși oamenii s-au apărat ; massageții, îndată ce zăriră masa întinsă, cum tocmai își doborîseră potrivnicii, se așezară la ospăț și se puseră pe benchetuit ; ghiftuiți de mîncare și băutură, nu trecu mult și adormiră [481]. Perșii, întorcîndu-se, au ucis un mare număr dintre ei și au prins de vii un număr și mai mare, printre alții și pe fiul reginei Tomyris – care se afla în fruntea oștirii massagete – pe nume Spargapises.

CCXII Regina, înștiințată de ce se petrecuse cu oștirea și cu fiul ei, trimițînd un crainic la Cyrus, îi spuse următoarele : „Cyrus, om nesățios de sînge, nu te făli cu cele întîmplate – dacă, datorită rodului viței de vie, care și pe voi cînd beți fără măsură vă înnebunește într-atîta încît vinul vi se coboară în picioare, iar spre gură urcă vorbe urîte – dacă, zic, printr-o astfel de otravă l-ai învins cu înșelăciune pe fiul meu, și nu în luptă dreaptă ! Acum nu fac decît să te sfătuiesc de bine, și ascultă vorbele mele : dă-mi fiul îndărăt și părăsește nevătămat acest ținut, măcar că ți-ai bătut joc de a treia parte din oștirea mas-

sageților. De nu vei face cele ce-ți spun, mă jur pe soare, stăpînul massageților, că te voi sătura eu de sînge, oricît de nesătul ai fi !"

CCXIII Cyrus, cînd primi înștiințarea, n-o luă în seamă, Iar Spargapises, fiul reginei Tomyris, cînd se trezi din beție și-și dădu seama de nenorocirea în care se afla, rugîndu-se de Cyrus să fie dezlegat din lanțuri, dobîndi ceea ce-l rugase, dar de îndată ce se văzu dezlegat și cu mîinile libere, își curmă firul vieții.

CCXIV În acest fel se sfîrși Spargapises. Tomyris, cînd văzu că Cyrus nu-i dă ascultare, strîngîndu-și toate oștile cîte le avea, porni la luptă împotriva lui Cyrus. Socot că această bătălie, din toate cîte s-au dat vreodată între barbari, a fost cea mai sălbatică. După cîte am aflat, iată cum s-a desfășurat : la început, se spune că, păstrînd oarecare depărtare între ei, au zvîrlit unii în alții cu săgeți ; apoi, cînd n-au mai avut nici o săgeată, s-au încăierat, dînd năvală cu lăncile și săbiile. Multă vreme s-au tot luptat ei așa, fără ca vreunul să dea semne că slăbește în puteri ; în cele din urmă, massageții au biruit.

Cea mai mare parte din oastea lui Cyrus a fost nimicită pe acele locuri, iar Cyrus însuși și-a găsit acolo sfîrșitul, după ce domnise douăzeci și nouă de ani [482]. Tomyris, umplînd un burduf cu sînge de om, puse să fie căutat leșul lui Cyrus printre mormanele de perși morți și, cînd îl găsi, îi muie capul în burduf ; ocărînd mortul, îi vorbea așa : „Deși sînt încă în viață și te-am biruit în luptă, tu totuși m-ai ucis, prinzîndu-mi fiul prin înșelăciune ; acuma însă, precum te-am amenințat, mi-a venit mie rîndul să te satur de sînge !" Din nenumăratele povestiri despre moartea lui Cyrus, am ales-o pe cea care mi s-a părut cea mai vrednică de crezare [483].

CCXV Massageții se îmbracă ca sciții [484] și duc un fel de viață asemănător ; ei se luptă atît călare, cît și pe jos (căci sînt meșteri în amîndouă felurile de luptă), sînt buni arcași, buni aruncători cu sulița și poartă de obicei sagaris [485]. Ei folosesc numai aurul și arama. Pentru vîrfurile de sulițe, de săgeți și sagaris, întrebuințează numai arama ; chivărele, cingătorile și piep-

tarele și le împodobesc cu aur. Iar în ce privește caii, și lor le apără pieptul cu platoșe de aramă, iar frîul, zăbala și căpăstrul le înfrumusețează cu aur ; nu întrebuințează niciodată fierul și argintul. De altfel, în țara lor nu se găsește nici urmă de fier sau argint, pe cînd aurul și arama se află din belșug.

CCXVI Iată care sînt obiceiurile lor. Fiecare ia de nevastă o singură femeie, dar trăiesc totuși cu toate, după plac ; acest obicei pe care elenii spun că-l au sciții, nu-l aflăm la sciți, ci la massageți. Cînd un massaget poftește o femeie, își anină tolba cu săgeți de căruța ei [486], și se împreună cu ea fără sfială și fără teamă. La ei, hotarul vieții nu e mai dinainte hotărît ; cînd cineva ajunge foarte bătrîn, se adună toate rudele și-l jertfesc, jertfind o dată cu el și vite ; carnea o pun la fiert și apoi se ospătează. Acest sfîrșit îl privesc ca pe cel mai fericit ; dacă cineva moare de boală, nu-l mănîncă, ci-l îngroapă, plîngîndu-l pentru nenorocirea că n-a apucat să fie jertfit. De însămînțat nu însămînțează nimic, ci trăiesc din tăierea vitelor și prinsul peștelui, pe care-l au din belșug în apele Araxesului ; sînt mari băutori de lapte. Dintre zei se închină numai soarelui, căruia îi jertfesc cai. Temeiul care-i face să aducă această jertfă este următorul : celui mai iute dintre toți zeii îi sacrifică pe cea mai ageră dintre toate viețuitoarele.